

910.9543
ร 231 ก
ร 2

การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของ
ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

ปี 4 ศ.ศ. 2552

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยว
เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พฤษภาคม 2552

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

S 353424

การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของ
ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยว
เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
พฤษภาคม 2552

สมภพ ชาตวนิช. (2552). การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง. ปรินญาณิพนธ์ วท.ม.(การวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: รองศาสตราจารย์สุภาพร สุกสีเหลือง, ศาสตราจารย์ ดร. ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์.

การวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาศักยภาพและวิเคราะห์เปรียบเทียบศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้เครื่องมือ 3 ชิ้น ได้แก่ แบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน แบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถามที่ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้น

ผลการวิจัยพบว่าปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งมีศักยภาพทางการท่องเที่ยวที่ใกล้เคียงกันในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ด้านศิลปกรรมเป็นศิลปะร่วมแบบเขมรสมัยนครวัดเหมือนกัน ด้านการจัดการ ได้แก่ สถานการณ์การส่งเสริมการท่องเที่ยว รูปแบบการให้บริการ คุณภาพของป้ายสื่อความหมาย การจัดรูปแบบเส้นทาง ระดับการให้ข้อมูล การปรับปรุงข้อมูล การรักษาความสะอาด คุณค่าจากการสื่อความหมาย การประชาสัมพันธ์ ความต้องการเดินทางกลับมา และการขายอาหารและเครื่องดื่ม มีลักษณะเหมือนกัน ส่วนการเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวของทั้งสองแหล่งนั้นยังมีจุดเชื่อมต่อการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงอีกหากมีเวลาท่องเที่ยวมากกว่าหนึ่งวัน แต่สำหรับตัวปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งนั้น นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวภายในวันเดียวก็เพียงพอ

ผลการเปรียบเทียบศักยภาพทางการท่องเที่ยวด้านศิลปกรรมพบว่า ปราสาทหินพิมายสร้างจากหินทรายสีเหลือง เป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธนิกายมหายาน และที่บริเวณกึ่งกลางของชั้นเชิงบาตรชั้นแรกของปราสาทหินพิมายจำหลักเป็นรูปครุฑแบกซึ่งไม่เคยปรากฏในศาสนสถานแห่งอื่นในศิลปะเขมร ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งสร้างจากหินทรายสีชมพู เป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย ด้านการจัดการนั้นปราสาทหินพิมายมีจุดเด่นคือสามารถเดินทางเข้าถึงได้สะดวกมากกว่าเพราะตั้งอยู่ในเมือง ทางปราสาทเขาพนมรุ้งมีจุดเด่นคือ การรองรับนักท่องเที่ยวภายในแหล่งและบริเวณลานจอดรถที่มีขนาดใหญ่กว่า ที่ตั้งมีลักษณะเป็นทางขึ้นเขาสามารถชมทัศนียภาพโดยรอบและทำให้มีบรรยากาศที่ดีกว่า ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวมีขนาดใหญ่มากกว่า การจัดสถานที่จำหน่ายของที่ระลึกมีความเป็นระเบียบมากกว่า และการจัดการเรื่องห้องสุขาที่ดีกว่า ด้านข้อเสนอแนะควรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วย

A COMPARATIVE STUDY ON POTENTIAL OF ART AND CULTURAL
ATTRACTION OF PHIMAI AND PHNOM RUNG SANCTUARIES

Present in Partial Fulfill of the Requirements for the
Master of Science in Planning and Management of Ecotourism
at Srinakharinwirot University

May 2009

Somphob Chatawanich. (2009). *A Comparative Study on Potential of Art and Cultural Attraction of Phimai and Phnom Rung Sanctuaries*. Master's thesis, M.Sc. (Planning and Management of Ecotourism). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc. Prof. Supaporn Sukseeleung, Prof. Dr. M.R. Suriyavudh Suksvasti.

The research titled, *A Comparative Study on Potential of Art and Cultural Attraction of Phimai and Phnom Rung Sanctuaries*, has the following aim : To study and compare the potentials of tourism at Phimai sanctuary in Amphoe Phimai, Nakhon Ratchasima Province and Phnom Rung sanctuary in Amphoe Chalerm Phra Kiat, Buri Ram Province. The data analysis was carried out by using a heritage site check list, interview and a questionnaire.

The results show that Phimai and Phnom Rung sanctuaries show the following aspects. Firstly, the styles of arts of both sanctuaries are the same as Angkor Wat during the Khmer period. Secondly, the management of both sanctuaries are arranged in the same ways such as tourism situation promotions, forms of service, quality of sign languages, formatting directions, levels of and updated information, cleaning practices, values of interpretation, public relations, repeated visit and food and beverage shops, both sites are not different. There are some other historical tourist attractions nearby these two sanctuaries. One day of travel is sufficient for each sanctuaries but if you need to include other part of historical areas nearby, this may take more than one day.

Comparing the potential of tourism in style of art, Phimai sanctuary was built in yellow sandstone. As religious place in Mahayana Buddhism, in the middle of the first superstructure etch there is a giant garuda, which has never appeared in other religious places in Khmer art. Phnom Rung sanctuary was built in red sandstone. It was a Hindu shrine dedicated to Shiva. Comparing the potential of tourism management, the access to Phimai sanctuary is more convenient since it is located in the city. On the other hand, Phnom Rung sanctuary has more advantages for its carrying capacity, ie. larger tourist attraction area, parking lots and visitor center. As located uphill, it has better view and environment. Moreover, the management of sanitary facilities and souvenir shops is better. As recommendation from the study, the local community should participate in tourism development.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของ
ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

ของ
สมภาพ ชาตวนิช

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สมชาย สันติวัฒนกุล)
วันที่ ..22... เดือนพฤษภาคม... พ.ศ. 2552

คณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์สุภาพร สุกสีเหลือง)

..... ประธาน
(อาจารย์ ดร.นลินา ประไพรักษ์สิทธิ์)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์สุภาพร สุกสีเหลือง)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร. สมศักดิ์ เกตุแก่นจันทร์)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยดีเป็นเพราะผู้วิจัยได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจากท่านรองศาสตราจารย์ สุภาพร สุกสีเหลือง ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตรการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์เล่มนี้ด้วย ท่านศาสตราจารย์ ดร.หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ กรรมการควบคุมและเป็นอาจารย์ที่สอนผู้วิจัย ดร.นลินา ประไพรัชสิทธิ์ และดร.สมศักดิ์ เกตุแก่นจันทร์ กรรมการสอบปริญญานิพนธ์ และรองศาสตราจารย์ ดร.พยอม ธรรมบุตร อาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาทางการท่องเที่ยว ท่านเหล่านี้ได้เสียสละเวลาอันมีค่าเพื่อให้คำปรึกษาแนะนำในการจัดทำงานวิจัยนี้ทุกขั้นตอน อีกทั้งทำให้ผู้วิจัยได้รับประสบการณ์ในการทำวิจัยและรู้ถึงคุณค่าของงานวิจัยที่จะช่วยให้การทำงานในด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีคุณค่ามากขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คณะอาจารย์ทุกท่านที่ให้ความรู้แก่ผู้วิจัยในการศึกษาตามหลักสูตรการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ท้ายที่สุดนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ คุณน้า ภรรยา เพื่อนๆ ทุกคน และน้องสั้ม รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญทั้งสองท่านที่ตอบแบบสัมภาษณ์ และพี่พุงเลขานุการผู้อำนวยการสำนักโบราณคดี กรุงเทพฯ เจ้าหน้าที่อุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสองแห่ง และผู้ที่ตอบแบบสอบถามทุกท่าน มา ณ ที่นี้ด้วย

สมภาพ ชาตวนิช

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	2
ความสำคัญของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	3
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
ศักยภาพและมาตรฐานของแหล่งท่องเที่ยว.....	7
แหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม.....	13
ปราสาทหินพิมาย.....	29
ปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	34
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	38
3 วิธีดำเนินการวิจัย	42
การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง.....	42
การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	43
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	45
การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	46
การนำเสนอผลงานวิจัย.....	47
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	49
ข้อมูลผลการศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย และปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	49
ผลการเปรียบเทียบรูปแบบศิลปกรรมของปราสาทหินพิมายและ ปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	71
ผลการเปรียบเทียบจากแบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว ประเภทโบราณสถาน.....	84
ผลการวิเคราะห์แบบสัมพัทธ์.....	112

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
ผลการวิเคราะห์แบบสอบถาม.....	116
การประมวลผล.....	133
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	138
ความมุ่งหมาย.....	138
ความสำคัญของการวิจัย.....	138
ขอบเขตของการวิจัย.....	138
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	139
วิธีดำเนินการวิจัย.....	139
สรุปผลการวิจัย.....	140
อภิปรายผล.....	143
ข้อเสนอแนะ.....	144
บรรณานุกรม.....	146
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก แบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน.....	152
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ.....	156
ภาคผนวก ค แบบสอบถามนักท่องเที่ยว.....	162
ภาคผนวก ง จดหมายขอความอนุเคราะห์เพื่อการวิจัย.....	169
ประวัติย่อผู้ทำปริญญานิพนธ์.....	172

บัญชีตาราง

ตาราง

หน้า

1	เปรียบเทียบรูปแบบศิลปกรรมของปราสาทหินพิมายและ ปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	71
2	เปรียบเทียบการตรวจสอบของปราสาทหินพิมายและ ปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	84
3	จำนวนร้อยละเพศของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	116
4	จำนวนร้อยละและค่าเฉลี่ยอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	117
5	จำนวนร้อยละการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	118
6	จำนวนร้อยละสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	118
7	จำนวนร้อยละอาชีพของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	119
8	จำนวนร้อยละรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	120
9	จำนวนร้อยละภูมิสำเนาเดิมของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	121
10	จำนวนร้อยละความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม.....	122
11	จำนวนร้อยละระดับความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้าน ศิลปวัฒนธรรม.....	124
12	จำนวนร้อยละเหตุผลที่เดินทางมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมาย และปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	125
13	จำนวนร้อยละความคิดเห็นว่าปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง แหล่งท่องเที่ยวใดมีความน่าสนใจมากกว่ากัน.....	126
14	จำนวนร้อยละความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวว่าหากมีโอกาสจะกลับมา ท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งอีกหรือไม่.....	127
15	จำนวนร้อยละความคิดเห็นเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองแห่ง ว่ามีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด.....	129
16	จำนวนร้อยละข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงหรือพัฒนา การท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	132

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 รายละเอียดส่วนต่างๆ ของปราสาทประธานของปราสาทหิน.....	75
2 ปราสาทประธานของปราสาทหินพิมาย.....	75
3 ปราสาทประธานของปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	76
4 เครื่องบนของปราสาทหินพิมาย.....	76
5 เครื่องบนของปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	77
6 ชั้นเชิงบาตรหลักเป็นครุฑแบกของปราสาทหินพิมาย.....	77
7 ชั้นเชิงบาตร (ชั้นครุฑรองรับกลีบบน) ของปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	78
8 พระพุทธรูปนาคปรกภายในปราสาทประธานปราสาทหินพิมาย.....	78
9 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ท้าวพรหมหัตถ์) ภายในปรางค์พรหมหัตถ์.....	79
10 ศิวลึงค์ภายในปราสาทประธานปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	79
11 โคนนทีภายในมณฑปทิศตะวันออกของปราสาทประธาน ปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	80
12 หน้าบันด้านทิศใต้ของปราสาทประธานปราสาทหินพิมาย สลักรูปศิวนาฏราช.....	80
13 หน้าบันมณฑปทิศตะวันออกของปราสาทประธาน ปราสาทเขาพนมรุ้งสลักรูปศิวนาฏราช.....	81
14 ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์อยู่เหนือกรอบประตูมณฑป ทิศตะวันออกของปราสาทประธานปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	81
15 สะพานนาคเชื่อมกับโคปุระชั้นนอกด้านทิศใต้ของ ปราสาทหินพิมาย.....	82
16 สะพานนาคเชื่อมกับโคปุระด้านทิศตะวันออกของ ปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	82
17 โคปุระและระเบียงคดชั้นในของปราสาทหินพิมาย.....	83
18 โคปุระด้านทิศตะวันออกของปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	83
19 บริเวณที่จอดรถบัสของปราสาทหินพิมาย.....	96
20 บริเวณที่รถยนต์ของปราสาทหินพิมาย.....	96
21 บริเวณที่จอดรถบัสของปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	97
22 บริเวณที่จอดรถยนต์ของปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	97
23 ชุมชายบัตร์ทางเข้าปราสาทหินพิมาย.....	98

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
24 ชุมช่ายบัตรทางขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	98
25 เจ้าหน้าที่ประจำอุทยานประวัติศาสตร์พิมายกำลังบรรยายข้อมูล ให้กับนักศึกษาที่มา.....	99
26 เจ้าหน้าที่ประจำอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งกำลังบรรยายข้อมูล ให้กับนักศึกษาที่มา.....	99
27 ห้องสุขาในบริเวณปราสาทหินพิมาย.....	100
28 ห้องสุขาในบริเวณปราสาทหินพิมายในวันที่มีนักท่องเที่ยวมาก.....	100
29 ทางเข้าสู่ช่ายบริเวณด้านล่างของปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	101
30 ทางเข้าสู่หาญบริเวณด้านล่างของปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	101
31 ป้ายบอกทางและป้ายบอกประวัติของปราสาทหินพิมาย มีสภาพสมบูรณ์.....	102
32 ป้ายสื่อความหมายบางป้ายของปราสาทหินพิมายมีสภาพชำรุด.....	102
33 ป้ายบอกทางภายในบริเวณปราสาทเขาพนมรุ้งมีสภาพสมบูรณ์.....	103
34 ป้ายสื่อความหมายบางป้ายของปราสาทเขาพนมรุ้งมีสภาพชำรุด.....	103
35 บริเวณทางเดินภายในบริเวณปราสาทหินพิมายก่อนเข้า ปราสาทประธาน.....	104
36 ทางเดินบริเวณเสนาทางเรียงก่อนเข้าตัวปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	104
37 นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่ปราสาทหินพิมาย.....	105
38 นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศบริเวณด้านหลังปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	105
39 ด้านหน้าสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย.....	106
40 บริเวณด้านข้างและทางเข้าศูนย์บริการข้อมูลปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	106
41 เจ้าหน้าที่ทำความสะอาดภายในบริเวณปราสาทหินพิมาย.....	107
42 กล้องวงจรปิดในบริเวณปราสาทหินพิมาย.....	107
43 เจ้าหน้าที่ทำความสะอาดภายในบริเวณปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	108
44 กล้องวงจรปิดบริเวณปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	108
45 กล้องวงจรปิดภายในปราสาทประธานปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	109
46 เศียรพญานาคได้รับการบูรณะใหม่หลังจากถูกลอบทุบ.....	109
47 บริเวณร้านขายของด้านหน้าปราสาทหินพิมาย.....	110
48 บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ด้านหน้าปราสาทหินพิมาย.....	110

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ

หน้า

49	บริเวณร้านค้าติดกับลานจอดรถด้านล่างของปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	111
50	บริเวณร้านค้าก่อนถึงศูนย์บริการข้อมูลปราสาทเขาพนมรุ้ง.....	111
51	ภาพผู้เชี่ยวชาญทั้งสองในขณะให้สัมภาษณ์.....	115

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ในศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ด กระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นไปในลักษณะการพัฒนาอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม จะดำเนินการไปอย่างสอดคล้องกันทั่วโลก ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ต้องคำนึงถึงต้นทุนที่เป็นนามธรรม คือ คุณค่าของธรรมชาติ โบราณสถาน วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมกับต้นทุนที่เป็นรูปธรรม คือ ค่าก่อสร้าง ค่าแรง ค่าบำรุงรักษา ค่าดำเนินการ และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ รวมกันเป็นต้นทุนการผลิต ซึ่งมีมาตรฐานตัวชี้วัดทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อันเป็นมาตรฐานสากลที่ยอมรับกันในตลาดการค้าเสรี ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อประเทศไทย โดยเฉพาะในช่วงที่ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ รัฐบาลจึงให้ความสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของนโยบาย การตลาด การส่งเสริมการขายทั้งภายในและภายนอกประเทศ รวมถึงการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ซึ่งเห็นได้จาก (แผนยุทธศาสตร์ของสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ปี 2547 – 2551: 3-4) ได้กำหนดวิสัยทัศน์การดำเนินงานโดยมุ่งส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน มีคุณภาพได้มาตรฐานระดับโลก (World Class Destination) และมีเป้าประสงค์ให้ประเทศไทยมีบทบาทในการเป็นผู้นำด้านการท่องเที่ยวในเวทีโลก อีกทั้งเพื่อนำรายได้เข้าสู่ประเทศควบคู่กับการฟื้นฟู พัฒนาอนุรักษ์ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้สืบทอดต่อเนื่องไปอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างงานสร้างอาชีพ และยังเป็นแหล่งเงินทุนที่ช่วยพัฒนาชีวิต (ททท. รายงานฉบับสมบูรณ์แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี. 2545: 1-1)

จากการศึกษาแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวไทย (พ.ศ. 2547 – 2549) ได้กล่าวถึงการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเรื่องความต้องการของการฟื้นฟูและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว พร้อมทั้งปรับปรุงระบบบริหารจัดการเพื่อให้เกิดการพัฒนาเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และมรดกโลกที่เชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศ ซึ่งมีแนวทางคือ เพื่อพัฒนาโครงข่ายการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมเขมร เพื่อปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและพัฒนาศูนย์การท่องเที่ยวริมแม่น้ำโขง ผู้วิจัยจึงเลือกโบราณสถานที่มีความสำคัญสองแห่ง คือ ปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นพื้นที่ที่จะทำการศึกษา ซึ่งปราสาทหินพิมายเป็นศาสนสถานเขมรที่สำคัญ

ที่สุดสร้างในสมัยนครวัดตอนต้น นักวิชาการบางท่านเชื่อว่าอาจเป็นศูนย์กลางของแคว้นมหิธร-
ปุระซึ่งเป็นจุดกำเนิดของราชวงศ์มหิธรปุระ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ผู้ทรง
สร้างปราสาทนครวัด และในรัชสมัยของพระองค์นับเป็นช่วงเวลาที่ยารยธรรมเขมรรุ่งเรืองสูงสุด
(ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2549: 10) ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งนั้นตั้งอยู่บนยอดภูเขาไฟที่ดับ
สนิท และเป็นปราสาทบนภูเขาเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีขนาดใหญ่ มีแผนผังการสร้าง
ที่สมบูรณ์ และยังคงสภาพเดิมมากที่สุด (กรมศิลปากร : ออนไลน์) และปราสาททั้งสองแห่ง
จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ และศาสนา ที่มีศักยภาพและ
ความสำคัญสูงทั้งในด้านพื้นที่ การเข้าถึง และการดูแลรักษา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ตอนล่าง (ททท. รายงานฉบับสมบูรณ์แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดนครราชสีมา
บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ; และอุบลราชธานี. 2545: 3-10) จะเห็นได้ว่าโบราณสถานทั้งสอง
แห่งนี้มีความโดดเด่น มีความงดงามทางด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและมีร่องรอยความ
เจริญในอดีตของอารยธรรมเขมรที่แผ่ขยายเข้ามาในประเทศไทย

หากย้อนอดีตปราสาทหินเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ที่สร้างขึ้นโดยอาณาจักร
เขมร ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 เป็นต้นมา พบมากในประเทศ
กัมพูชาและในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสานใต้) ของประเทศไทย ส่วนรูปแบบของปราสาท
หินนั้น พัฒนารูปแบบมาจากศาสนสถานในประเทศอินเดียที่เรียกกันว่า ศิขร เป็นศาสนสถาน
ของลัทธิเชนในภาคเหนือ และวิมาน เป็นศาสนสถานของอินเดียภาคใต้ นอกจากนี้ก็ยัง
ได้รับอิทธิพลของจีน ศาสนสถานในศิลปะขอมเมื่อครั้งที่อาณาจักรเจนละ ตกเป็นเมืองขึ้นของ
อาณาจักรขวตวอย (สารคดี : ออนไลน์)

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ผู้วิจัยยังมีความสงสัยในเรื่องของการจัดการในพื้นที่ของ
ทั้งสองแห่งว่าสามารถจัดกระทำได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เหมาะสมกับตัว
โบราณสถาน และสอดคล้องกับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวหรือไม่

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว
ด้านศิลปวัฒนธรรมของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง เพื่อนำผลการวิจัยที่ได้มา
รวบรวมเป็นหมวดหมู่ และนำไปใช้ในการเสนอแนะแนวทางการจัดการ ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อ
แหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ และจังหวัดอื่น ๆ ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน
ต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย
จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

2. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทราบถึงศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

2. ทราบถึงความเหมือนและความแตกต่างของศักยภาพทางการท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ และนำผลที่เป็นจุดดีมาเป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน ส่วนผลที่เป็นจุดด้อยนำเสนอหน่วยงานเพื่อหาวิธีการปรับปรุงและพัฒนาต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของเนื้อหา เพื่อศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมด 5 ด้าน ได้แก่ สภาพของแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพพื้นที่โดยรอบ และการจัดการการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว

ขอบเขตของแหล่งข้อมูล

1. เอกสาร ได้จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่มีผู้รวบรวมไว้ทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน คือ เอกสารของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย รายงานฉบับสมบูรณ์แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี หนังสือทางวิชาการ บทความ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

2. พื้นที่ ทำการสำรวจภาคสนาม ทำการสัมภาษณ์ และการทำแบบสอบถาม

3. บุคคล ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ผู้เชี่ยวชาญ และประชากรทั่วไป

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

1. ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ที่มีคุณวุฒิ ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม หรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะของแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองแห่ง รวมถึงเจ้าหน้าที่ของอุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสองแห่งนี้ด้วย

2. ประชากรทั่วไป แบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เคยท่องเที่ยวทั้งปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง และอีกกลุ่มเป็นนักท่องเที่ยวที่ท่องเที่ยวที่ใดที่หนึ่ง ในช่วงเวลาไม่เกินสองปี

ขอบเขตทางด้านพื้นที่ ในการวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาในบริเวณพื้นที่เขตอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และพื้นที่เขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

ขอบเขตด้านระยะเวลา

แผนการดำเนินงานตลอดโครงการ (Gantt chart)

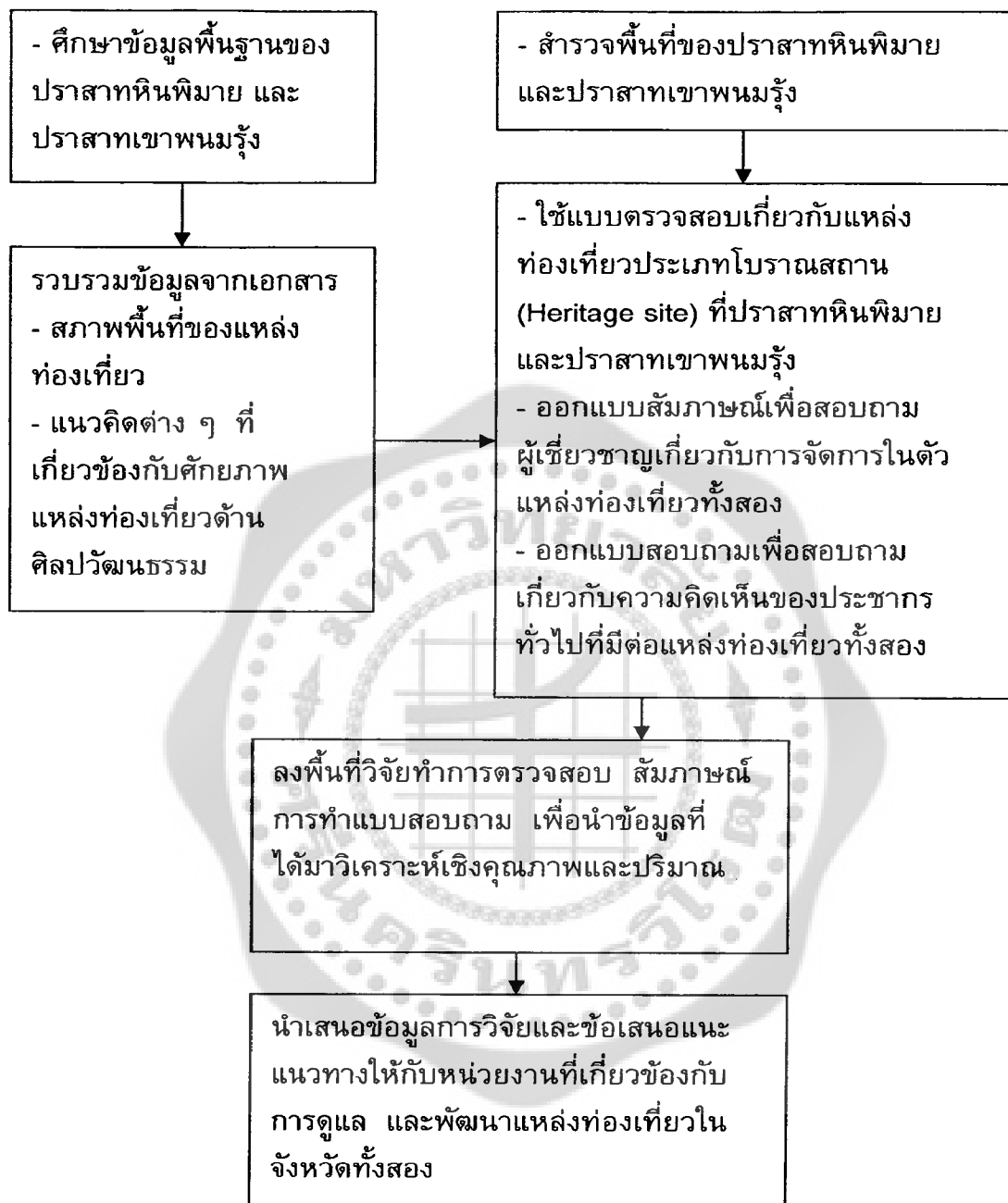
ขั้นตอนการดำเนินงาน	เดือนที่					
	1	2	3	4	5	6
1. ทบทวนเอกสาร	←→					
2. เขียนเค้าโครงงานวิจัย		←→				
3. สร้างเครื่องมือและตรวจสอบ		←→				
4. เก็บข้อมูลภาคสนาม			←→			
5. วิเคราะห์ข้อมูล				←→		
6. อภิปรายผล					←→	

ตัวแปรที่ศึกษา

ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง ได้แก่ สภาพของแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพพื้นที่โดยรอบ การจัดการการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว และความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ และประชากรทั่วไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

สำหรับการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้เป็นกรอบและลำดับขั้นตอนการวิจัย (Conceptual framework) ไว้ดังนี้

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ศักยภาพ (Potential) หมายถึง ความสามารถหรือความพร้อมของสภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม โดยพิจารณาจาก สภาพของแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพพื้นที่โดยรอบ การจัดการการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

2. แหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม (Art and cultural attraction)

หมายถึง ปราสาทหินพิมายในอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเขาพนมรุ้งในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน มีเอกลักษณ์ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม

3. ปราสาทหินพิมาย (Phimai sanctuary) หมายถึง ศาสนสถานเขมรที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยหินทราย เป็นที่ที่มีประวัติความเป็นมา มีความเก่าแก่ เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญในด้านศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และร่องรอยของความเจริญในอดีต ตั้งอยู่ในอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

4. ปราสาทเขาพนมรุ้ง (Phnom Rung sanctuary) หมายถึง ศาสนสถานเขมรที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยหินทราย เป็นที่ที่มีประวัติความเป็นมา มีความเก่าแก่ เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญในด้านศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และร่องรอยของความเจริญในอดีต ตั้งอยู่ในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิด และวิธีการในการดำเนินงานวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ศักยภาพและมาตรฐานของแหล่งท่องเที่ยว
2. แหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม
3. ปรัชญาหินพิมาย
4. ปรัชญาเขาพนมรุ้ง
5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ศักยภาพและมาตรฐานของแหล่งท่องเที่ยว

1.1 ความหมายของศักยภาพ

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ออนไลน์) ให้นิยามคำว่า ศักยภาพ หมายถึง ภาวะแฝง อำนาจหรือคุณสมบัติที่มีแฝงอยู่ในสิ่งต่าง ๆ อาจทำให้พัฒนาหรือให้ปรากฏเป็นสิ่งที่ประจักษ์ได้

ชมนาด ดันติเสรี (2546: 7) ได้กล่าวถึงคำว่าศักยภาพของบุคคลและองค์กร หมายถึง พลังความสามารถของบุคคลหรือองค์กรที่สามารถมองเห็นได้และที่ซ่อนเร้นอยู่ มีลักษณะไม่ตายตัว แต่สามารถทำให้มีมากขึ้นจากการพัฒนา ดังนั้นศักยภาพเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สำเร็จลุล่วงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นริศรา สธนเสาวภาคย์ (2545: 43 – 44) กล่าวถึงการจัดศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวว่าจำเป็นต้องกำหนดหลักเกณฑ์โดยการพิจารณาคุณลักษณะในด้านต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นตัววัดศักยภาพ แล้วนำมาเปรียบเทียบกันในกลุ่มแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมดเพื่อจัดลำดับความสำคัญของศักยภาพที่มีอยู่ ซึ่งทำให้การเลือกสรรแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งขึ้นมาพัฒนาตามลำดับก่อนหลังได้อย่างถูกต้อง และเหมาะสมกับข้อจำกัดของบุคลากร เครื่องมือ และงบประมาณที่มีอยู่

มณฑิรา ยืนนาน (2544: 17) ได้สรุปคำว่าศักยภาพ หมายถึง ความสามารถสูงสุดในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลหรือองค์กรเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เป็นอยู่

ปกรณัม ปรียากร (2537: 29) กล่าวถึงศักยภาพว่า เป็นความสามารถ เป็นพลัง ที่มองเห็นได้ และที่ซ่อนเร้นอยู่ ซึ่งมีความจำเป็นต่อความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนาใน อนาคตข้างหน้า

ลองแมน (Longman. 1987: 805) ศักยภาพ หมายถึง พลังและความสามารถ ของบุคคลที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในตน เมื่อมีการกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อมจะทำให้สามารถแสดงพลัง ความสามารถที่มีอยู่ออกมาใช้ได้

จากความหมายของศักยภาพที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยจึงขอสรุปว่า ศักยภาพ หมายถึง ความสามารถที่มองเห็นได้ และที่แฝงอยู่ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

1.2 ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดี (2538: 42-45; อ้างอิงจาก นริศรา สธนเสาวภาคย์. 2545: 44-46) ได้กล่าวถึงแนวคิดการจัดศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวทั่วไป ควรมีการพิจารณาจาก องค์ประกอบใหญ่ ๆ ดังนี้

1. **คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว** หมายถึง สาระที่เป็นแก่นแท้จริงของแหล่ง ท่องเที่ยวซึ่งนับเป็นคุณค่าหรือความสำคัญที่มีอยู่ อันจะส่งผลให้เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว เป็นสิ่งสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวและเป็นสิ่งตอบสนองความสนใจ หรือความต้องการ ของนักท่องเที่ยวลักษณะคุณค่าเหล่านี้ในแต่ละแหล่งท่องเที่ยวจะมีมากน้อยไม่ทัดเทียมกัน เช่น วัดที่มีโบราณวัตถุสถานเป็นแบบสถาปัตยกรรมเก่าแก่ มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องกับ เหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ ก็ย่อมจะมีคุณค่ามากกว่าวัดที่สร้างตามแบบสมัยใหม่และไม่ มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ เป็นต้น

2. **ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว** หมายถึง สิ่งต่าง ๆ หรือส่วนประกอบของ สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนั้นที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยว หรือช่วยในการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวที่จะเลือกเดินทางมาสู่สถานที่แห่งนั้น ซึ่งแม้ว่าความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวจะไม่ใช่ว่าดึงดูดใจ หรือสิ่งตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว แต่ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวมีอิทธิพล มากในการตัดสินใจเลือกเดินทางมายังสถานที่นั้น ซึ่งข้อกำหนดความพร้อมของแหล่ง ท่องเที่ยวสามารถแบ่งเป็น 5 ลักษณะ ได้แก่ สภาพการเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพแวดล้อม ข้อจำกัดในการรับนักท่องเที่ยว และความมีชื่อเสียงในปัจจุบัน

3. องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่

3.1 **คุณค่าในตัวของแหล่งท่องเที่ยว** หมายถึง สาระที่แท้จริงของแหล่ง ท่องเที่ยวเปรียบเสมือนทุนเดิมของสถานที่แห่งนั้น ที่สามารถสร้างความสนใจและดึงดูดให้ นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเยือนได้ ลักษณะคุณค่าเหล่านี้ ได้แก่ ความสวยงามตามธรรมชาติ ลักษณะเด่นในตัวเอง ความเก่าแก่ทางประวัติความเป็นมา

3.2 **สภาพการเข้าถึง** หมายถึง สภาพการคมนาคมไปสู่แหล่งท่องเที่ยวแห่ง นั้น มีความสะดวกสบาย เหมาะต่อการเดินทางท่องเที่ยวมากน้อยเพียงใด โดยพิจารณาจากระยะ

ทางจากจุดศูนย์กลางการท่องเที่ยวมาสู่แหล่งท่องเที่ยว เช่น ระยะทางจากตัวเมือง ซึ่งจะเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้น เป็นต้น พิจารณาจากลักษณะการเดินทางว่าเป็นอย่างไร เช่น โดยรถยนต์ เรือ หรือการเดินทางเท้า สภาพของเส้นทางเอื้ออำนวยต่อการเดินทางมากน้อยเพียงใด มีสภาพเป็นถนนคอนกรีต ลาดยาง ลูกรัง หรือถนนดิน ถ้าเป็นแม่น้ำลำคลอง ต้องใช้เรือ หรือแพ มีสิ่งกีดขวางหรือไม่ และถ้าเป็นทางเท้า สภาพทางเดินดีหรือไม่ ระยะทางเดินเหมาะสมกับนักท่องเที่ยวเพียงใด การจัดหาพาหนะสะดวกหรือยาก และค่าจ้างแพงหรือถูก เป็นต้น

3.3 สิ่งอำนวยความสะดวก หมายถึง สิ่งบริการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการท่องเที่ยว และระบบสาธารณูปการ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถจะใช้ได้อย่างสะดวกสบายมากน้อยเพียงใด เช่น ที่พักแรม ร้านอาหาร และเครื่องดื่ม สถานเริงรมย์ สถานบริการอื่น ๆ ระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ สถานรักษาพยาบาล สถานีตำรวจ หรือระบบรักษาความปลอดภัย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะพิจารณาทั้งปริมาณและคุณภาพควบคู่กันไป และถ้าหากในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว นั้นไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างครบถ้วน ก็จะพิจารณาถึงความสะดวกและความใกล้เคียงที่จะไปอาศัยใช้บริการสิ่งอำนวยความสะดวกจากแหล่งชุมชนข้างเคียงได้ยากง่ายเพียงใด

3.4 สภาพแวดล้อม หมายถึง สิ่งรอบตัวของแหล่งท่องเที่ยว ที่รวมถึงแต่สภาพทางภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ และสภาพอื่น ๆ เช่น สภาพทางกายภาพ สภาพอากาศ กลิ่น เสียง คว้น สภาพน้ำตามแหล่งน้ำชุมชน หรือโสโครก และความสะดวกอื่น ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ทั้งในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวเอง และบริเวณข้างเคียง หากสภาพแวดล้อมเกิดเป็นปัญหาจนเป็นไปในลักษณะก่อกมลพิษ ย่อมจะส่งผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรม ลดคุณค่า และลดความประทับใจต่อนักท่องเที่ยว

3.5 ข้อจำกัดในการรับนักท่องเที่ยว หมายถึง อุปสรรคหรือข้อขัดข้องในการใช้สถานที่แห่งนั้นเป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น ข้อจำกัดด้านพื้นที่ที่จะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ครั้งละไม่มากถ้ามีนักท่องเที่ยวมากในที่พัก น้ำประปา ไฟฟ้า จะบริการได้ไม่เพียงพอ ปัญหาความปลอดภัยต่อนักท่องเที่ยว ปัญหาผู้ก่อการร้าย หรือเป็นสถานที่หวงห้ามของทางราชการ หรือเอกชน เป็นต้น

3.6 ความมีชื่อเสียงในปัจจุบัน หมายถึง ความเป็นที่รู้จักแพร่หลายของแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ ในกลุ่มนักท่องเที่ยวโดยทั่วไปในปัจจุบัน ซึ่งได้จากการออกแบบสอบถามนักท่องเที่ยว ธุรกิจท่องเที่ยว และวัดจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540: 3-12 – 3-14) ได้กำหนดเกณฑ์ของแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดังนี้

1. ศักยภาพของทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว ให้พิจารณาจากสภาพของทรัพยากรที่เหมาะสม มีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยเน้นความสำคัญของระบบนิเวศหรือวัฒนธรรมของการท่องเที่ยว และความดึงดูดใจว่ามีมากน้อยเพียงใด เพื่อให้ความสำคัญที่แตกต่างกันในแต่ละปัจจัยดังนี้

1.1 ชนิดของแหล่งท่องเที่ยว พิจารณาจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีสภาพธรรมชาติดั้งเดิม หรือเป็นแหล่งธรรมชาติที่สภาพแวดล้อมถูกดัดแปลงตกแต่งบางส่วนแต่ยังคงสภาพเดิมเป็นหลัก หรือเป็นแหล่งธรรมชาติที่สร้างขึ้นโดยการผสมผสานจำลอง หรือตกแต่งใหม่โดยไม่มีลักษณะเป็นระบบนิเวศที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่มีค่าต่อความเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้อยลงตามลำดับ

1.2 องค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ พิจารณาจากความสำคัญของระบบนิเวศ ความสมบูรณ์ ความหลากหลาย ความสัมพันธ์ที่เป็นระบบในพื้นที่ ความโดดเด่นตามลำดับ มีองค์ประกอบด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ผสมผสาน หรือเพิ่มความดึงดูดใจมากน้อยเพียงไร

2. ศักยภาพของการจัดการ ให้พิจารณาจากสภาพการจัดการในปัจจุบันที่มุ่งสู่ความยั่งยืน และอยู่ในกรอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากน้อยเพียงใด การพิจารณาการจัดการนี้จะบ่งชี้ถึงโอกาสในการเพิ่มศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวให้สูงขึ้นได้ดังนี้

2.1 มีการให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการจัดการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้สร้างจิตสำนึกที่ถูกต้อง พิจารณาจากรูปแบบการจัดสื่อความหมาย กิจกรรมด้านการศึกษามีลักษณะของการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว

2.2 การจัดการป้องกันและรักษาสีงแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว ให้พิจารณาจากการมีการรักษาและคุ้มครองสิ่งแวดล้อม โดยมีมาตรการควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพเพียงใด มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และมีมาตรการควบคุมจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว และการบริการอย่างมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

2.3 องค์การจัดการโดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม พิจารณาจากรูปแบบองค์กรในการจัดการ เน้นความเป็นองค์กรของประชาชน รัฐ เอกชน และระดับของการมีส่วนร่วมว่า ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการท่องเที่ยวมากน้อยเพียงใด

ผู้วิจัยเห็นว่าในการเปรียบเทียบศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่จัดอยู่ในประเภทเดียวกันนั้นจำเป็นต้องมีการกำหนดหลักเกณฑ์โดยพิจารณาคุณลักษณะในด้านต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นตัววัดศักยภาพออกมาแล้วนำมาเปรียบเทียบกันเพื่อให้เห็นจุดเด่นและจุดด้อยของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจะทำได้สามารถนำมาจัดการได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับข้อจำกัดของบุคลากร เครื่องมือ และงบประมาณที่พึงมีอยู่ และยังสามารถนำมาเป็นแนวทางในการจัดการให้กับแหล่งท่องเที่ยวแห่งอื่น ๆ ได้อีกด้วย

นอกจากนี้ทางศูนย์วิจัยป่าไม้ (2538: 6-1 – 6-5) ได้จัดทำเกณฑ์ในการบ่งชี้ศักยภาพของพื้นที่ธรรมชาติสำหรับท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับเกณฑ์ต่าง ๆ ในการประเมินศักยภาพดังนี้

1. ตัวแปรเกี่ยวกับศักยภาพในการดึงดูดนักท่องเที่ยว

1.1 ลักษณะโดดเด่นทางวัฒนธรรมหรือความเป็นอยู่ของชุมชนที่อาศัยในพื้นที่ (Cultural uniqueness) หมายถึง ชุมชนที่ยังคงรักษาวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้

1.2 สภาพภูมิทัศน์ (Landscape/ canal/ characteristics) หมายถึง ลักษณะของพื้นที่ สภาพของคลอง และองค์ประกอบต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสภาพทิวทัศน์ตามธรรมชาติ

1.3 ลักษณะโดดเด่นทางโบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปกรรม ในพื้นที่ ให้พิจารณาจาก ความโดดเด่นของศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ โบราณสถาน ความเก่าแก่ที่มีค่าแก่การอนุรักษ์ รวมถึงการให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ และศิลปกรรมที่น่าสนใจแก่นักท่องเที่ยว

2. โอกาสในการสร้างจิตสำนึกและการให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental awareness and educational opportunity) ให้พิจารณาจาก สภาพพื้นที่และทรัพยากรในพื้นที่ที่สามารถที่จะเอื้ออำนวยให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และสร้างจิตสำนึก การดำเนินงานในปัจจุบันขององค์กรที่รับผิดชอบในพื้นที่ต่อการสร้างเสริมจิตสำนึกและการเรียนรู้

3. ความหลากหลายของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ (Diversity of ecotourism activities) เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวมีโอกาสเลือกทำกิจกรรมที่พอใจได้มากขึ้น ให้ดูความเป็นไปได้ในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้หลายประเภทซึ่งได้แก่

- ศักยภาพพื้นที่ต่ำ หมายถึง กิจกรรมท่องเที่ยว 1 ประเภท
- ศักยภาพพื้นที่ปานกลาง หมายถึง กิจกรรมท่องเที่ยว 2 – 3 ประเภท
- ศักยภาพพื้นที่สูง หมายถึง กิจกรรมท่องเที่ยวมากกว่า 3 ประเภท

4. ความยากง่ายในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) ให้พิจารณาจาก ระยะทางจากจุดศูนย์การท่องเที่ยวในท้องถิ่น ช่วงเวลาที่สามารถเข้าพื้นที่ได้ ความถี่ของยานพาหนะที่สามารถนำนักท่องเที่ยวเข้าถึงพื้นที่ สภาพของเส้นทางในการเดินทาง และประเภทของยานพาหนะที่เข้าถึงพื้นที่

5. ความปลอดภัย (Safety) จำแนกเป็นความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินระหว่างการเดินทาง และความปลอดภัยในพื้นที่ ว่ามีมากน้อยเพียงใด เช่น ความปลอดภัยจากผู้ก่อการร้าย โจร ผู้ร้ายท้องถิ่น โอกาสที่จะเกิดอุบัติเหตุระหว่างการเดินทางโดยรถ / เรือ และจากสถานการณ์ในปัจจุบัน เช่น ความพร้อมของเจ้าหน้าที่รัฐในการให้ความปลอดภัย

6. ความสอดคล้องระหว่างการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในปัจจุบัน และ/หรือ ที่จะพัฒนาในอนาคต กับกิจกรรมท่องเที่ยวในปัจจุบัน (Conventional recreation) หมายถึง ผลกระทบของการท่องเที่ยวปัจจุบันที่จะมีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พิจารณาจากรูปแบบการท่องเที่ยวที่ไม่สอดคล้องกับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น พฤติกรรมและกิจกรรมของนักท่องเที่ยว ซึ่งจะส่งผลให้คุณภาพของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศลดลง

กล่าวโดยสรุปศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว นั้น หมายถึง ความสามารถหรือความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว โดยพิจารณาจาก คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพพื้นที่โดยรอบ และการจัดการการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ

1.3 มาตรฐานของแหล่งท่องเที่ยว

ผู้วิจัยได้นำการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว มาเป็นต้นแบบในการศึกษาเพื่อให้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยที่ทำในครั้งนี้ การกำหนดมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์นั้น มีองค์ประกอบพื้นฐานสำหรับการประเมิน 3 ด้าน คือ (สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว, 2550: 2 – 4)

1. ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีจุดดึงดูด มีความน่าสนใจ หรือมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สามารถสร้างความประทับใจและความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว เช่น ความงดงามทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ความโดดเด่น ความมีเอกลักษณ์ มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งศักยภาพทางกายภาพและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัย และความหลากหลายของกิจกรรมท่องเที่ยว ถือเป็นอีกส่วนหนึ่งที่สามารถดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวได้อีกด้วย สำหรับองค์ประกอบด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ มีหลักเกณฑ์ดังนี้

1.1 คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี ความเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัย ความเป็นเอกลักษณ์ทางกายภาพของแหล่งประวัติศาสตร์ ความสมบูรณ์และความสวยงามทางสถาปัตยกรรม ความสมบูรณ์และความสวยงามทางศิลปกรรม ความมีชื่อเสียงและความเป็นที่ยอมรับของแหล่งประวัติศาสตร์ และความผูกพันต่อท้องถิ่น

1.2 ศักยภาพทางกายภาพและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว ความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยว

2. ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว หมายถึง องค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีส่วนช่วยส่งเสริมให้แหล่งประวัติศาสตร์ มีความเหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยว เช่น

แหล่งประวัติศาสตร์บางแหล่งอาจมีความดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวสูง แต่มีข้อจำกัดสูงในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน ทำให้นักท่องเที่ยวไม่นิยมไปท่องเที่ยว ส่งผลให้ศักยภาพทางการท่องเที่ยวลดลงไปด้วย สำหรับองค์ประกอบของศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว มีหลักเกณฑ์ คือ ศักยภาพในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน และศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากปัจจัยภายนอก

3. การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง ความสามารถในการดำเนินงาน ควบคุม ดูแลการจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง คือ 1) ด้านการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ประกอบด้วย การจัดการด้านอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว และการจัดการด้านการท่องเที่ยว 2) การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก โดยพิจารณาจากการดำเนินงานขององค์กรที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ในการสร้างเสริมจิตสำนึกและการเรียนรู้ในเรื่องคุณค่าของแหล่งประวัติศาสตร์แก่นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ เจ้าหน้าที่ดูแลในพื้นที่ และชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยว 3) การจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม พิจารณาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยให้ประชาชนหรือชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจ การดำเนินการและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์สู่ท้องถิ่น สำหรับเกณฑ์ประเมินด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ คือ

3.1 การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย การจัดการด้านการรักษาสภาพและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว การจัดการด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่ และการจัดการด้านการติดตามประเมินการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว

3.2 การจัดการด้านการท่องเที่ยว ประกอบด้วย การจัดการด้านการบริการและสาธารณูปโภคแก่นักท่องเที่ยว การจัดการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว และชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว

2. แหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม

2.1 ความหมายของแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว (2550: 1) ได้ให้ความหมายแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ คือ แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าและมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ โบราณสถาน กำแพงเมือง คูเมือง วัด ศาสนสถาน และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา ปราสาทหินพิมาย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สะพานข้ามแม่น้ำแคว และอนุสาวรีย์ชาวบ้านบางระจัน เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ประกอบด้วย งานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดง ศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ชนเผ่า เป็นต้น (สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว 2550 : 1)

แหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ และศาสนา หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ศาสนา หรือทางด้านโบราณคดี ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน โบราณสถาน ชุมชนโบราณ พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น (ททท. รายงานฉบับสมบูรณ์แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี 2545 : 3-2)

รัตน จันทโย (2546: 25) แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม หมายถึง พื้นที่ธรรมชาติ พื้นที่ที่แวดล้อมด้วยธรรมชาติ หรือแหล่งชุมชน ปรากฏหลักฐานทางกายภาพที่หลงเหลือ เช่น ภาพเขียนโบราณบนผนังถ้ำ ซากโครงกระดูกและเครื่องใช้ของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ฯลฯ และการปฏิบัติกิจกรรมที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ และสิ่งที่เกิดขึ้นในยุคก่อนที่จะตกทอดมาถึงยุคปัจจุบัน เช่น ศิลปะการแสดง ศิลปะการแต่งกาย ฯลฯ ที่ควรค่าแก่การรักษาไว้ให้คงอยู่และเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้ศึกษาเรียนรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2547: ออนไลน์) ได้กล่าวถึง รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมสถานที่ท่องเที่ยว ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่น 2) การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น เพื่อความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจ เพื่อศึกษาความเชื่อ การเคารพในพิธีกรรมต่าง ๆ ได้รับความรู้ความเข้าใจในสภาพสังคมและวัฒนธรรมได้ประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น 3) การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่น เพื่อความเพลิดเพลิน ได้รับความรู้ ดูผลงานสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น

ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดที่เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งหมายถึงปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง ศาสนสถานเขมรที่มีมนุษย์สร้างขึ้นด้วยหิน เป็นสถานที่ที่มีประวัติความเป็นมา มีความเก่าแก่ มีความสำคัญในด้านศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และร่องรอยของความเจริญในอดีต

2.2 ความสำคัญของแหล่งประวัติศาสตร์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2545: 201-222)

แหล่งประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับการพัฒนาการในอดีตทั้งทางด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ของกลุ่มชนหรือประเทศหรือภูมิภาค โดยลักษณะอาจเป็นเมืองที่มีกำแพงเมืองเป็นขอบเขตที่ชัดเจน หรือเป็นชุมชนที่มีขอบเขตไม่เด่นชัด เป็นย่านที่ประกอบกิจกรรมบางประเภท หรือเป็นสถานที่ซึ่งเคยเกิดเหตุการณ์สำคัญ เช่น การสู้รบก็ได้

แหล่งประวัติศาสตร์มีความสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้วย จึงถือได้ว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่จะต้องดูแลรักษา และหาทางบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อมวลชนให้มากที่สุด ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบทบาทของแหล่งประวัติศาสตร์ไม่เป็นเพียงซากร่องรอยอารยธรรมของมนุษย์ในอดีตเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจตลอดจนการเมืองด้วย หลายประเทศนำมาใช้ประโยชน์ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้จำนวนมาก เช่น อียิปต์ อิตาลี กรีซ เป็นต้น เป็นผลให้เกิดการกระจายรายได้ไปสู่ผู้ประกอบการอาชีพอื่น ๆ อีกหลายกลุ่ม

แต่แหล่งประวัติศาสตร์ยังคงมีหน้าที่หลัก ในการเป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นมรดกของมวลมนุษยชาติ นานาชาติจึงให้ความสำคัญและเป็นห่วงบทบาทของแหล่งประวัติศาสตร์เมื่อต้องนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก มีความห่วงใยในเรื่องของแหล่งดังกล่าวจะเสื่อมสภาพ จนไม่อาจแก้ไขให้กลับคืนมาได้ หากไม่มีการบริหารจัดการที่ดีพอ ในการนี้สภาระหว่างชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี (International Council on Monuments and Sites: ICOMOS) ซึ่งประเทศไทยเป็นสมาชิกอยู่ด้วย ได้มีการประชุมที่กรุงบรัสเซลล์ ประเทศเบลเยียม ตรากฎบัตรว่าด้วยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Charter of Cultural Tourism) ขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน ปี 2519 (1976) โดยให้คำนึงถึงผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นกับแหล่งทางประวัติศาสตร์ เช่น ความเสียหายที่เกิดจากการใช้สถานที่เกินศักยภาพในการรองรับ หรือเกิดจากการใช้งานอย่างมีขอบเขตจำกัดการจราจร และความเสียหายอื่น ๆ ทั้งยังแสดงความจำนงค์ที่จะให้การสนับสนุนประเทศที่ต้องการความช่วยเหลือในเรื่องของการจัดการและการอนุรักษ์ เพื่อสร้างความเข้าใจและความปลอดภัยให้กับแหล่งประวัติศาสตร์ด้วย

2.3 ประเภทของแหล่งประวัติศาสตร์

ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทแหล่งประวัติศาสตร์ อาจแบ่งออกได้กว้าง ๆ ตามลักษณะเฉพาะของแหล่งดังกล่าวได้ ดังนี้

1. เมือง คือ พื้นที่ที่สามารถกำหนดขอบเขตได้จากกำแพงเมืองและคูเมือง ที่แบ่งพื้นที่ของเมืองออกจากพื้นที่โดยรอบทางกายภาพ มีคำเรียกสำหรับเมืองในภาษาต่าง ๆ โดยเฉพาะ เช่น บุรี ปุระ และบันทาย เป็นต้น ลักษณะทางกายภาพของเมืองประกอบด้วย

กลุ่มอาคารที่เป็นพระราชวัง อาคารที่อยู่อาศัย และการดำเนินวิถีชีวิตของประชากร เช่น ถนน ศาสนสถาน ร้านค้า คลอง อาคารสาธารณะ เช่น หอสมุด ตลาด ท่าเรือ รวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่จัดหาไว้สำหรับชาวเมือง เช่น ท่อส่งน้ำ สวนสาธารณะ เป็นต้น

ช่วงอายุของเมืองอาจมีเพียงช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง แล้วถูกทิ้งร้างไป เช่น เมืองเมมฟิส (Memphis) ประเทศอียิปต์ หรือเมืองซูโขทัย ที่มีอายุบทบาทเพียงช่วงเวลาเดียว เมืองบางแห่งมีอายุสืบเนื่องหลายช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ เช่น เมืองพูกาม (Pagon) ประเทศสาธารณรัฐเมียนมาร์ เมืองบันตัม (Bantam) ประเทศอินโดนีเซีย เมืองอยุธยา ซึ่งมีความต่อเนื่องกันมาหลายร้อยปี มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์หลายสมัยก่อนจะสิ้นบทบาทลง เมืองบางแห่งมีอายุต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นเวลายาวนาน เช่น เมืองอิสตันบูล (Istanbul) ประเทศตุรกี กรุงโรม (Rome) ประเทศอิตาลี เมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น

นอกจากนั้นเมืองแต่ละแห่งยังมีความแตกต่างกันในด้านประโยชน์ใช้สอย เช่น เป็นเมืองเก่า เมืองศูนย์กลางการค้า มีความแตกต่างกันทางลักษณะพื้นที่การตั้งถิ่นฐาน ขนาด และวัฒนธรรมด้วย

2. ย่านประวัติศาสตร์ เป็นพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของเมืองที่ประกอบด้วยอาคาร และองค์ประกอบอื่นที่เหมาะสมกับกิจกรรมของย่านนั้น เช่น ย่านการค้าเช่นเดียวกันนี้ที่เมืองโคโร ประเทศอียิปต์ นอกจากนั้นอาจเป็นพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองก็ได้ เช่น ลานพระบรมรูปทรงม้า กรุงเทพมหานคร ที่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี 2475 เป็นต้น ย่านประวัติศาสตร์จะพบในเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง จนเหลือเฉพาะพื้นที่ส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ของเมืองเท่านั้น ซึ่งโดยทั่วไปมักจะเป็นย่านธุรกิจ ย่านที่พักอาศัย ย่านการปกครอง

3. แหล่งโบราณคดี เป็นพื้นที่ซึ่งมีหลักฐานโบราณคดีอยู่รวมกัน หรือใกล้เคียงกัน มีความสัมพันธ์ทางเนื้อหาเรื่องราวต่อเนื่องกันสามารถกำหนดพื้นที่ให้เป็นย่านที่มีความต่อเนื่องกันทางเนื้อหาได้ หลักฐานทางโบราณคดี คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นในรูปของวัตถุ เพื่อตอบสนองความต้องการของตน ดังนั้นจึงสามารถอธิบายถึงพัฒนาการของกลุ่มชนหรือชุมชนได้ เช่น กลุ่มภาพเขียนสีตามเพิงผา และการดัดแปลงสภาพแวดล้อมเป็นศาสนสถาน ที่อำเภอบ้านฝือ จังหวัดอุดรธานี (ปัจจุบันคืออุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท)

2.4 การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์

ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ศิลปะ และพัฒนาการของชุมชนในอดีต เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญประเภทหนึ่ง การจัดการทรัพยากรดังกล่าวจึงต้องคำนึงถึงหน้าที่หลักของทรัพยากรเป็นสำคัญโดยต้องไม่ให้มีการจัดการในรูปของการแปรรูปให้กลายเป็นสินค้า สร้างภาพลักษณ์ให้ผิดไปจากความจริงในลักษณะของการขายอดีตให้กับปัจจุบัน เช่น การจัดแสง สี เสียง เป็นต้น การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์สามารถทำได้ ดังนี้

1. แหล่งประวัติศาสตร์ประเภทเมือง สามารถทำการจัดการ 3 ด้าน คือ

1.1 การจัดการด้านกายภาพ เป็นการจัดการทางด้านการอนุรักษ์ ดูแลรักษา หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น อาคาร กลุ่มอาคารศาสนสถาน ตามวิธีการอนุรักษ์ที่เป็นที่ยอมรับของนานาชาติ โดยมีผู้เชี่ยวชาญในการดำเนินงานโดยเฉพาะ การจัดการทางทัศนียภาพและความกลมกลืนของแหล่งประวัติศาสตร์กับสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบข้าง

1.2 การจัดการให้ความรู้ เมืองทุกประเภทนอกจากจะใช้ประโยชน์เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวแล้ว ยังมีหน้าที่สำคัญในการเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งสำหรับชาวเมืองหรือประชากรของประเทศนั้น และนักท่องเที่ยวด้วย การจัดการทางด้านดังกล่าวจึงถือว่ามีความจำเป็นด้วย ในส่วนที่จะต้องนำมาตอบสนองกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้น เมืองทุกประเภทที่ได้กล่าวถึงแล้วนั้นมีแนวทางการจัดการ เช่น การจัดศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ให้เป็นแหล่งความรู้เบื้องต้นทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี เศรษฐกิจ สังคม และศิลปะ การจัดทำคู่มือแนะนำชม การจัดทำแผ่นป้ายประจำสถานที่ และการจัดทำสื่อที่นักท่องเที่ยวสามารถเป็นเจ้าของได้ เช่น แผ่นซีดี ภาพถ่าย ของที่ระลึก

1.3 การจัดการอำนวยความสะดวก เป็นการจัดการในส่วนองค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งซึ่งอาจจัดการตามลักษณะของเมือง เช่น

1. การจัดทำเส้นทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ การจัดทำเส้นทางควรเป็นลักษณะที่เรียบง่าย ใช้การเดินเท้าเป็นหลัก หรืออาจขออนุญาตให้ใช้รถจักรยานได้ตามความเหมาะสม เส้นทางดังกล่าวไม่ควรทำให้เกิดลักษณะเด่น เช่น พุ่งตรงไปยังที่หมายอย่างเจาะจงหรือทำเป็นเส้นทางตรงตัดกันไปมาแยกกลุ่มอาคารหรือเนื้อหาของเมืองอยู่ในช่อง (Grid) ของเส้นทางนั้นเส้นทางควรมีบรรยากาศที่ร่มรื่น

2. การจัดทำที่นั่งพัก โดยจัดให้อยู่ตามแนวทาง หรือสถานที่ที่เหมาะสม ให้มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ต้องออกแบบให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมรวมทั้งการใช้วัสดุ และสีให้มีความกลมกลืนไปด้วย

3. การจัดทำห้องสุขา โดยจัดให้อยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสม ออกแบบและใช้วัสดุ สีให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม รวมทั้งอาจปลูกต้นไม้ท้องถิ่นเพื่อซ่อนตัวอาคาร โดยการหาพันธุ์ไม้และตกแต่งให้เกิดความกลมกลืน ลดความเด่นของตัวอาคารลง

4. การจัดการระบบระบายน้ำ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดน้ำท่วมในกรณีฝนตกรุนแรง รวมทั้งให้น้ำระบายออกได้อย่างรวดเร็วเพื่อลดความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นกับตัวอาคาร

5. การจัดการเรื่องแสงสว่าง แสงสว่างที่จัดขึ้นเป็นระยะตามทางเดิน สถานที่นั่งพัก หรือที่จัดขึ้นเพื่อส่องสว่างให้กับอาคาร สิ่งก่อสร้างที่เป็นเนื้อหาของเมือง ควรมีการออกแบบติดตั้งให้มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และไม่ให้เกิดลักษณะเด่น การเดินสายไฟส่องสว่างควรร้อยลงในท่อฝังดินไม่ให้ขัดกับทัศนียภาพรวมของเมือง

6. การจัดการเรื่องความปลอดภัย มีแนวทางการจัดการได้หลายรูปแบบ พร้อมกัน ได้แก่ จัดเจ้าหน้าที่ตรวจเป็นระยะ จัดตั้งป้อมกวดูเงิน และจัดตั้งโทรศัพท์แจ้งเหตุตามจุดต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ต้องมีความกลมกลืนกับสถานที่ มีป้ายบอกการเข้าถึงอย่างชัดเจน จัดบริการตรวจสอบของหาย (Lost and found) และเจ้าหน้าที่ปฐมพยาบาลเบื้องต้นไว้ที่ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว

7. การจัดพื้นที่ขายของที่ระลึก การขายของที่ระลึกที่เป็นผลิตภัณฑ์ของท้องถิ่นไม่ควรจัดให้อยู่ในศูนย์บริการนักท่องเที่ยว เพราะนอกจากจะไม่เหมาะสมแล้ว ยังทำลายความน่าเชื่อถือในฐานะเป็นแหล่งหาความรู้ด้วย พื้นที่ขายของที่ระลึกจึงควรจัดหาพื้นที่เหมาะสมขึ้นโดยเฉพาะ ควรอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญน้อย การออกแบบพื้นที่หรืออาจมีอาคารประกอบต้องเรียบง่าย กลมกลืน จำกัดความสูง รวมทั้งไม่ใช่สีและวัสดุที่จะเกิดลักษณะเด่น ไม่ควรอนุญาตให้ขายอาหารที่มีการปรุงก่อนให้ลูกค้า (อาหารตามสั่ง) อาหารที่อนุญาตให้ขายได้ควรเป็นอาหารที่ประกอบเสร็จแล้ว ไม่ต้องใช้ภาชนะรองรับในการรับประทาน ทั้งนี้เพื่อลดมลภาวะทางเสียง กลิ่น การควบคุมความสะอาด และปริมาณขยะ

8. การจัดหาภาชนะรองรับขยะ ภาชนะรองรับอาจเป็นของที่ผลิตในท้องถิ่น หรือออกแบบให้เหมาะสมกลมกลืนกับสถานที่ วัสดุ และสีต้องไม่มีลักษณะเด่น ตำแหน่งที่ตั้งต้องไม่โดดเด่น มีฝาปกปิดมิดชิด

9. การจัดเส้นทางการท่องเที่ยวในขอบเขตเมือง เส้นทางการท่องเที่ยวควรจัดให้เป็นไปตามลักษณะของความสนใจของนักท่องเที่ยวมีระยะทางที่ไม่ไกลนัก หรือมีระยะทางที่สัมพันธ์กับเวลา เช่น 1 ชั่วโมง ควรจะได้ท่องเที่ยวในจุดใดใช้เส้นทางใด เป็นต้น เส้นทางการท่องเที่ยว ความสนใจอาจได้แก่ เส้นทางชมงานทางสถาปัตยกรรม เส้นทางชมการซื้อขายแบบท้องถิ่น เส้นทางชมสภาพความเป็นอยู่ ลักษณะของเส้นทางอาจเป็นเส้นทางเดินเท้า ซึ่งต้องการพื้นผิวที่ดี มีป้ายบอกเส้นทางและระยะทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งสถานที่จอดรถรับ-ส่ง นักท่องเที่ยวด้วย

2. ย่านประวัติศาสตร์ ย่านประวัติศาสตร์อาจเป็นแหล่งที่อยู่ภายในเมืองหรือใกล้กับตัวเมืองก็ได้ เป็นที่ซึ่งประกอบกิจกรรมที่มีความสำคัญทางเนื้อหาของเมืองหรือทางประวัติศาสตร์ของเมือง เช่น ย่านการค้า ย่านชุมชนเก่า เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วย่านประวัติศาสตร์ในที่นี้เป็นพื้นที่ซึ่งยังคงใช้งานมีการประกอบกิจกรรมประจำอยู่ในปัจจุบัน การจัดการย่านประวัติศาสตร์จึงมีความสัมพันธ์กับชุมชนและกิจกรรมประจำวันในย่านนั้นด้วยวิธีการจัดการที่สำคัญ ได้แก่

2.1 การจัดการให้ชุมชนมีส่วนร่วม ชุมชนซึ่งอยู่ในพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์ประเภทต่าง ๆ ควรได้มีส่วนร่วมในการจัดการให้ข้อเสนอแนะวิธีการเมื่อชุมชนของตนเป็นที่รองรับการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลพื้นที่ มีทัศนคติที่ดีกับการท่องเที่ยว เรียนรู้ความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งรักษา

เอกลักษณ์ของชุมชนของตนไว้ วิธีให้ชุมชนมีส่วนร่วมอาจทำได้โดยประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนทราบล่วงหน้า สอบถามความต้องการ จัดประชุมตัวแทนของกลุ่มต่างๆ เพื่อหาแนวทางร่วมกัน จัดให้มีตัวแทนของชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการต่างๆ การมีส่วนร่วมของชุมชนจะทำให้ชุมชนสามารถควบคุมตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การรักษาความสะอาด การเอารัดเอาเปรียบนักท่องเที่ยว การสร้างความรำคาญให้นักท่องเที่ยว ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ความมีไมตรีจิต เป็นต้น

2.2 การจัดการด้านกายภาพ เป็นการจัดการปรับปรุงพื้นที่โดยรวมให้มีความกลมกลืน มีความเรียบร้อย ร่มรื่น สะอาด และงดงาม ได้แก่ การปรับปรุงทางเท้าปลูกต้นไม้เพื่อความร่มรื่นและงดงาม ทาสีอาคารให้มีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกลมกลืนกัน ป้ายโฆษณาขนาดใหญ่หรือที่มีความสูงเหนือตัวอาคารควรยกเลิก แต่ให้มีการโฆษณาในที่ซึ่งจัดไว้ให้ ซึ่งมีขนาดไม่ใหญ่จนทำให้ทัศนียภาพโดยรวมเสียหาย รักษาความสะอาดของย่านหรือชุมชนอย่างเข้มงวดและสม่ำเสมอ ในส่วนของย่านที่มีความสำคัญทางสถาปัตยกรรมเนื่องจากมีอาคารหรือกลุ่มอาคารที่เก่าแก่ มีความสำคัญทั้งทางด้านรูปแบบ พัฒนาการ และประวัติของชุมชน นอกจากการจัดการข้างต้นแล้ว ในบางประเทศมีข้อเสนอแนะกับผู้ครอบครองไม่ให้รื้อถอนโดยไม่ให้ยืมเงินปรับปรุงเสริมความแข็งแรงโดยไม่คิดดอกเบี้ยทั้งให้ใช้คืนระยะยาว ทั้งนี้การปรับปรุงเสริมความแข็งแรงต้องอยู่ในความควบคุมดูแลของสถาปนิกและวิศวกรที่มีความรู้ในการอนุรักษ์ที่หน่วยงานกำหนด รวมทั้งส่งเสริมให้มีการประกอบกิจกรรมเสริมในชุมชนนั้น เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวด้วย เช่น การปิดการจราจรในย่านนั้นเพื่อจัดกิจกรรมเดือนละ 1 ครั้ง เป็นต้น

2.3 การจัดการแนวกันชนย่านประวัติศาสตร์ โดยทั่วไปแนวกันชนอาจจัดการโดยกฎหมายท้องถิ่น ซึ่งได้ประกาศใช้ไปแล้ว เช่น การสร้างอาคารสูงประชิดย่านหรือชุมชนที่อนุรักษ์ การทำป้ายโฆษณาสูงบดบังทัศนียภาพ เป็นต้น แนวกันชนจึงสามารถใช้กฎหมายท้องถิ่นเป็นแนวทาง เช่น การจำกัดความสูงของอาคารที่จะสร้างขึ้นใหม่จะต้องห่างจากย่านอนุรักษ์เท่าใด เป็นต้น นอกเหนือไปจากนั้นการจัดการให้เกิดความร่มรื่น ลดความแออัดของยานพาหนะภายในย่านอนุรักษ์ก็เป็นความสำคัญเช่นกัน การสร้างแนวกันชนอาจใช้ถนนที่มีอยู่แล้วเป็นขอบเขตหรือกำหนดขอบเขตที่เห็นสมควรตามลักษณะของย่านหรือชุมชนเพื่อปรับปรุงให้มีลักษณะเด่น ทั้งนี้ควรได้รับการยอมรับจากสาธารณชนด้วย

2.4 การจัดการเรื่องแหล่งความรู้ การจัดการทางด้านนี้อาจทำได้หลายรูปแบบ ทั้งนี้เพราะผู้ที่ต้องการประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวมีความต้องการที่แตกต่างกันตามความสนใจการจัดการอาจทำได้โดย

2.4.1 การจัดทำหนังสือนำชม ประกอบด้วย เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ลักษณะกิจกรรม อาคาร กลุ่มอาคาร ที่อยู่อาศัยของย่านหรือชุมชนนั้น โดยให้เกิดจินตนาการของอดีตสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน

2.4.2 การจัดทำวีดิทัศน์ ซีดี ภาพถ่าย ภาพนิ่ง เกี่ยวกับเนื้อหาเช่นนี้มียู่ในหนังสือนำชม รวมทั้งจัดทำแผ่นพับเพื่อแจกจ่าย

2.4.3 การจัดทำป้ายอธิบายประวัติ ในส่วนที่เป็นความสำคัญของชุมชนหรือย่านควรมีป้าย อธิบายประวัติเพื่อดึงดูดให้เกิดความสนใจ ตำแหน่งที่เคยเกิดเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ของย่านนั้น (Historical mark) เป็นต้น

2.4.4 การจัดศูนย์บริการการท่องเที่ยว ศูนย์ดังกล่าวอาจเป็นศูนย์ขนาดเล็กที่ไม่มีกิจกรรมแสดงเพื่อความรู้ แต่อยู่ในลักษณะของการให้คำแนะนำ ตอบคำถาม จัดจำหน่ายเอกสาร

2.5 การจัดการเรื่องความสะดวก เป็นการจัดการที่มีส่วนสัมพันธ์กับการจัดการด้านกายภาพ ได้แก่ การจัดทำแผนที่ หรือจัดทำป้ายแผนที่ติดตั้งตามตำแหน่งที่เหมาะสม การกำหนดเส้นทางเท้าสำหรับนักท่องเที่ยวที่จะผ่านสถานที่ที่น่าสนใจในชุมชนหรือย่านนั้น ให้นักท่องเที่ยวเลือกใช้ตามความสนใจ ติดตั้งป้ายบอกสถานที่ ระยะทาง จัดหาที่นั่งพักตามจุดที่เหมาะสม จัดหาแหล่งขายของที่ระลึก จัดจุดรับ-ส่งนักท่องเที่ยว รวมทั้งมาตรการรักษาความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยวด้วย

3. แหล่งโบราณคดี แหล่งโบราณคดีในที่นี้ หมายถึง พื้นที่ซึ่งมีร่องรอยของการประกอบกิจกรรมของมนุษย์ในอดีต อาจมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างในพื้นที่นั้นก็ได้ รวมทั้งอาจเป็นสถานที่ซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่มนุษย์ในอดีตนำมาดัดแปลงใช้งานในสมัยของตนด้วย ดังนั้นแหล่งโบราณคดีจึงอาจเป็นโบราณสถาน ที่อยู่โดด ๆ แหล่งที่เคยมีการขุดค้นเพื่อค้นหาหลักฐานทางโบราณแล้วจัดแสดงผลการขุดค้นในแหล่งนั้น หรือถ้าที่มนุษย์เคยนำมาดัดแปลงเป็นที่อยู่อาศัยประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในอดีต ตัวอย่างเช่น ปราสาทหินหลายแห่งในประเทศไทย แหล่งขุดค้นที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

การจัดการแหล่งโบราณคดีให้มีศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยวได้นั้น โดยทั่วไปแล้ว อาจแยกออกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

3.1 แหล่งโบราณคดีที่มีสิ่งก่อสร้าง แหล่งประเภทนี้ประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่มีความแตกต่าง ดังนี้

3.1.1 แท่งหินที่ปักเป็นวงกลม เช่น กลุ่มในเสมานหินหลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.1.2 แท่งหินขนาดใหญ่ปักอยู่โดดเดี่ยว อาจเป็นแท่งหินที่ไม่มีการแกะสลัก หรือสลักเป็นลวดลายต่าง ๆ เพื่อใช้ในพิธีกรรม

3.1.3 กลุ่มไหหิน เช่น กลุ่มไหหินขนาดใหญ่มีไหแกะสลักจากหินจำนวนมากในแขวงเชียงขวาง ประเทศลาว เป็นต้น

3.1.4 ถ้าหรือเพิงผา ที่มีมนุษย์เคยใช้เป็นที่อยู่อาศัยประกอบกิจกรรมและที่มีภาพเขียนบนผนังถ้ำนั้น เช่น ผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ถ้าเขาเจ็ญ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

3.1.5 พื้นที่ธรรมชาติที่ถูกดัดแปลง อาจเป็นการสกัดหินหรือเพิงผาเป็นศาสนสถาน เช่น ที่ถ้ำพ้อตาลูกเขย อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี

3.1.6 โบราณสถานที่อยู่โดดเดี่ยว โบราณสถานประเภทนี้เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน เช่น เจดีย์ 3 องค์ ที่อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และ อโรคยาศาล (โรงพยาบาล) หลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

แหล่งโบราณคดีที่กล่าวถึงข้างต้นมีลักษณะของความน่าสนใจแตกต่างกัน และมักจะมีผู้สนใจเฉพาะแหล่งที่มีชื่อเสียงเป็นส่วนใหญ่ การจัดการแหล่งโบราณคดีให้มีศักยภาพในการท่องเที่ยวสามารถทำได้ ดังนี้

1. **การจัดการด้านกายภาพ** ได้แก่ การจัดการปรับปรุงพื้นที่ให้มีความสะอาดเรียบร้อย จัดการทางด้านภูมิทัศน์ด้วยการปลูกต้นไม้ ปลูกหญ้า โดยใช้พันธุ์ไม้ท้องถิ่นตกแต่งให้มีความกลมกลืน ไม่ให้มีลักษณะโดดเด่นกว่าสิ่งก่อสร้างที่เป็นองค์ประกอบหลัก

2. **การจัดการด้านความสะดวก** ได้แก่ การจัดแนวทางเดินชมแหล่งโบราณคดี ที่นั่งพักผ่อน สุขา ที่จอดรถ หรือมีการจัดเส้นทางจากแหล่งโบราณคดีไปยังชุมชนสำหรับนักท่องเที่ยวใช้จักรยาน หรือเดินเท้าเข้าไปยังชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงได้ การจัดการด้านความสะดวกต้องออกแบบและวัสดุที่ไม่ให้มีลักษณะเด่นกว่าองค์ประกอบหลัก

3. **การจัดการด้านแหล่งความรู้** การจัดการทำได้โดยการทำในรูปแบบหนังสือที่มีการค้นคว้าที่เชื่อถือได้ ภาพถ่าย วิทยุทัศน์ ภาพนิ่ง แผ่นพับ เพื่อเผยแพร่และจำหน่าย จัดทำแผ่นอธิบายความสำคัญของแหล่งโบราณคดี ประวัติการศึกษาทางโบราณคดีของพื้นที่แห่งนั้น ติดประจำที่เพื่อให้เป็นเรียนรู้ของผู้สนใจ

4. **การจัดการด้านความปลอดภัย** การจัดการในเรื่องนี้นอกจากความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวแล้ว ยังต้องจัดการในเรื่องของความปลอดภัยของแหล่งโบราณคดีด้วยเพื่อป้องกันความเสียหายและการเสื่อมโทรม โดยจัดให้มีเจ้าหน้าที่ตรวจตรา ให้คำแนะนำกับนักท่องเที่ยว แจกจ่ายกฎระเบียบการเข้าชมสถานที่ให้กับผู้เข้าชมเพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างนักท่องเที่ยวกับเจ้าหน้าที่ในการรักษาความปลอดภัยยิ่งขึ้น

3.2 **แหล่งโบราณคดีที่ไม่มีสิ่งก่อสร้าง** แหล่งโบราณคดีประเภทนี้มักเป็นแหล่งชุมชน แหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งที่มีการผลิต แหล่งที่มีการประกอบพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยทั่วไปจะมีหลักฐานของการอยู่อาศัยหรือประกอบกิจกรรมกระจายอยู่ในพื้นที่นั้น เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง และแหล่งโบราณคดีบ้านธารปราสาท เป็นต้น การจัดการแหล่งโบราณคดีประเภทนี้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงต้องจัดการหลังจากที่มีการขุดค้นหรือศึกษาทางวิชาการแล้ว

และเห็นว่ามีศักยภาพพอที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้โดยจัดให้พื้นที่ชุดนี้เป็นสถานที่จัดแสดงในลักษณะที่องค์ประกอบของโบราณวัตถุยังวางอยู่ในตำแหน่งเดิม เป็นหลักในการจัดการแนวทางในการจัดการมี ดังนี้

3.2.1 การจัดการด้านกายภาพ ได้แก่ การสร้างอาคารคลุมพื้นที่ซึ่งมีการศึกษาทางโบราณคดีจัดทำทางเดิน ปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบพื้นที่ให้มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม การออกแบบสร้างอาคารเป็นไปอย่างง่ายมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้มากที่สุด

3.2.2 การจัดการด้านแหล่งความรู้ ได้แก่ การจัดทำป้ายอธิบายความรู้เกี่ยวกับแหล่งนั้น ขั้นตอนการชุดค้นเพื่อศึกษาโบราณวัตถุที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นต้น ป้ายความรู้นี้อาจจัดแสดงในตัวอาคารซึ่งคลุมพื้นที่อยู่แล้วหรือที่เหมาะสม จัดทำหนังสือ แผ่นพับ และสื่อประเภทต่าง ๆ เพื่อให้ความรู้แก่สาธารณชนได้

3.2.3 การจัดการด้านความสะดวก ได้แก่ ที่พักผ่อน สุขา ที่จอดรถ แหล่งขายสินค้าพื้นถิ่น

3.2.4 การจัดการด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรมีการจัดการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยสร้างความเข้าใจ รับฟังข้อเสนอแนะของชุมชนรับฟังความต้องการของชุมชน หรือเชิญผู้แทนของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้มีความสัมพันธ์และมีความร่วมมือที่จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด

จะเห็นได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมนั้นมีความสำคัญมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา รากเหง้าทางวัฒนธรรม และได้ตกทอดเป็นมรดกแก่คนรุ่นหลัง ในปัจจุบันเมื่อมีการพัฒนาสิ่งสำคัญเหล่านี้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของชาติ ดังนั้นจึงต้องมีความตระหนักในผลที่จะตามมากับการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นด้วย

2.5 ความหมายของการท่องเที่ยว

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ซึ่งศึกษาในแง่ของความหมายของการท่องเที่ยวซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2548: ออนไลน์) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว โดยเป็นการเดินทางไปด้วยความสมัครใจ หรือความพึงพอใจของผู้เดินทางเอง ไม่ใช่เป็นการถูกบังคับ ไม่ใช่เพื่อทำสงคราม และไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้ แต่เดินทางมาเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อเยี่ยมเยียนญาติมิตร เพื่อความเบิกบาน บันเทิงเริงรมย์ เพื่อเล่นกีฬาต่าง ๆ เพื่อการประชุมสัมมนา เพื่อศึกษาหาความรู้ และเพื่อติดต่อธุรกิจ

กวี วรกวิน; พิชฌน์ นวลอนันต์; และพิเศษ เสนาวงศ์ (2546: 8) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยว คือ ปรากฏการณ์ของมนุษย์ที่เกิดจากการสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวกกับสภาพ

แวดล้อมทางธรรมชาติ และทางวัฒนธรรมในเรื่องเกี่ยวกับการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อจุดประสงค์ต่าง ๆ กัน ที่ไม่ใช่เพื่อการย้ายถิ่นฐานแบบถาวร

ซูสิทธิ์ ซูชาติ (2542: 1) กล่าวถึงความหมายของการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวกับการเดินทาง (Travel) สามารถใช้สลับเปลี่ยนกันได้ จนบางครั้งดูเหมือนว่าเป็นความหมายเดียวกัน แต่ถ้าพิจารณาในเรื่องความหมายและพฤติกรรมแล้ว การเดินทาง กับ การท่องเที่ยว แตกต่างกัน เดินทางต่าง ๆ กัน หรือบางครั้งเมื่อเดินทางแล้วไม่กลับมายังสถานที่เดิม

การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางใด ๆ ก็ตามต้องอยู่อย่างชั่วคราว การเดินทางนั้นต้องเดินทางด้วยความสมัครใจอีกทั้งต้องไม่ไปประกอบอาชีพ ณ จุดหมายปลายทางที่เดินทางไปซึ่งเป็นเงื่อนไขสากลที่องค์การท่องเที่ยวโลกเป็นผู้กำหนด (WTO หรือ World Tourism Organization.1997: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

พอล (Pond. 1993: 35) การท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดบริการและการอำนวยความสะดวกเพื่อให้เกิดความสุขสบายในการเดินทาง

มิลล์ (Mill. 1990: 359) การท่องเที่ยว หมายถึง การจัดกิจกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความประทับใจ การบริการ และการสร้างความพอใจให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน

แม็คอินทอสและโกลเนอร์ (Mc Intosh; & Goeldner. 1986: 4) การท่องเที่ยว หมายถึง ผลรวมของปรากฏการณ์ต่าง ๆ และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับธุรกิจและบริการต่าง ๆ รวมทั้งรัฐบาลประเทศเจ้าภาพ และประชาชนในท้องถิ่น แหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้อง ด้วยการให้การต้อนรับที่อบอุ่นเป็นกันเองมีไมตรีจิตแก่ผู้มาเยี่ยมเยือน

กี ชอย และมาสเคนส์ (Gee, Choy;& Maskens. 1984: 4) การเดินทาง คือ การออกจากสถานที่หนึ่งไปสู่สถานที่อื่น ๆ เช่น การเดินทางออกจากบ้านตามปกติ และการเดินทางเพื่อไปอาศัยที่

จากความหมายข้างต้น ผู้วิจัยกล่าวโดยสรุปได้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งเพื่อความเพลิดเพลิน เพื่อการศึกษาเรียนรู้ การเดินทางนั้นต้องเดินทางด้วยความสมัครใจและไม่ไปเพื่อประกอบอาชีพ

2.6 แรงจูงใจในการท่องเที่ยว (ฉลองศรี พิมลสมพงศ์. 2546: 38)

สำหรับในการเดินทางท่องเที่ยวมักเกิดจากความต้องการภายในของแต่ละบุคคลอย่างแท้จริง ประกอบกับมีปัจจัยต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นตัวผลักดันให้สามารถเกิดการเดินทางได้และยังมีแรงจูงใจอีกหลายอย่างที่เป็นตัวดึงดูดและรบกวนให้เกิดการเดินทางมากขึ้น แรงจูงใจที่สำคัญที่กระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวสามารถสรุปได้ดังนี้

1. **แรงจูงใจด้านกายภาพ** ได้แก่ ความต้องการให้ร่างกายและจิตใจได้พักผ่อน หลีกหนีความวุ่นวายและความจำเจไปหาสถานที่ที่สงบเพื่อรักษาสุขภาพ อาบน้ำแร่ เล่นกีฬา เที่ยวชมธรรมชาติ และซื้อของการท่องเที่ยวเพื่อสงบจิตใจ

2. **แรงจูงใจด้านวัฒนธรรมและการศึกษา** เป็นแรงจูงใจในการอยากรู้ อยากเห็น เพื่อศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจในด้านเชื้อชาติ แรงจูงใจนี้ทำให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

3. **แรงจูงใจทางด้านสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล** ได้แก่ การไปพบปะเยี่ยมญาติ แสวงหามิตรภาพ

4. **แรงจูงใจทางด้านการงานและธุรกิจ** ได้แก่ การไปติดต่อเจรจาธุรกิจ การเข้าร่วมประชุม

5. **แรงจูงใจด้านความบันเทิงและความเพลิดเพลิน** ได้แก่ การไปเที่ยวชมสวนสนุก สถานบันเทิงการแสวงหาสิ่งเพลิดเพลินและเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

6. **แรงจูงใจทางด้านศาสนา** ได้มีโอกาสไปร่วมงานแสวงบุญ เข้าพิธีกรรมทางศาสนาการทำบุญถือได้ว่าเป็นการพักผ่อนทางจิตวิญญาณ

7. **แรงจูงใจทางสถานภาพและเกียรติภูมิ** ในบางครั้งอาจสร้างชื่อเสียงและยกฐานะของตนให้สูงขึ้น เช่นการได้มีโอกาสเป็นนักเรียนแลกเปลี่ยน

แต่ถึงอย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวอาจไม่เกิดขึ้นเฉพาะแรงจูงใจอย่างใดอย่างหนึ่งแต่อาจเกิดผสมผสานกันไป ดังนั้นจึงไม่มีแรงจูงใจเฉพาะตัวใดตัวหนึ่งเป็นตัวกระตุ้นที่ทำให้เกิดการเดินทาง

จากที่กล่าวมาเมื่อเกิดการท่องเที่ยวย่อมเกิดผลกระทบที่ตามมาด้วย คือ การใช้ทรัพยากรที่มีเพื่อการท่องเที่ยวอย่างสิ้นเปลือง ไร้ทิศทาง ทำให้เกิดกระแสการท่องเที่ยวที่ควรควบคุมไปกับการอนุรักษ์ด้วย

2.7 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ในช่วงที่กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้แพร่ขยายไปทั่วโลก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้มอบหมายให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท) ทำการศึกษาเพื่อกำหนดนโยบาย และขอให้ราชบัณฑิตยสถานกำหนดความหมาย ดังนั้นคำว่า **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)** หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (กวี วรกวิน; พิพัฒน์ นวลอนันต์; และพิเศษ เสนาวงศ์. 2546: 14) และยังมีผู้ที่ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้อีก เช่น

ขนาด ดันติเสรี (2546: 7) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น โบราณคดี และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ เพื่อให้เกิดจิตสำนึก และเพื่อให้เกิดศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีควบคู่กันไป พร้อมกับเป็นการสร้างรายได้ที่จะส่งผลประโยชน์แก่คนในท้องถิ่น

ภราเดช พยัฒวิเชียร (2539: 5) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่ที่เป็นธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น มีขอบเขตซึ่งจำกัดโดยรูปแบบและสถานที่ ตลอดจนในเรื่องกลุ่มท่องเที่ยว

บัคเลย์ (Buckley. 1993?) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ถูกจัดการดูแลอย่างยั่งยืน อยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ มีการศึกษาเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ และสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว

เกล แนสซ์ (Gail Nash. 2542: ออนไลน์) นักวิจัยจากสมาคมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (The ecotourism society) ได้นำเสนอหลักการพื้นฐาน 7 ประการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จากการประชุมระดับนานาชาติเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้และการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องหลีกเลี่ยงการสร้างผลกระทบทางด้านลบที่จะก่อให้เกิดความเสียหายหรือการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมของพื้นที่ท่องเที่ยว

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยว ให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและวัฒนธรรม

3. รายได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องนำไปสู่การอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม และการจัดการเขตอนุรักษ์

4. ชุมชนท้องถิ่นรวมทั้งชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงจะต้องเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเน้นความสำคัญของการวางแผน และการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเน้นการสร้างหลักประกันว่า จำนวนนักท่องเที่ยวจะต้องอยู่ภายในขอบเขตของศักยภาพในการรองรับ (Carrying capacity) ตามธรรมชาติของระบบนิเวศท้องถิ่น

6. รายได้ส่วนใหญ่จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องตกอยู่กับประเทศผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้เองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเน้นการใช้ผลิตภัณฑ์และบริการของท้องถิ่นเป็นสำคัญ

7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องให้ความสำคัญกับการใช้จากโครงสร้างพื้นฐานที่ได้รับการพัฒนาขึ้นบนฐานคิด ซึ่งเน้นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ลดละการใช้น้ำมันเชื้อเพลิง อนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นบ้าน และจัดการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมอย่างแท้จริง

หลักการพื้นฐานทั้ง 7 ประการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังกล่าวข้างต้น แม้จะครอบคลุมประเด็นสำคัญต่าง ๆ หลายด้านด้วยกัน แต่ก็ยังขาดมุมมองสำคัญเกี่ยวกับบทบาทและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อวางอยู่บนแนวคิดที่เน้นความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและการพัฒนาชุมชนไว้เป็นเรื่องเดียวกัน อีกทั้งให้ความสำคัญกับมิติของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวนิเวศไม่ควรมีสูตรสำเร็จรูปแบบที่ตายตัวหรือนโยบายที่มีมาตรฐานเดียว หากแต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรเป็นส่วนหนึ่งของทางเลือกในการพัฒนา และก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างแท้จริง (ยศ สันตสมบัติ. 2542: ออนไลน์)

จากความหมายและหลักการต่าง ๆ ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่กล่าวมา ผู้วิจัยขอสรุปว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อสถานที่ท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นด้านธรรมชาติ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านศิลปวัฒนธรรม ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนเกี่ยวข้องกับชุมชน คือ มุ่งให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว มีการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิมไว้ มีการดูแลรักษาทรัพยากร และมีการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดทางการท่องเที่ยวได้ นั่นคือ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.8 การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ราโพนธรณ แก้วสุริยะ (2545: 95) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable tourism) ไว้ว่า การพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุนทรียภาพ โดยใช้ทรัพยากรอันทรงคุณค่าอย่างชาญฉลาด สามารถรักษาเอกลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้นานที่สุด เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์ได้ยาวนานที่สุด

วรรณ วรชวานิช (2539: 75) การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยที่มีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวแบบนี้จะรวมถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางสังคม เศรษฐกิจ และความสุนทรียภาพ ในขณะเดียวกันต้องสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศไว้ด้วย

ภราเดช พยัณวิเชียร (2539: 4 – 7) ได้กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องมีการพิจารณาทั้งในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันกันไปโดยตลอด การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยความหมายทั่ว ๆ ไปนั้น หมายถึง การ

พัฒนาที่จะใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน โดยไม่กระทบกระเทือนผลประโยชน์ที่มีในอนาคต หรืออีกความหมายหนึ่งคือ การใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจจากวัฒนธรรมหรือทรัพยากรธรรมชาติในระดับที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างถาวร ซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนในรูปแบบของการท่องเที่ยว นั่นคือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมให้สามารถใช้ได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหายเสื่อมโทรมต่อทรัพยากรนั้น ๆ ในการพิจารณาด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนจำเป็นต้องมีการบูรณาการองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยว โดยแต่ละองค์ประกอบจะต้องมีแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน สอดคล้องและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ซึ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวดังกล่าว ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยว การบริการทางการท่องเที่ยว การตลาด และนักท่องเที่ยว

ข้อมูลเบื้องต้นเพื่อการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการท่องเที่ยวเขตบางกอกน้อย (2548: 2-1 – 2-2) กล่าวถึง การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คือ การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์และการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว รวมทั้งปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ แก่สมาชิกของสังคมในปัจจุบันและอนาคต โดยใช้ทรัพยากรที่มีคุณค่าอย่างชาญฉลาด สามารถรักษาเอกลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้ให้นานที่สุด โดยเกิดผลกระทบน้อยที่สุด และสามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

นอกจากนี้แนวคิดของการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ยังสามารถพิจารณาจากองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

1. การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวให้อยู่ในขอบเขตความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน
2. การตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน
3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว
4. การประสานความต้องการทางเศรษฐกิจ การคงอยู่ของสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

หลักการพื้นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อความยั่งยืน

1. **ความสามารถในการรองรับ (Carrying capacity : CC)** ไม่ว่าจะเป็นระบบนิเวศรวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวต่างก็มีความสามารถในการที่จะรองรับกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นแตกต่างกันไป หากกิจกรรมนั้นเกินขีดความสามารถที่จะรองรับได้ระบบนิเวศหรือแหล่งท่องเที่ยวนั้นย่อมเสียสมดุล นั่นหมายถึงความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวก็ไม่เกิดขึ้น ดังนั้นหากเราต้องการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเราควรคำนึงถึงขีดความจำกัด ความอดทนของธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตในพื้นที่ ดังนั้นไม่ว่าจะพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างไรก็ตามควรคำนึง

และทบทวนว่ามีผลต่อระบบนิเวศมากน้อยเพียงใด แต่เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของแต่ละพื้นที่ และลักษณะของท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน ดังนั้นจึงต้องมีการปรับให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น เพราะขีดจำกัดของแต่ละท้องถิ่นนั้นมีความแตกต่างกันเราจึงต้องคำนึง

1.1 ขีดจำกัดทางสิ่งแวดล้อม คือ การหาจุดสูงสุดของปริมาณนักท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ จนกลายเป็นผลลบต่อชุมชนและคุณภาพการท่องเที่ยว

1.2 ขีดจำกัดของการตลาด คือ ขีดความสามารถของตลาดและการบริการที่จะรองรับนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นจนถึงระดับที่กลายเป็นผลลบด้านคุณภาพของการท่องเที่ยว

1.3 ขีดจำกัดของชุมชน เป็นขีดจำกัดความสามารถของชุมชน ก่อนที่ชุมชนจะรู้สึกถึงผลกระทบทางลบของการท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2543: 69)

2. ขีดจำกัดความเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้ (Limits of acceptable change : LAC) การพัฒนาใด ๆ ก็ตามรวมทั้งการพัฒนาทางการท่องเที่ยวล้วนแล้วทำให้เกิดผลกระทบตามมามากบ้างน้อยบ้างเป็นไปตามลักษณะ และประเภทของแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนานั้นคงเป็นไปได้ยากที่จะไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงเลย ถ้าจะไม่ให้มีผลกระทบใดๆ เลยต้องไม่พัฒนา ดังนั้นขีดจำกัดความเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้คือ แนวคิดที่สามารถยืดหยุ่นและเป็นการหาจุดที่เหมาะสมระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์ เป้าหมายจริง ๆ แล้วนั้น คือ ต้องการให้เกิดประโยชน์จากการพัฒนามากที่สุด ความสำคัญอยู่ตรงที่ระดับของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นเรายอมรับได้มากหรือน้อยเพียงใด การระดมความคิดจากบุคคลผู้เกี่ยวข้องหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อพิจารณาระดับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง (ททท. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาและจัดทำคู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทผจญภัยกึ่งอนุรักษ์ธรรมชาติ. 2545: 5)

สรุปว่าการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้นเป็นเป้าหมายสูงสุดของการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าที่สุด และยาวนานที่สุดเพื่อการท่องเที่ยว โดยต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวด้วย ในขณะเดียวกันนักท่องเที่ยวต้องได้รับความรู้ ประสบการณ์ที่ดี ผู้ประกอบการได้รับผลตอบแทนจากธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีการคืนประโยชน์ที่ได้กลับสู่แหล่งท่องเที่ยว และชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวต้องได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวด้วย รวมถึงการสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อทรัพยากรให้กับทุกฝ่าย

3. ปราสาทหินพิมาย

3.1 ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดนครราชสีมา (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย : ออนไลน์)

จังหวัดนครราชสีมา หรือเรียกกันติดปากว่า “โคราช” เป็นประตูสู่ภาคอีสาน อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 259 กิโลเมตร มีลักษณะเป็นเมืองใหญ่บนดินแดนที่ราบสูง ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรและสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ผู้มาเยือนจะเพลิดเพลินกับกิจกรรมท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งเดินป่าศึกษาธรรมชาติ พักผ่อนหย่อนใจริมอ่างเก็บน้ำ ชื่นชมความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมขอมโบราณ รวมทั้งเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้าน และยังสามารถอร่อยกับอาหารอีสานต้นตำรับ ก่อนเดินทางกลับซื้อหาสินค้าเกษตรหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีให้เลือกอีกมากมาย

จังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่ประมาณ 20,494 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 26 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนครราชสีมา ปากช่อง สีคิ้ว สูงเนิน ขามทะเลสอ ด่านขุนทด โนนไทย โนนสูง ขามสะแกแสง พิมาย คง โนนแดง ประทาย ชุมพวง บัวใหญ่ แก้งสนามนาง บ้านเหลื่อม จักราช ห้วยแถลง ปักธงชัย โชคชัย ครบุรี เสิงสาง หนองบุญมาก วังน้ำเขียว เฉลิมพระเกียรติ และอีก 6 กิ่งอำเภอ คือ กิ่งอำเภอเมืองยาง เทพารักษ์ ลำทะเมนชัย พระทองคำ บัวลายและสีดา

คำขวัญของจังหวัดนครราชสีมา

เมืองหญิงกล้า ผ้าไหมดี หมี่โคราช ปราสาทหิน ดินด่านเกวียน
ที่ตั้งและอาณาเขต (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดนครราชสีมา : ออนไลน์)

นครราชสีมา เป็นจังหวัดตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบนที่ราบสูงโคราช ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14 - 16 องศาเหนือ และ เส้นแวงที่ 101 - 1.3 องศาตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเล ประมาณ 150 - 300 เมตร ที่ตั้งของจังหวัดห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ 255 กิโลเมตร และโดยทางรถไฟ 264 กิโลเมตร

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดขอนแก่น
ทิศใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดนครนายก และจังหวัดปราจีนบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดขอนแก่น
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดสระบุรี จังหวัดลพบุรี จังหวัดชัยภูมิ

ลักษณะภูมิอากาศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย : ออนไลน์)

สภาพอากาศโดยทั่วๆ ไปแบ่งเป็น 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม - ตุลาคมของทุกปี ฤดูหนาว สภาพอากาศจะเริ่มเปลี่ยนจากฤดูฝนไปสู่ฤดูหนาวตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - เดือนมกราคม ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นลมหนาวและแห้งพัดจากประเทศจีน และฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนกรกฎาคม

ประชากร (จังหวัดนครราชสีมา : ออนไลน์)

จังหวัดนครราชสีมา มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 2,579,286 คน เป็นชาย 1,315,424 คน เป็นหญิง 1,263,862 คน อำเภอที่มีประชากรมากที่สุด ได้แก่ อำเภอเมือง ปากช่อง พิมาย ตามลำดับ สำหรับเขตเทศบาลนครนครราชสีมา มีประชากร 176,497 คน เป็นชาย 84,791 คน หญิง 91,706 คน จากการที่จังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่กว้างขวาง ลักษณะภูมิประเทศก็แตกต่างกัน ประกอบกับมีการอพยพของราษฎรในจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาทำมาหากินเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ประชากรมีภาษา และขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างกัน แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มสังคมเก่า หรือกลุ่มคนไทยโคราช ภาษาที่ใช้ คือ ภาษาโคราช กลุ่มสังคมใหม่ เป็นกลุ่มที่เข้ามาอยู่ใหม่ ภาษาใช้ก็สุดแต่มาจากที่ใด และกลุ่มคนไทยอีสาน มีลักษณะสังคมไทยกึ่งลาว ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นภาษาลาว

3.2 ข้อมูลพื้นฐานของปราสาทหินพิมาย (ททท. รายงานฉบับสมบูรณ์แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดนครราชสีมา บุริรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี. 2545: 3-32)

ที่ตั้ง ปราสาทหินพิมายอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

การเดินทาง ใช้ทางหลวงหมายเลข 2 (นครราชสีมา – ขอนแก่น) ระยะทาง 50 กิโลเมตร ถึงทางแยกตลาดแค เลี้ยวขวาเข้าไปบนทางหลวง 206 อีก 10 กิโลเมตร

การบริการ (จากเอกสารแผ่นพับ : กรมศิลปากร) : อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย เปิดตั้งแต่เวลา 07.30-18.00 น. ไม่เว้นวันหยุดราชการ ค่าธรรมเนียมเข้าชม ชาวไทย คนละ 10 บาท ส่วนชาวต่างประเทศคนละ 40 บาท โดยผู้ได้รับการยกเว้นไม่เสียค่าธรรมเนียมเข้าชม ได้แก่ นักเรียน นักศึกษาในเครื่องแบบ ภิกษุ สามเณร นักบวชต่าง ๆ ฯลฯ

ลักษณะโดยทั่วไป เมืองพิมายมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 565 เมตร ยาว 1,030 เมตร ประกอบด้วยคูน้ำล้อมรอบ มีแม่น้ำมูลไหลผ่านทางทิศเหนือและทิศตะวันออก ทางทิศใต้มีลำน้ำเค็ม ทิศตะวันตกมีลำจักรราช ไหลขึ้นไปบรรจบกับลำน้ำมูล

ประวัติความเป็นมา ปราสาทหินพิมายเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาเถรวาทที่มีความสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย มีอายุราว 1,000 ปีมาแล้ว คำว่า “พิมาย” น่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า “วิมายะ” ที่ปรากฏอยู่ในจารึกภาษาเขมรที่กรอบประตูห้องกลางด้านทิศตะวันออกของประตูระเบียงคดด้านทิศใต้ ระบุการสร้างรูปเคารพสำคัญชื่อ “กมรเตงชคตเสนาบดีไตรโลกยวิชัย” และกล่าวถึง “กมรเตงชคตวิมาย” ใน พ.ศ. 1651 ดังนั้นเมืองพิมาย จึงเชื่อได้ว่าเป็นเมืองที่มีมาตั้งแต่เดิมในสมัยอาณาจักรเขมรโบราณที่มีการพัฒนาของชุมชนและสังคมมาตามลำดับ

ในเมืองพิมายมีโบราณสถานที่สำคัญ คือ ปราสาทหินพิมาย ซึ่งเป็นศาสนสถานที่มีขนาดใหญ่และสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งที่พบในประเทศไทย สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธ

ศตวรรษที่ 16 – 17 และมีการก่อสร้างเพิ่มเติมในราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นศาสนสถานที่ตั้งอยู่กลางเมืองพินาย กรมศิลปากรได้ดำเนินการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมแห่งนี้โดยดำเนินการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานปราสาทหินพินาย ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 53 ตอนที่ 34 ลงวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2479 และได้ดำเนินการบูรณะครั้งใหญ่ระหว่าง พ.ศ. 2507 – 2512 โดยกรมศิลปากรร่วมกับรัฐบาลฝรั่งเศสทำการบูรณะปราสาทประธานด้วยเทคนิคอนัสติโลซิส (Anastylosis) คือ การนำชิ้นส่วนต่าง ๆ ของตัวปราสาทประกอบเข้าด้วยกันตามหลักวิชาการและนำกลับเข้าสู่ตำแหน่งเดิม รวมทั้งได้บูรณะโบราณสถานในเมืองพินายอย่างต่อเนื่อง กรมศิลปากรได้จัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์พินายขึ้น ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานเปิดอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2532 โดยมีโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่

พลับพลา ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้ากำแพงชั้นนอก ด้านซ้ายมือของทางเดินเข้าสู่ปราสาท เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เดิมเรียกกันว่า คลังเงิน จากตำแหน่งที่ตั้งสันนิษฐานว่าคงเป็นที่พักเตรียมพระองค์ สำหรับกษัตริย์ หรือเจ้านายชั้นสูงที่เสด็จมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา รวมทั้งเป็นสถานที่พักจัดขบวนสิ่งของถวายต่าง ๆ จากการขุดแต่งบริเวณนี้เมื่อ พ.ศ. 2511 ได้พบโบราณวัตถุจำนวนมาก มีทั้งรูปเคารพ เครื่องประดับ และเหรียญสำริด เป็นเหตุให้เรียกกันว่า คลังเงิน

สะพานนาคราช บริเวณด้านหน้าทางเข้าโคปุระด้านทิศใต้ สร้างด้วยหินทราย มีผังเป็นรูปกากบาท กว้าง 4 เมตร ยาว 31.70 เมตร ยกพื้นสูง ราวสะพานทำเป็นตัวนาคที่ปลายราวสะพานทำเป็นรูปนาคราชชูคอแผ่พังพานเป็นรูปนาค 7 เศียร สะพานนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการเดินทางเข้าสู่ศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อเรื่องจักรวาล เชื่อว่าเป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ คตินี้ถือสืบกันต่อมาในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนานิกายมหายาน

ขุมประตู่ (โคปุระ) และกำแพงแก้ว ตั้งอยู่กึ่งกลางของแนวกำแพงแก้ว อยู่ในแนวตรงกันทั้งหมด 4 ด้านคือ ทิศเหนือและทิศใต้อยู่ตรงกึ่งกลางของกำแพงทิศตะวันออกและทิศตะวันตกก่อนไปทางเหนือเล็กน้อย ผังโดยรอบของขุมประตู่มีลักษณะเป็นรูปกากบาท จากกำแพงแก้วเข้ามาด้านในเชื่อกันว่าเป็นดินแดนเข้าสู่โลกสวรรค์อันเป็นที่อยู่ของเทพเจ้า

ขาลา (ทางเดิน) ก่อสร้างด้วยหินทรายเชื่อมต่อระหว่างขุมประตู่ด้านทิศใต้ของกำแพงชั้นนอกกับขุมประตู่ด้านทิศใต้ของระเบียงคดที่ล้อมรอบปราสาทประธาน โดยทำทางเดินยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร แบ่งเป็น 3 ช่องทางเดิน ผังทำเป็นรูปกากบาท จากการบูรณะพบเศษกระเบื้องมุงหลังคา และบราลีดินเผาจำนวนมาก สันนิษฐานว่าเดิมคงเป็นระเบียงโปร่ง หลังคามุงกระเบื้องรองรับด้วยเสาไม้

สระน้ำ (บาราย) ตั้งอยู่ที่มุมทั้ง 4 ทิศ ของลานกำแพงปราสาทชั้นนอก มีสระน้ำอยู่มุมละ 1 สระ ภายในสระกรุด้วยแท่งหิน ได้พบว่าการนำวัสดุจากชั้นส่วน

สถาปัตยกรรม เช่น เสากำแพง กรอบประตู นำมาวางเรียงกันอย่างไม่เป็นระเบียบ เดิมบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของวัดต่าง ๆ เช่น วัดสระเพลง วัดพระปรมาภิไธย วัดโบสถ์ และวัดพระปรมาภิไธย สระเหล่านี้คงขุดเพื่อประโยชน์ของวัดในการใช้อุปโภคบริโภค การสร้างวัดและขุดสระทั้ง 4 คงสร้างขึ้นในราวสมัยอยุธยาตอนปลาย

บรรณาลัย ตั้งอยู่บริเวณลานชั้นนอกระหว่างซุ้มประตูกำแพงแก้ว และซุ้มประตูระเบียงคดด้านทิศตะวันตก เป็นอาคาร 2 หลังขนาดเดียวกัน ผนังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง ก่อด้วยหินทรายกันเป็นห้องยาวตลอดแนว พบร่องรอยหลุมเสาฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เดิมคงเป็นหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้องเชื่อกันว่าบรรณาลัยคือสถานที่เก็บรักษาคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา

ซุ้มประตู (โคปุระ) และระเบียงคด เป็นอาคารก่อด้วยหินทรายยกพื้นสูงอยู่ล้อมรอบปราสาทประธาน ระเบียงคดมีลักษณะคล้ายกำแพงแก้ว คือมีซุ้มประตูอยู่กึ่งกลางของกำแพงทั้ง 4 ด้าน โดยมีตำแหน่งที่ตั้งตรงกับแนวของประตูเมือง และประตูทางเข้าปราสาทประธาน ปรากฏหลักฐานสำคัญที่ซุ้มประตูด้านทิศใต้ บริเวณกรอบประตูพบจารึกภาษาเขมรอักษรขอมโบราณ ระบุศักราชตรงกับ พ.ศ. 1651 – 1655 กล่าวถึงการสร้างรูปเคารพ การสร้างเมือง ตลอดจนปรากฏพระนามของขุนนางชั้นสูง และพระนามพระมหากษัตริย์ คือ พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 1

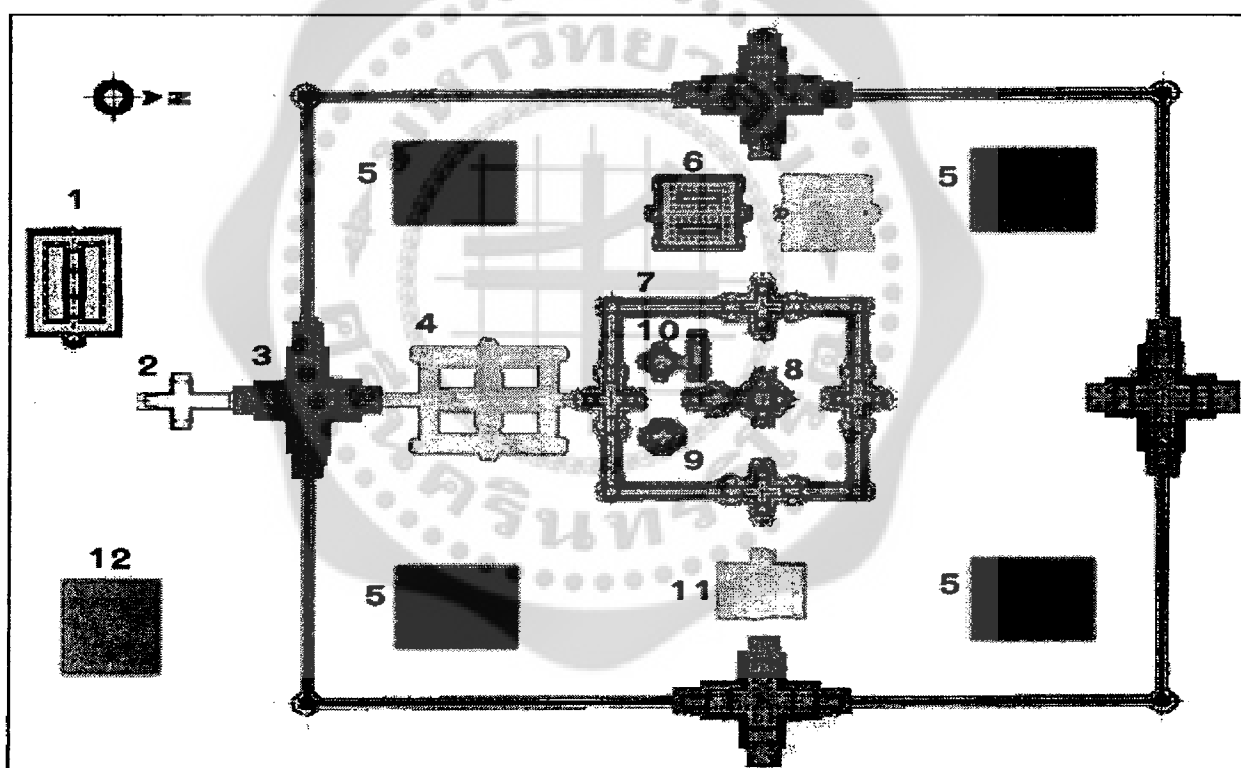
ปราสาทประธาน เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของปราสาทหินพิมาย เป็นที่ตั้งของปราสาทประธาน ซึ่งเป็นปราสาทองค์ใหญ่ สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 17 ก่อสร้างด้วยศิลาทรายสีขาวหันหน้าไปทางทิศใต้ ซึ่งแตกต่างจากศาสนสถานแบบขอมในที่อื่น ๆ ซึ่งมักจะหันหน้าทางตะวันออก ปราสาทประธานประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือ มณฑป และวิมาน มีการจำหลักลวดลายประดับตามส่วนต่าง ๆ เช่น หน้าบัน ทับหลังมักจำหลักเป็นภาพเล่าเรื่อง รามเกียรติ์ และรูปบุคคลในพุทธศาสนาหายาน เช่น รูปพระวัชรสัตว์ รูปไตรโลกยวิชัย เป็นต้น ยกเว้นด้านทิศใต้ จำหลักเป็นภาพศิวนาฏราช ภายในเรือนธาตุเป็นส่วนสำคัญที่สุด เรียกว่าห้องครรภคฤหะ เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพสำคัญ ผนังตรงห้องตรงมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีร่องน้ำมนต์ตลอดผ่านพื้นห้องออกไปทางด้านนอก เรียกว่า ท่อโสมสูตร

ปราสาทพรหมทัต ตั้งอยู่ด้านหน้าของปราสาทประธาน ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะของปราสาทองค์นี้สร้างด้วยศิลาแลง ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ประตูทำเป็นมุขยื่นออกไปทั้ง 4 ทิศ ภายในองค์ปราสาทพบประติมากรรมสำคัญ 2 ชิ้น คือ ประติมากรรมรูปบุคคลขนาดใหญ่นั่งขัดสมาธิสลักด้วยหินทรายสันนิษฐานว่าเป็นรูปของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ชาวบ้านมักเรียกว่าท้าวพรหมทัต ส่วนอีกรูปหนึ่งเป็นรูปสตรีนั่งคุกเข่า สลักด้วยหินทรายส่วนศีรษะและแขนหักหายไป เชื่อกันว่าเป็นรูปของพระนางชัยราชเทวีมเหสี ชาวบ้านเรียกตามนิยายพื้นบ้านว่านางอรพิม ปัจจุบันประติมากรรมทั้ง 2 นี้ จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย

ปราสาทหินแดง ตั้งอยู่ทางด้านขวาของปราสาทประธาน สร้างขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 ลักษณะเป็นปราสาทมีมุขยื่นออกไปทั้ง 4 ทิศ เหนือกรอบประตูทางเข้าด้านทิศเหนือมีทับหลังหินทรายจำหลักภาพเล่าเรื่องกัณโฑชุน ตอนกระหนะลำหูปา ส่วนกรอบประตูด้านอื่นคงเหลือร่องรอยเฉพาะเสาประดับกรอบประตู ศิลปะแบบร่วมแบบเขมร ประดับอยู่

ฐานอาคาร ภายในลานชั้นในด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธาน มีฐานอาคารก่อด้วยหินทรายรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ขนาด 8.15 เมตร ยกพื้นสูง 0.70 เมตร เว้นช่องว่างตรงกลางเป็นช่องสี่เหลี่ยม มีหลุมขนาดใหญ่อยู่ที่ขอบฐานด้านทิศเหนือและทิศใต้ ด้านที่หันเข้าสู่ปราสาทประธาน ทำเป็นมุขยื่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สันนิษฐานว่า ฐานอาคารหลังนี้คงใช้ประโยชน์ในพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง

แผนผังปราสาทหินพิมาย (ที่มา : ดัดแปลงจาก www.tatnews.org)

1. พลับพลา (คลังเงิน)	7. ระเบียงคด
2. สะพานนาคราช	8. ปราสาทประธาน
3. ชุมประตู (โคปุระ)	9. ปราสาทพรหมทัต
4. ซาลา (ทางเดิน)	10. ปราสาทหินแดง
5. สระน้ำ (บาราย)	11. ฐานอาคาร
6. บรรณาลัย	12. สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

4. ปราสาทเขาพนมรุ้ง

4.1 ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดบุรีรัมย์ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย : ออนไลน์)

จังหวัดบุรีรัมย์เมืองแห่งความรื่นรมย์ตามความหมายของชื่อเมือง เป็นเมืองแห่งปราสาทหิน ดินแดนแห่งอารยธรรมเขมรโบราณ ตั้งอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ห่างจากกรุงเทพฯ โดยทางรถยนต์ประมาณ 410 กิโลเมตร จังหวัดบุรีรัมย์มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 10,321 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 21 อำเภอ และ 2 กิ่งอำเภอ ในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดี และที่สำคัญที่สุด คือ ปราสาทเขมรน้อยใหญ่กว่า 60 แห่ง ซึ่งพบกระจายอยู่ทั่วไป อันแสดงถึงความรุ่งเรืองของบุรีรัมย์มาแต่ครั้งอดีตกาล รวมทั้งได้พบแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ คือ เตาเผา ภาชนะดินเผาสมัยเขมร กำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 – 18

หลังจากสมัยของวัฒนธรรมเขมรโบราณแล้ว หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของบุรีรัมย์เริ่มมีขึ้นอีกครั้งตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเป็นเมืองขึ้นของนครราชสีมา และปรากฏชื่อต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยบุรีรัมย์มีฐานะเป็นเมือง ๑ แห่ง จนถึง พ.ศ. 2476 ได้มีการจัดระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาคใหม่ จึงได้เปลี่ยนเป็นจังหวัดบุรีรัมย์มาจนถึงปัจจุบันนี้

คำขวัญของจังหวัดบุรีรัมย์

เมืองปราสาทหิน ถิ่นภูเขาไฟ ผ้าไหมสวย รวยวัฒนธรรม
ที่ตั้งและอาณาเขต (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์ : ออนไลน์)

บุรีรัมย์ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างเส้นรุ้งที่ 15 องศาเหนือ กับ 15 องศา 45 ลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 102 องศา 30 ลิปดา กับ 103 องศา 45 ลิปดาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ทางรถยนต์ประมาณ 410 กิโลเมตร ทางรถไฟ 376 กิโลเมตร มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 10,312.885 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดสุรินทร์
ทิศใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดสระแก้ว และประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	จังหวัดสุรินทร์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดนครราชสีมา

ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศแบบฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู (Tropical savanahclimate) แบ่งได้เป็น 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว โดยทั่วไปมีลักษณะอากาศค่อนข้างรุนแรง คือ ฤดูหนาวอุณหภูมิต่ำ และฤดูร้อนอุณหภูมิสูง แตกต่างกันอย่างชัดเจน อุณหภูมิเฉลี่ย

ตลอดปีประมาณ 28.2 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดประมาณ 11.7 องศาเซลเซียส และ อุณหภูมิสูงสุดประมาณ 40.0 องศาเซลเซียส

ประชากร

จังหวัดบุรีรัมย์ มีประชากรทั้งสิ้น 1,550,843 คน อำเภอที่มีประชากรมากที่สุด คือ อำเภอเมืองบุรีรัมย์(รวมเทศบาลเมือง) มีประชากร 210,767 คน คิดเป็นร้อยละ 13.59 ของประชากรทั้งจังหวัด อำเภอที่มีประชากรน้อยที่สุดคือ อำเภอโนนสุวรรณ มีประชากร 23,141 คน คิดเป็นร้อยละ 1.49 ของประชากรทั้งจังหวัด

4.2 ข้อมูลพื้นฐานของปราสาทเขาพนมรุ้ง (ททท. รายงานฉบับสมบูรณ์แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี. 2545 : 3-40)

ที่ตั้ง ปราสาทเขาพนมรุ้งอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

การเดินทาง ทางรถยนต์ห่างจากตัวเมืองบุรีรัมย์ประมาณ 77 กิโลเมตรการเดินทางจากอำเภอนางรองใช้ทางหลวงหมายเลข 24 ระยะทาง 15 กิโลเมตร ถึงบ้านตะโกแยกทางขวาก 6 กิโลเมตร จนถึงบ้านตาเป็กพบทางแยกซ้ายมือขึ้นเขาพนมรุ้งระยะทาง 6 กิโลเมตร

การบริการ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย : ออนไลน์) อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เปิดให้เข้าชมทุกวัน เวลา 07.30 - 18.00 น. ค่าเข้าชมชาวไทย 10 บาท ส่วนชาวต่างประเทศคนละ 40 บาท สอบถามรายละเอียดได้ที่สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง โทร. 0 4463 174666

ลักษณะโดยทั่วไป ปราสาทเขาพนมรุ้งตั้งอยู่บนยอดภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้วสูงประมาณ 200 เมตร จากพื้นราบหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ประกอบด้วย อาคารและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่ตั้งเรียงรายขึ้นไปจากลาดเขาทางขึ้นจนถึงปราสาทประธานบนยอด อันเปรียบเสมือนวิมานที่ประทับของพระศิวะ (ททท.รายงานฉบับสมบูรณ์แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ; และอุบลราชธานี. 2545 : 3-40)

ประวัติความเป็นมา (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย : ออนไลน์) คำว่า “พนมรุ้ง” หรือ “วนรุง” เป็นภาษาเขมรแปลว่า “ภูเขาใหญ่” ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย มีการบูรณะก่อสร้างต่อเนื่องกันมาหลายสมัย ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงพุทธศตวรรษที่ 17 และในพุทธศตวรรษที่ 18 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอมได้หันมานับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายาน เทวสถานแห่งนี้จึงได้รับการดัดแปลงเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาในช่วงนั้น

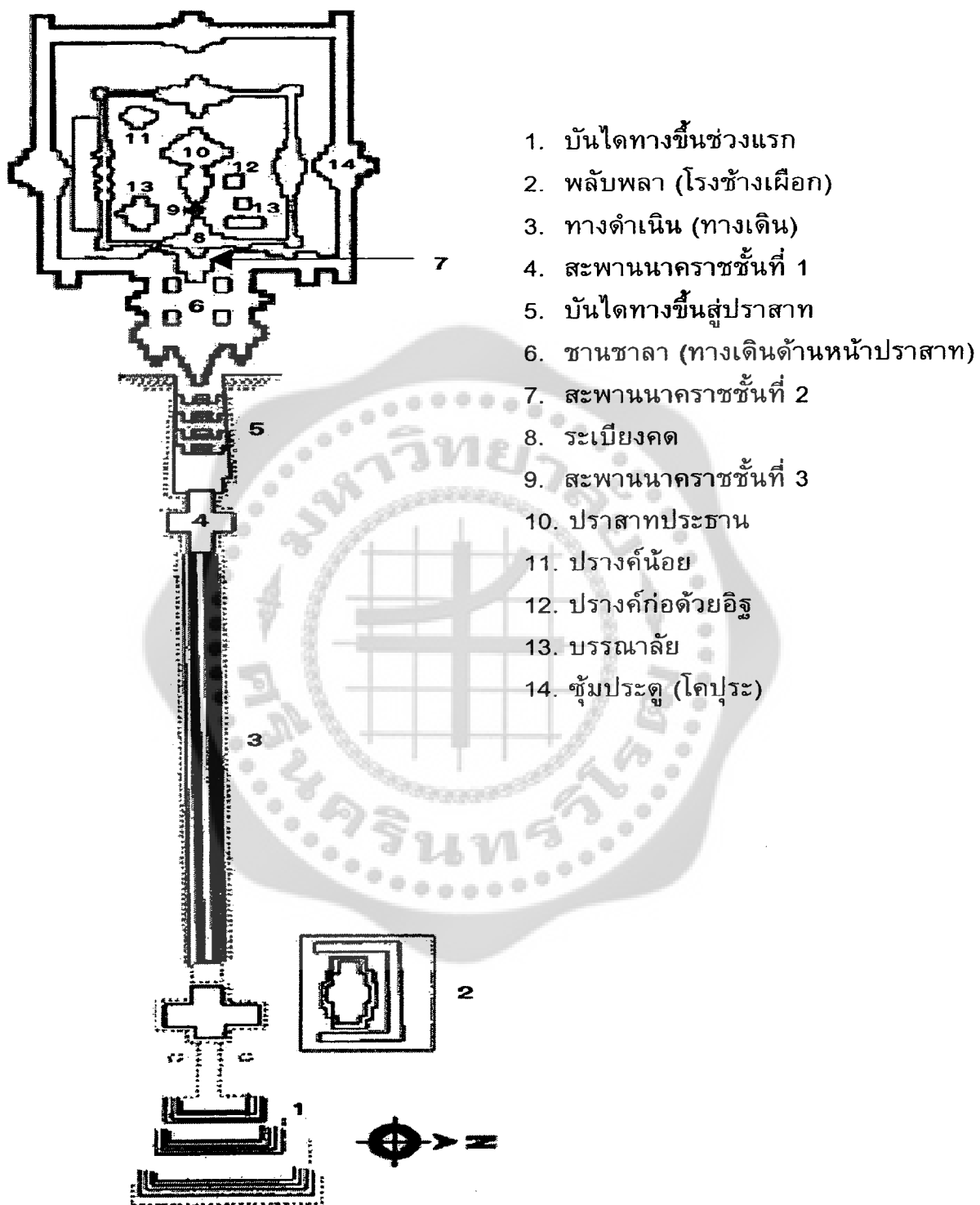
กรมศิลปากรได้ทำการซ่อมแซมและบูรณะปราสาทเขาพนมรุ้ง โดยวิธีอนัสติโลซิส (Anastylosis) คือ รื้อของเดิมลงมาโดยทำรหัสไว้ จากนั้นทำฐานใหม่ให้แข็งแรง แล้วนำชิ้นส่วนที่รื้อรวมทั้งที่พังลงมากลับไปก่อใหม่ที่เดิม โดยใช้วิธีการสมัยใหม่ช่วย และเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทยปีพุทธศักราช 2531 ได้มีพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2531 โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน

ปราสาทเขาพนมรุ้งมีโบราณสถานที่น่าสนใจประกอบด้วยอาคารและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ตั้งเรียงรายขึ้นไปจากลาดเขาทางขึ้นจนถึงปราสาทประธานบนยอดอันเปรียบเสมือนวิมานที่ประทับของพระศิวะ บันไดทางขึ้นช่วงแรกทำเป็นกระพักสามชั้นผ่านขึ้นมาสู่พลับพลาชั้นแรก จากนั้นเป็นทางเดินซึ่งมีเสานางเรียงปักอยู่ที่ขอบทางทั้งสองข้างเป็นระยะ ๆ ถนนทางเดินนี้ทอดไปสู่สะพานนาคราช ซึ่งเปรียบเสมือนจุดเชื่อมต่อระหว่างดินแดนแห่งมนุษย์และสรวงสวรรค์ ด้านข้างของทางเดินทางทิศเหนือมีพลับพลาสร้างด้วยศิลาแลง 1 หลัง เรียกกันว่า โรงช้างเผือก สุดสะพานนาคราชเป็นบันไดทางขึ้นสู่ปราสาท ซึ่งทำเป็นชานพักเป็นระยะๆ รวม 5 ชั้น สุดบันไดเป็นชานชาลาโล่งกว้าง ซึ่งมีทางนำไปสู่สะพานนาคราชหน้าประตูกลางของระเบียงคด อันเป็นเส้นทางหลักที่จะผ่านเข้าสู่ลานชั้นในของปราสาท และจากประตูนี้ยังมีสะพานนาคราชรับอยู่อีกช่วงหนึ่งก่อนถึงปราสาทประธาน

ปราสาทประธาน ตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางของลานปราสาทชั้นใน มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม มณฑป คือ ห้องโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เชื่อมอยู่ทางด้านหน้าที่เป็นส่วนประกอบของปราสาทประธานตั้งแต่ฐานผนังด้านบนและด้านล่าง เสากรอบประตู เสาติดผนัง ทับหลัง หน้าบัน ชูมชั้นต่าง ๆ ตลอดจนกลีบขนุนของปราสาทล้วนสลักลวดลายประดับทั้งลวดลายดอกไม้ ใบไม้ ภาพฤๅษี เทพประจำทิศ นารายณ์บรรทมสินธุ์ที่ทับหลัง และหน้าบันคือนางราช (พระศิวะทรงพ่อนรา) ด้านหน้าปราสาทประธาน ลักษณะของลวดลายและรายละเอียดอื่น ๆ ช่วยให้กำหนดได้ว่าปราสาทประธานพร้อมด้วยบันไดทางขึ้นและสะพานนาคราชสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 17

ภายในลานชั้นในด้านตะวันตกเฉียงใต้ มีปราสาทขนาดเล็ก 1 องค์ เรียกว่า ปราสาทน้อย ไม่มีหลังคา จากหลักฐานทางศิลปกรรมที่ปรากฏ เช่น ภาพสลักที่หน้าบัน ทับหลัง บอกให้ทราบได้ว่าปราสาทองค์นี้สร้างขึ้นก่อนปราสาทประธาน มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 16

นอกจากนี้ยังมีฐานปราสาทก่อด้วยอิฐซึ่งมีอายุเก่าลงไปอีก คือประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 อยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือขององค์ประธาน และที่มุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยศิลาแลง คือ บรรณาลัย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 ร่วมสมัยกับพลับพลาที่สร้างด้วยศิลาแลงข้างทางเดินที่เรียกว่า “โรงช้างเผือก”

แผนผังปราสาทเขาพนมรุ้ง (ที่มา : ดัดแปลงจาก www.trekthailand.net)

5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มนีวรรณ พุทธเสถียร (2548) ศึกษาเรื่องความต้องการของประชาชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืนในอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษาพบว่า ประชาชนท้องถิ่นมีความต้องการในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอโดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย ไทรงาม อนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์ และงานเทศกาลเที่ยวพิมาย ตามลำดับ ประชาชนท้องถิ่นยังมีความต้องการที่จะพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้ โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ ถนนลาดยาง ที่พักรีสอร์ทวัฒนธรรมท้องถิ่น ไฟฟ้าให้แสงสว่างในชุมชน การจัดเก็บขยะ การพัฒนาภาคเกษตรท้องถิ่น สนับสนุนแรงงานท้องถิ่น จัดกิจกรรมสืบสาน วัฒนธรรมอีสาน และโครงการปลูกฝังจิตสำนึกแก่เยาวชน ส่วนข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ประชาชนต้องการให้จัดการเรื่องความสะอาดและปรับปรุงสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว

เสนห์ แสนมูล (2546) ศึกษาเรื่องการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนระหว่างราษฎรบ้านแม่จองไฟ อำเภอคลองและบ้านโป่ง อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ พบว่า การใช้ประโยชน์และพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ของสองหมู่บ้านมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ การมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านแม่จองไฟอยู่ในระดับมีส่วนร่วมมาก ในขณะที่บ้านโป่งอยู่ในระดับมีส่วนร่วมปานกลาง และระดับการมีส่วนร่วมของสองหมู่บ้านมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของแม่จองไฟอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ การรับรู้ข่าวสาร ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การเป็นสมาชิกกลุ่ม ความคาดหวังผลประโยชน์ที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ชมนาด ดันติเสรี (2546) ศึกษาเรื่องศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : กรณีศึกษาชุมชนเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ และผู้นำชุมชนเกาะเกร็ด ประเมินระดับศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในระดับสูง เนื่องจากเกาะเกร็ดเป็นเกาะน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย สามารถดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวได้ อีกทั้งพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวยังมีความเป็นธรรมชาติ มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมของชาวมอญและชาวไทย การท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความรู้ในเรื่องศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิต ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ชุมชนเกาะเกร็ดสามารถกำหนดรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ให้ประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยว และชุมชนเกาะเกร็ดยังสามารถจัดการและดำเนินการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เองด้วย ในบางครั้งยังได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชน เช่น เขต และเทศบาลนครปากเกร็ด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น

รัตนา จันทโย (2546) ศึกษาเรื่องการศึกษเปรียบเทียบแรงจูงใจ และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในการมาเยือนแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ : กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร พบว่า นักท่องเที่ยวที่ไปแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและแหล่งทางประวัติศาสตร์ มีแรงจูงใจที่ต่างกัน โดยนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไปเยือนอุทยานแห่งชาติแม่วงก์เพื่อสัมผัสธรรมชาติอย่างใกล้ชิด และที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร นักท่องเที่ยวต้องการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม โดยนักท่องเที่ยวทั้งสองแห่งมีความพึงพอใจในแหล่งท่องเที่ยว

นิภา จันทมาลา (2546: บทคัดย่อ) ทำวิจัยเรื่องการศึกษเพื่อวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี (เส้นทางระหว่างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุถึงแหล่งเตาเผาบ้านบางปูน) พบว่าแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ กำหนดอายุตั้งแต่สมัยทวารวดี ลพบุรี อู่ยง และรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ แต่นักท่องเที่ยวกลับให้ความสนใจน้อย เนื่องจากความไม่สมบูรณ์ของโบราณสถาน การขาดเอกสารเผยแพร่และวิทยากรนำชม ส่วนการวิเคราะห์เชิงศักยภาพระดับเมือง พบว่าแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่มีศักยภาพและความพร้อมทางด้านสาธารณูปโภคในเกณฑ์ดี เส้นทางคมนาคมมีความปลอดภัยสูง สามารถเชื่อมโยงกับภูมิภาคต่าง ๆ ได้สะดวกสบาย ปัญหาที่พบส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ได้แก่ ปัญหาขยะ และปัญหาแหล่งน้ำขาดคุณภาพเนื่องด้วยการปนเปื้อนจากสารตกค้าง

สุชาดา รัตนภูมิพงษ์ (2546) ศึกษาเรื่องวัฒนธรรมชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ศึกษากรณีแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา จากผลศึกษาพบว่า ชาวบ้านปราสาทมีวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งปรากฏตามหลักฐานโบราณคดีเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักที่ทำให้บ้านปราสาทมีฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยว และทำหน้าที่เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้ตัดสินใจเข้ามาท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นสัญลักษณ์สะท้อนให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจวัฒนธรรมของชาวบ้านในอดีต และมีวัฒนธรรมปัจจุบัน 3 ด้าน คือ ด้านการผลิต ความเชื่อ การอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เป็นวัฒนธรรมและทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนการท่องเที่ยวในชุมชน และทำหน้าที่หล่อเลี้ยง อนุรักษ์ให้วัฒนธรรมดั้งเดิมยังทรงคุณค่าอยู่

นริศรา สธนเสาวภาคย์ (2545) ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อเป็นที่มาของรายได้นอกภาคเกษตรกรรม โดยได้ทำการศึกษาในพื้นที่ 3 แห่ง ได้แก่ ท่องเที่ยวคลองตลิ่งชันท้าว จังหวัดกรุงเทพมหานคร ท่องเที่ยวเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ จังหวัดนครปฐม และหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านทรงไทยปลายโพงพาง จังหวัดสมุทรสงคราม แล้วนำผลมาคำนวณเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพตามองค์ประกอบของการท่องเที่ยว จากผลการประเมินศักยภาพทั้ง 3 แห่ง พบว่า ท่องเที่ยวเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์มีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรสูงสุดโดยมีคะแนนบ่งชี้ศักยภาพ 80.15 คะแนน รองลงมาคือหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านทรงไทย

ปลายโพงพางมีคะแนน 76.19 คะแนน และทองเที่ยวคลองตลิ่งชันทัวร์ มีคะแนน 71.53 คะแนน และทางด้านความคุ้มค่าของโครงการพบว่า หมู่บ้านทองเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านทรงไทยปลายโพงพางและทองเที่ยวเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์มีผลการดำเนินงานคุ้มค่ากับการลงทุน เนื่องจากมีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวสูงกว่าจำนวนนักท่องเที่ยว ณ จุดคุ้มทุน แต่ทองเที่ยวคลองตลิ่งชันทัวร์มีผลการดำเนินงานที่ไม่คุ้มค่ากับการลงทุน

อิทธิพล ไทยกมล (2545) ศึกษาเรื่องศักยภาพชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทองเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาชุมชนตำบลบางหญ้าแพรก จังหวัดสมุทรสาคร จากการศึกษาพบว่า มีปัจจัยหลักที่เกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการทองเที่ยวเชิงนิเวศ 4 ปัจจัย คือ ปัจจัยด้านลักษณะพื้นที่ ปัจจัยด้านการจัดการเป็นการทองเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบ ปัจจัยด้านกิจกรรมและกระบวนการที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วม จากการประเมินศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นอยู่ในระดับปานกลาง เพราะยังมีข้อจำกัดคือ ต้องมีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมความสะอาดพื้นฐาน เช่น ที่พัก ระบบกำจัดของเสีย ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว

อุไรพรรณ ปรางอุตมทรัพย์ (2544: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทองเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งสูง จังหวัดกระบี่ จากการศึกษาพบว่า มีปัจจัย 4 กลุ่มที่สามารถบอกถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการทองเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้แก่ ปัจจัยด้านลักษณะพื้นที่ ปัจจัยด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อทองเที่ยว ปัจจัยด้านกิจกรรมและการจัดการนักท่องเที่ยว และปัจจัยด้านองค์กรชุมชน นอกจากนี้การจัดการทองเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนบ้านทุ่งสูงโดยรวมแล้ว มีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลาง

ฤทัยวัลค์ มโนสา (2544) ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวความคิดในการจัดการทองเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ลักษณะพื้นที่ของอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ มีศักยภาพทั้งทางด้านทรัพยากรวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติในการพัฒนาให้เป็นแหล่งทองเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สำหรับแนวทางในการจัดการ ควรมีการพัฒนาบุคลากร ปรับปรุงระบบสื่อความหมาย และการให้บริการนักท่องเที่ยว ควบคุมคุณภาพการให้บริการด้านการทองเที่ยวเน้นการสร้างความร่วมมือและการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่น และมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

ดารุณี บุญธรรม (2543) ศึกษาเรื่องศักยภาพของชุมชนม้งในการจัดการทองเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาบ้านน้ำเค ต.บดผาแข้งน้อย อ.แม่เปิน จ.พะเยา พบว่าชุมชนม้งมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติในทุก ๆ ด้าน ชาวม้งเชื่อในเรื่องภูตผีว่าคอยปกป้องธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐานอยู่ในป่าเขา มีสภาพแวดล้อมดี ภูมิประเทศที่สวยงาม และมีจุดเด่นในเรื่องวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างจากที่อื่น ๆ เป็นศักยภาพที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและการทองเที่ยว แม้ว่าชาวม้งจะมีขีดจำกัดในเรื่องการสื่อสาร ความรู้เกี่ยวกับการทองเที่ยวเชิงนิเวศ และการอยู่ร่วมกับบุคคลภายนอก แต่ในปัจจุบันการติดต่อสื่อสาร การ

คมนาคมได้พัฒนาขึ้น จะมีส่วนช่วยให้ขีดจำกัดเหล่านั้นลดลง เพราะชาวม้งมีโอกาสรียนรู้และพัฒนาตนเอง

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น (2541: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ศึกษาเฉพาะกรณี : เส้นทางสายลำน้ำกก จังหวัดเชียงใหม่ - เชียงราย ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลาง และในการ ศึกษาครั้งนี้ยังพบปัญหาเกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของเส้นทางสายลำน้ำกก จังหวัดเชียงใหม่ – เชียงราย คือ การทำลายทรัพยากรท่องเที่ยว และความเป็นระเบียบถือเป็นปัญหาสำคัญ ส่วนด้านสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน การบริการข้อมูลข่าวสาร และการจัดการไม่เพียงพอต่อการรองรับนักท่องเที่ยว

พอร์เรียและคณะ (Poria; et al. 2006) ทำการศึกษาเรื่องการรับรู้ของนักท่องเที่ยวที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในแง่ความเป็นเจ้าของนักท่องเที่ยวว่า นักท่องเที่ยวมีความรู้สึกอย่างไร โดยศึกษาปัจจัยที่มีความสำคัญในการที่จะเข้าใจพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว รวมทั้งการจัดการสภาพประวัติศาสตร์ งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยให้นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามก่อนจะเข้าไปเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว ผลของการวิจัย คือ การรับรู้ของนักท่องเที่ยวแต่ละคนเป็นปัจจัยที่สำคัญในการที่จะไปอธิบายเรื่องแรงจูงใจ ความคาดหวังที่ต้องการในการมาท่องเที่ยวซึ่งผลจากการวิจัยนี้นำไปใช้ในการจัดการ รวมทั้งผู้จัดการแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง
2. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
5. การนำเสนอผลงานวิจัย

การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ศึกษา ได้แก่

1. ผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการที่มีความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม
2. เจ้าหน้าที่ของอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย และอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง
3. นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย และปราสาทเขาพนมรุ้งในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

การเลือกกลุ่มตัวอย่าง มีดังนี้

1. ผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการที่มีความรู้เกี่ยวกับปราสาทหินพิมาย และปราสาทเขาพนมรุ้ง เจ้าหน้าที่ของอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย และอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เพื่อทำการสัมภาษณ์
2. นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย และปราสาทเขาพนมรุ้งในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เลือกเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยว ไม่น้อยกว่า 30 คน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เคยท่องเที่ยวทั้งปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง และอีกกลุ่มเป็นนักท่องเที่ยวที่ท่องเที่ยวที่ใดที่หนึ่ง ในช่วงเวลาไม่เกินสองปี

การวิจัยในครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มนักท่องเที่ยวไม่น้อยกว่า 30 คน เนื่องจากข้อจำกัดในด้านเวลา และปัจจัยอื่นๆ ซึ่งสอดคล้องกับ ทองสง่า ผ่องแผ้ว (2552: ออนไลน์) กล่าวว่า การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างสามารถกำหนดโดยผู้วิจัยเองและวิเคราะห์จากความเหมาะสมของงานวิจัยในด้านความสำคัญ งบประมาณ ฯลฯ และนรินทร์ นำเจริญ (2552: ออนไลน์) ได้กล่าวไว้ในการเลือกกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยว่า การกำหนดขนาดกลุ่ม

ตัวอย่างตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา (Purposeful sampling) เป็นการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ยึดหยุ่นตามลักษณะของการศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเชิงลึก

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกวิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพร่วมกับการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อให้ข้อมูลที่ครอบคลุมเนื้อหาอย่างสมบูรณ์ เพื่อสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม โดยใช้เครื่องมือดังนี้

1. เครื่องมือที่ใช้วิจัยเชิงคุณภาพ
 - 1.1 แบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน
 - 1.2 แบบสัมภาษณ์
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ
 - 2.1 แบบสอบถาม

ขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือขึ้นที่ 1.1

แบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน (Heritage site) เป็นแบบสำรวจที่มีเค้าโครงกำหนดไว้ล่วงหน้า (Structured observation) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการสำรวจเกี่ยวกับสภาพของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทางสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ดัดแปลงมาจาก Brian Goodey (ดังปรากฏในภาคผนวก)

ขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือขึ้นที่ 1.2

แบบสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยว จากผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้ในการสร้างแบบสัมภาษณ์ ลักษณะคำถามเป็นแบบปลายเปิด (Open-ended question) โดยคำถามมีทั้งหมด 4 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบการสัมภาษณ์
- ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ทางการท่องเที่ยว
- ตอนที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว
- ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะ

วิธีการหาคุณภาพของเครื่องมือขึ้นที่ 1.2

แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เป็นคำถามปลายเปิด เพื่อให้การสร้างแบบสัมภาษณ์ครอบคลุมปัญหาในการวิจัย ผู้วิจัยจึงดำเนินการโดยนำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเสนอต่อ

คณะกรรมการควบคุมปริญญาโทฯ ตรวจสอบความถูกต้องเพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาอย่างครบถ้วน เมื่อแบบสัมภาษณ์สมบูรณ์แล้วจึงนำไปใช้

ขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือขึ้นที่ 2

แบบสอบถาม สร้างขึ้นจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามความมุ่งหมายของการวิจัย ความสำคัญของการวิจัย รวมทั้งขอบเขตของการวิจัย เพื่อสอบถามความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย และปราสาทเขาพนมรุ้งในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง โดยการใช้คำถามปลายปิด (Close-ended question) และคำถามปลายเปิด (Open-ended question) ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน ภูมิสำเนา คำถามเป็นแบบเลือกตอบ จำนวน 7 ข้อ

ตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม คำถามเป็นแบบเลือกตอบ โดยให้เลือกตอบว่า ใช่ หรือ ไม่ใช่ จำนวน 10 ข้อ

ข้อที่ตอบว่าใช่มีข้อ 1, 2, 5, 6, 7 และข้อ 10

ข้อที่ตอบว่าไม่ใช่มีข้อ 3, 4, 8 และข้อ 9

นำคะแนนความรู้ที่ได้ไปหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของข้อมูล (S.D.) ค่าต่ำสุดของข้อมูล (Min.) ค่าสูงสุดของข้อมูล (Max.) เพื่อแบ่งระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวได้ดังนี้

$$\text{ช่วงคะแนนเฉลี่ย} = \frac{\text{ค่าสูงสุด}-\text{ค่าต่ำสุด}}{\text{จำนวนอัตราภาคชั้น}}$$

เมื่อได้ช่วงคะแนนเฉลี่ยแล้วจะนำมาแบ่งเหลือเพียง 3 ระดับ คือ ระดับต่ำ ระดับปานกลาง และระดับสูง

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทหินพิมาย และปราสาทเขาพนมรุ้ง คำถามเป็นแบบเลือกตอบ จำนวน 4 ข้อ โดยในข้อสุดท้ายเป็นแบบประมาณค่า 5 ระดับ โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนความคิดเห็นดังนี้

ตอบมากที่สุด	5	คะแนน
ตอบมาก	4	คะแนน
ตอบปานกลาง	3	คะแนน
ตอบน้อย	2	คะแนน
ตอบน้อยที่สุด	1	คะแนน

สำหรับเกณฑ์การจัดกลุ่มระดับความคิดเห็นต่อแหล่งท่องเที่ยวพิจารณาจากเกณฑ์ประเมินค่าคะแนนที่ได้จากการวัดข้อมูลประเภทอันตรภาค (Interval scale) ผู้วิจัยใช้สูตรคำนวณหาความกว้างของชั้น (กัลยา วาณิชยปัญญา. 2546: 29) ดังนี้

$$\begin{aligned}\text{ความกว้างของอันตรภาคชั้น} &= \frac{\text{ชั้นสูงสุด} - \text{ชั้นต่ำสุด}}{\text{จำนวนชั้น}} \\ &= \frac{5 - 1}{3} \\ &= 1.33\end{aligned}$$

เกณฑ์การจัดกลุ่มระดับความคิดเห็นต่อแหล่งท่องเที่ยวใช้เกณฑ์ดังต่อไปนี้

ค่าเฉลี่ย 3.68 – 5.00 หมายถึง ความคิดเห็นที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย 2.34 – 3.67 หมายถึง ความคิดเห็นที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวในระดับ

ปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.00 – 2.33 หมายถึง ความคิดเห็นที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวในระดับน้อย

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นแบบปลายเปิด

วิธีการหาคุณภาพเครื่องมือครั้งที่ 2

แบบสอบถามที่ใช้เป็นคำถามปลายปิด และปลายเปิด ซึ่งคำถามปลายปิดเป็นแบบเลือกตอบ และแบบประมาณค่า 5 ระดับ เพื่อให้การสร้างแบบสอบถามครอบคลุมปัญหาในการวิจัย ผู้วิจัยจึงดำเนินการดังนี้

1. นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาโทตรวจสอบความถูกต้อง และให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

2. นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องไปปรึกษากับคณะกรรมการควบคุมปริญญาโท เพื่อปรับปรุงให้มีความชัดเจนก่อนนำไปใช้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

แหล่งข้อมูล (Source of data) การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา (Descriptive research) และการวิจัยเชิงสำรวจ (Exploratory research) โดยมุ่งที่การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

1. ข้อมูลเอกสาร ได้จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่มีผู้รวบรวมไว้ทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน ดังนี้

1.1 เอกสารของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย รายงานฉบับสมบูรณ์แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี

1.2 หนังสือวิชาการ บทความ วิทยานิพนธ์ และรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.3 ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

2. ข้อมูลภาคสนาม ได้จากการใช้แบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน (Heritage site) โดยจากการลงภาคสนาม ถ่ายรูป จดบันทึก

3. ข้อมูลประชากร ได้จากการใช้แบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

3.1 ขอจดหมายจากบัณฑิตวิทยาลัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ไปยังผู้เกี่ยวข้องในการตอบแบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม

3.2 นำหนังสือไปติดต่อ พร้อมทั้งยืนยัน

3.3 ดำเนินการเก็บข้อมูล

3.4 ระยะเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูล เดือนตุลาคม ถึง เดือนธันวาคม 2551

การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือแต่ละชนิด ที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม นำมาวิเคราะห์และประมวลผล ดังนี้

1. ข้อมูลจากเอกสาร

เป็นข้อมูลที่ได้จากหนังสือวิชาการ เอกสาร และรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ข้อมูลจากการตรวจสอบ

เป็นข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบของผู้วิจัยโดยตรง และจากการสอบถามเจ้าหน้าที่ประจำอุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสอง จากนั้นนำมาสรุปตามประเด็นเนื้อหาของการตรวจสอบในภาพรวม

3. ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์

ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์มาตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้อง จากนั้นนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล แล้วอธิบายเชิงพรรณนา

4. ข้อมูลจากแบบสอบถาม

ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่รวบรวมได้มาจัดกระทำ ดังนี้

1. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Editing) ผู้วิจัยตรวจสอบความสมบูรณ์ของการตอบแบบสอบถามและแยกแบบสอบถามที่ไม่สมบูรณ์ออกมา

2. นำแบบสอบถามที่ถูกต้องมาลงรหัสตามที่ได้กำหนดรหัสไว้

3. นำแบบสอบถามที่ได้ลงรหัสแล้วมาวิเคราะห์และประมวลผล โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS (Statistic package for social sciences) เพื่อหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

5. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อตอบคำถามการวิจัย และความมุ่งหมายของการวิจัย จึงใช้สถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ในการที่จะอธิบายตัวแปรเดี่ยว หรือข้อมูลทั่ว ๆ ไป

ค่าเฉลี่ย (Arithmetic mean) (ชูศรี วงศ์รัตน์. 2541 : 40)

ใช้สูตร
$$\bar{X} = \frac{\sum X}{N}$$

เมื่อ $\bar{X}$ แทน ค่าคะแนนเฉลี่ย
 $\sum X$ แทน ผลรวมของคะแนนทั้งหมด
 N แทน ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) (ชูศรี วงศ์รัตน์. 2541 : 65)

ใช้สูตร
$$SD = \sqrt{\frac{N \sum X^2 - (\sum X)^2}{N(N-1)}}$$

เมื่อ SD แทน ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
 $(\sum X)^2$ แทน ผลรวมของคะแนนทั้งหมดยกกำลังสอง
 $\sum X^2$ แทน ผลรวมของกำลังสองของคะแนน
 N แทน ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

การนำเสนอผลงานวิจัย

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปตาราง กราฟ ประกอบความเรียง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจอย่างชัดเจน โดยเสนอผลการศึกษาดังนี้

1. ผลการศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง หนังสือวิชาการ รายงานการวิจัย และแผ่นพับประชาสัมพันธ์ รวมทั้งการสำรวจภาคสนาม แบ่งเป็น 2 สถานที่ ดังนี้

1.1 ผลการศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย

1.2 ผลการศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทเขาพนมรุ้ง

2. ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

2.1 ผลการเปรียบเทียบรูปแบบศิลปกรรม จากการศึกษาเอกสาร หนังสือวิชาการ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสำรวจภาคสนาม

2.2 ผลการเปรียบเทียบจากแบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน ผู้วิจัยจะนำมาบรรยายในรูปแบบตารางตามแต่ละหัวข้อที่ได้ตรวจสอบมา

2.3 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ นำมาบรรยายเชิงพรรณนาตามแต่ละหัวข้อที่ได้ทำการสัมภาษณ์

2.4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของนักท่องเที่ยวทั้งหมดจากแบบสอบถามจำนวน 2 ตอน โดยนำมาสรุปเป็น ตาราง กราฟ ประกอบความเรียง ดังนี้

2.4.1 จากแบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ อาชีพ รายได้ ภูมิสำเนา ลักษณะคำถามเป็นแบบเลือกตอบจำนวน 7 ข้อ

2.4.2 จากแบบสอบถามตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม มี 10 ข้อ

2.5 ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง จำแนกจากแบบสอบถามได้ดังนี้

2.5.1 จากแบบสอบถามตอนที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง แบ่งเป็นคำถามแบบเลือกตอบ 1 ข้อ ส่วนอีก 2 ข้อ เป็นแบบเลือกตอบแต่ให้แสดงความคิดเห็นประกอบด้วย

2.5.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองแห่งว่ามีความแตกต่างกัน ลักษณะคำถามเป็นการให้คะแนนเปรียบเทียบกัน มีทั้งหมด 5 ด้าน

2.5.3 จากแบบสอบถามตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยว

3. การประมวลผลศักยภาพทางการท่องเที่ยว และการเปรียบเทียบศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

4. การสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ นำเสนอในบทที่ 5

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่องนี้ใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพพร้อมกับเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ โดยจะรายงานผลตามรายละเอียดที่กำหนดไว้ในการนำเสนอผลงานวิจัยเป็นไปตามบทที่ 3 ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลผลการศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

1.1 ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย

หน่วยงานที่รับผิดชอบ กรมศิลปากร มีอาคารสำนักงานและเจ้าหน้าที่คอยให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยว

ที่ตั้ง ปราสาทหินพิมายอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

การเดินทาง ใช้ทางหลวงหมายเลข 2 (นครราชสีมา – ขอนแก่น) ระยะทาง 50 กิโลเมตร ถึงทางแยกตลาดแค เลี้ยวขวาเข้าไปบนทางหลวง 206 อีก 10 กิโลเมตร หากมาจากขอนแก่นก็ใช้เส้นทางเดียวกันแต่เปลี่ยนเป็นเลี้ยวซ้าย แต่ถ้าเดินทางด้วยรถประจำทาง ให้ขึ้นรถสายโคราช-พิมาย ที่สถานีขนส่งแห่งที่ 2 ในตัวเมืองโคราช มีทั้งรถปรับอากาศและรถธรรมดาให้เลือก ซึ่งรถจะมาจอดที่หน้าปราสาทหินพิมาย

ผู้ใช้ประโยชน์ นักท่องเที่ยว นักโบราณคดี นักเรียนและนักศึกษา

ข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในปี พ.ศ. 2549 ของปราสาทหินพิมายมีจำนวน 210,293 คน (ข้อมูลจากการสอบถามเจ้าหน้าที่ประจำอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย)

การบริการ อุทยานประวัติศาสตร์พิมายเปิดตั้งแต่เวลา 07.30-18.00 น. ไม่เว้นวันหยุดราชการ ค่าธรรมเนียมเข้าชมชาวไทยคนละ 20 บาท ส่วนชาวต่างประเทศคนละ 100 บาท โดยผู้ได้รับการยกเว้นไม่เสียค่าธรรมเนียมเข้าชม ได้แก่ นักเรียน นักศึกษาในเครื่องแบบ ภิกษุ สามเณร นักบวชต่าง ๆ ฯลฯ และมีบริการยุวมัคคุเทศก์ซึ่งเป็นนักเรียนจากโรงเรียน พิมายวิทยานำชมสถานที่ฟรี มีร้านขายของที่ระลึก และสุขาบริการฟรี ลานจอดรถจอดได้ไม่เกิน 30 คัน รถบัสจอดไม่ได้ต้องใช้วิธีวนส่งและกลับมารับ หรือจอดรออยู่บริเวณประตูชัย ห่างจากปราสาทหินพิมายประมาณ 300 เมตร สอบถามรายละเอียดได้ที่สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย โทรศัพท์ 044-471568

ประวัติความเป็นมา (จากเอกสารแผ่นพับ: กรมศิลปากร) ปราสาทหินพิมาย เป็นศาสนสถานในพุทธศาสนานิกายมหายาน ที่มีความสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทยมีอายุราว 1,000 ปีมาแล้ว คำว่า “พิมาย” น่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า “วิมายะ” ที่ปรากฏอยู่ในจารึกภาษาเขมรที่กรอบประตูห้องกลางด้านทิศตะวันออกของประตูระเบียงคดด้านทิศใต้ ระบุการสร้างรูปเคารพสำคัญชื่อ “กมรเตงชคตเสนาบดีไตรโลกยวิชัย” และกล่าวถึง “กมรเตงชคตวิมาย” ใน พ.ศ.1651 ดังนั้นเมืองพิมาย จึงเชื่อได้ว่าเป็นเมืองที่มีมาตั้งแต่เดิมในสมัยอาณาจักรเขมรโบราณที่มีการพัฒนาของชุมชนและสังคมมาตามลำดับ

ในเมืองพิมายมีโบราณสถานที่สำคัญ คือ ปราสาทหินพิมาย ซึ่งเป็นศาสนสถานที่มีขนาดใหญ่และสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งที่พบในประเทศไทย สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 – 17 และมีการก่อสร้างเพิ่มเติมในราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นศาสนสถานที่ตั้งอยู่กลางเมืองพิมาย กรมศิลปากรได้ดำเนินการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมแห่งนี้โดยดำเนินการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานปราสาทหินพิมาย ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 53 ตอนที่ 34 ลงวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2479 และได้ดำเนินการบูรณะครั้งใหญ่ระหว่าง พ.ศ. 2507 – 2512 โดยกรมศิลปากรร่วมกับรัฐบาลฝรั่งเศสทำการบูรณะปราสาทประธานด้วยเทคนิคอนัสติโลซิส (Anastylosis) คือ การนำชิ้นส่วนต่าง ๆ ของตัวปราสาทประกอบเข้าด้วยกันตามหลักวิชาการและนำกลับเข้าสู่ตำแหน่งเดิม รวมทั้งได้บูรณะโบราณสถานในเมืองพิมายอย่างต่อเนื่อง กรมศิลปากรได้จัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์พิมายขึ้น ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานเปิดอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2532

ลักษณะเด่น ผู้วิจัยได้รวบรวมจากหนังสือชุดโครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย เรื่องปราสาทหินและทับหลัง (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 248–281) และ (เอกสารแผ่นพับ: กรมศิลปากร) รวมทั้งการสำรวจด้วยตัวผู้วิจัยเอง ดังนี้

- ปราสาทหินพิมาย เป็นสถาปัตยกรรมในศิลปะร่วมแบบเขมรที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

- ปราสาทหินพิมาย เป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธ นิกายมหายาน
- ปราสาทประธานของปราสาทหินพิมาย จัดเป็นศิลปะแบบนครวัดตอนต้น
- ปราสาทหินพิมาย มีลักษณะการจัดวางแผนผังและทิศทางที่แตกต่างไปจากแผนผังของศาสนสถานเขมรโดยทั่วไปที่นิยมหันหน้าทางทิศตะวันออก แต่ปราสาทหินพิมาย มีการจัดวางแผนผังให้หันหน้าไปทางทิศใต้ จุดประสงค์สำคัญ คือ การให้ทางเข้าสำคัญรับกับถนนที่ทอดยาวมาจากเมืองพระนครในประเทศกัมพูชาผ่านช่องเสม็ด และอาคารสถานตามรายทางต่างๆ จนมาสิ้นสุดที่ปราสาทหินพิมาย

- ปราสาทประธานของปราสาทหินพิมาย สร้างจากหินทรายสีเหลือง และภายในปราสาทหินพิมายยังมีสิ่งที่น่าสนใจดังนี้

ปราสาทประธาน (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 249–250) ปราสาทประธานของปราสาทหินพิมายจะประกอบด้วยกรรมภคฤหะอันมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสออกมุม ตั้งอยู่บนฐานซึ่งมีลักษณะที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกับปราสาทพนมรุ้ง ปราสาททางด้านหน้า (ด้านทิศใต้) อันเป็นทางเข้าสำคัญจะมีมณฑปในแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าโดยมีอันตระสาละที่มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเช่นกันเป็นฉนวนเชื่อมต่อ ส่วนทางเข้าอีกสามด้าน คือ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ และทิศใต้ มีลักษณะแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสจะเป็นทางเข้าสู่กรรมภคฤหะโดยตรง รูปทรงสำคัญของปราสาทประธานของปราสาทหินพิมายนั้นประกอบด้วยฐานเรือนธาตุ เครื่องบน และเครื่องประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม

ก. ฐานและลวดลายเครื่องประดับ ประกอบไปด้วยฐานที่มีลักษณะซ้อนชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป 2 ชั้น โดยแต่ละส่วนของอาคารนั้นมิได้ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน หากแต่ว่าแต่ละส่วนของอาคารจะมีการตั้งอยู่บนฐานที่มีลักษณะเป็นเอกเทศของตัวเองอันเชื่อมติดต่อกันโดยตลอด ฐานแต่ละฐานซึ่งรองรับตัวอาคารแต่ละส่วนนั้นประกอบไปด้วยฐานเขียงและฐานปัทม์ซึ่งมีขนาดแตกต่างกัน ทั้งนี้ฐานที่อยู่ทางด้านล่างจะมีขนาดใหญ่กว่าฐานที่อยู่ลำดับขึ้นไปทางด้านบน ในชั้นฐานปัทม์ตกแต่งด้วยลวดลาย ขณะที่ชั้นฐานเขียงที่รองรับฐานปัทม์แต่ละชั้นนั้นจะมีลักษณะเป็นฐานเรียบไม่มีการตกแต่งประดับลวดลาย ลวดลายประดับของฐานปัทม์ทุกฐานของปราสาทประธานในแต่ละส่วนของอาคาร มีการประดับด้วยลวดลายต่อไปนี้ คือ ในฐานชั้นกระดานตอนบนประดับด้วยลายดอกประจายาม ตอนล่างของชั้นฐานหน้ากระดานเป็นชั้นบัวหงายที่ประดับด้วยกลีบบัว ลำดับลงมาจะเป็นชั้นลวดบัวประดับลายบัวกุ่มุท ชั้นบัวคว่ำรูปกลีบบัวและชั้นฐานหน้ากระดานเรียบไม่มีการตกแต่งลวดลายแต่อย่างใด

สำหรับฐานของปราสาทประธานที่อยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ อันเป็นจุดเชื่อมต่อของมุขปราสาททางด้านทิศเหนือกับมุขปราสาททางด้านทิศตะวันออกมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากฐานด้านอื่นๆ เพราะเหตุว่าได้มีการเจาะช่องรูปสี่เหลี่ยม ซึ่งน่าจะเป็นช่องของसनानโหรณี หรือโสมสูตร

ในส่วนฐานของมณฑปทางด้านหน้า (ด้านทิศใต้) ของปราสาทประธานมีการทำเป็นบันไดทางขึ้นได้ 2 ทางเท่านั้น คือ ทางด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก แต่ทางด้านทิศใต้นั้นไม่ปรากฏร่องรอยของการทำเป็นบันไดทางขึ้นแต่อย่างใด จากแผนผังที่ปรากฏเช่นนี้จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าการเข้าสู่ตัวปราสาทประธานที่เป็นมาแต่เดิมนั้น ก็คงให้ความสำคัญหรือมีการกำหนดขึ้นด้วยความตั้งใจที่จะให้มีการใช้ประตูทั้งสองด้านดังกล่าวข้างต้นเป็นประตูทางเข้าที่แท้จริงของตัวปราสาทประธาน

ข. เรือนธาตุและลวดลายประดับ (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 250–253) ลักษณะแผนผังด้านในของปราสาทประธานก็จะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเช่นเดียวกันกับแผนผังด้านนอกของปราสาทประธานแต่ทั้งนี้คงมีความแตกต่างกันออกไปเล็กน้อยในด้านการออกมุม ซึ่งการออกมุมของส่วนเรือนธาตุด้านนอกนั้นจะเป็นลักษณะของการเพิ่มมุขเป็นประตู

ทางเข้า ในขณะที่การออกมูมของส่วนเรือนธาตุทางด้านในนั้นจะเป็นการแสดงลักษณะของกรอบประตูทางเข้าครรรคฤหะ ภายในปราสาทประธานไม่มีการประดับลวดลายแต่อย่างใด หากแต่ทำเป็นผนังเรียบที่ก่อด้วยศิลาทรายตั้งตรงในแนวตั้งจนกระทั่งถึงความสูงของระดับชั้นเชิงบาตร ส่วนของผนังที่เหนือไปจากนี้เริ่มก่อเป็นหลังคาโค้งแบบสันเหลี่ยมในส่วนที่อยู่ตรงข้ามกันให้โอบเข้าหากันที่ละน้อยจนกระทั่งบรรจบกันในที่สุด สำหรับบริเวณภายในหลังคานั้นแต่เดิมก็คงมีการประดับด้วยแผ่นไม้ที่ทำเป็นฝ้ายเพดานโดยตลอด อันเป็นลักษณะเดียวกับฝ้ายเพดานของปราสาทพนมรุ้ง

ผนังของส่วนเรือนธาตุทางด้านนอกของตัวปราสาทประธานนั้นทำเป็นผนังทึบที่มีได้มีช่องรับแสงสว่างเลย การประดับลวดลายของผนังชั้นนี้จะมีอยู่ 2 ส่วนด้วยกันคือ ในส่วนของบัวเชิงฐานซึ่งมีรายละเอียดของการประดับลวดลายอันลำดับจากตอนล่างของผนังขึ้นไปสู่ตอนบนของผนัง ที่ประกอบไปด้วยการประดับลวดลายดอกประจำยามที่ชั้นฐานหน้ากระดานชั้นบัวคว่ำประดับเป็นลายใบไม้มีวนเหนือขึ้นไปเป็นแนวลายกลีบบัว ลายใบไม้มีวนลายบัวกุ่มุทที่ชั้นลวดบัว ลายกรวยเชิงรูปใบไม้ และแนวลายลูกประคำตามลำดับ ในส่วนบัวรัดเกล้า ซึ่งต่อจากตอนบนของผนังลงสู่ตอนล่างของผนัง ประกอบด้วยลวดลายดอกประจำยามที่ชั้นฐานหน้ากระดาน ลายใบไม้มีวนที่ชั้นบัวหงาย แนวลายกลีบบัว ลายใบไม้มีวน ลายบัวกุ่มุทที่ชั้นลวดบัว ลายเฟืองอุบะและแนวลายลูกประคำซึ่งในที่นี้ทำเป็นลายดอกไม้ 4 กลีบ ลักษณะที่มีการประดับด้วยแนวลายลูกประคำอยู่เหนือลายใบไม้ในชั้นบัวเชิงฐาน และได้ลายใบไม้ในชั้นบัวรัดเกล้านี้ เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทยที่มีเคยปรากฏในประเทศกัมพูชาแต่อย่างใด

ในส่วนของมณฑปอันเป็นมุขปราสาททางด้านทิศใต้ของปราสาทประธานซึ่งนับเป็นมุขทางเข้าที่สำคัญที่สุด มีการแบ่งออกเป็น 2 ชั้น ซึ่งแต่ละชั้นมีลักษณะเป็นคูหารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่ผนังคูหาชั้นแรกเจาะช่องหน้าต่างจริงที่เปิดโล่งตลอดด้านละ 1 ช่อง ในขณะที่ผนังของคูหาชั้นที่สองมีการเจาะเป็นช่องหน้าต่างจริงที่เปิดโล่งเช่นกันด้านละ 2 ช่อง ซึ่งอยู่ระหว่างช่องประตูของแต่ละด้าน ลวดลายที่ประดับผนังเรือนธาตุด้านนอกของมณฑปในชั้นบัวรัดเกล้าของปราสาทประธานและลวดลายที่ประดับที่ชั้นบัวเชิงฐานของมณฑปจะมีลักษณะที่แตกต่างไปจากลวดลายประดับของชั้นบัวเชิงฐานของปราสาทประธานเพียงเล็กน้อย เพราะเหตุว่าจะไม่มีการประดับด้วยลายกรวยเชิงเหนือลายบัวกุ่มุทแต่อย่างใด

ระหว่างทั้งสองข้างของกรอบประตูแต่ละด้าน มีการประดับด้วยเสาประดับกรอบประตู และเสาดัดกับผนังเหนือกรอบประตูเป็นทับหลังและหน้าบัน โดยแต่ละด้านประกอบด้วยจำนวนหน้าบันที่ไม่เท่ากัน กล่าวคือ ทางด้านทิศใต้มีหน้าบันซ้อนกันสี่ชั้น ในขณะที่ทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกมีหน้าบันสามชั้น และทางด้านทิศเหนืออันเชื่อมต่อกับอันตรระลจะจะมีหน้าบันเพียงสองชั้น ในส่วนของหลังคาของมณฑปซึ่งอยู่ลำดับขึ้นไปจากชั้นบัวรัดเกล้ามีลักษณะที่ทำเป็นรูปทรงหลังคาที่สลักเลียนแบบเครื่องกระเบื้อง โดยมีบราลี

ปักบนสันหลังคาเป็นระยะๆ เช่นเดียวกับลักษณะหลังคาของมณฑปปราสาทพนมรุ้ง ลักษณะของผนังด้านในตอนบนของส่วนเรือนธาตุของมณฑปนั้น ถึงแม้ว่าจะมีลักษณะการประดับลวดลายที่คล้ายคลึงกันกับชั้นบัวรดเกล้าของส่วนเรือนธาตุด้านนอกของตัวมณฑปเองก็ตาม แต่การประดับลวดลายที่ผนังชั้นนี้ก็ได้มีการเพิ่มลายจำหลักรูปสิงห์ยืนด้วยสองขาหลัง กำลังทำท่ายกส่วนของหลังคาด้วยขาหน้าทั้งสองข้างซึ่งเรียกว่า **สิงห์อัด**

สำหรับอันตรระลະสาละที่เชื่อมต่อระหว่างปราสาทประธานกับมณฑปทางทิศเหนือที่ผนังด้านทิศตะวันออกและผนังด้านทิศตะวันตกจะทำเป็นช่องหน้าต่างซึ่งด้านในปิดทึบและด้านนอกประดับด้วยลูกกรงมะหวดด้านละ 1 ช่อง ส่วนลักษณะของลวดลายประดับของชั้นบัวเชิงและชั้นบัวรดเกล้าตลอดจนลักษณะของรูปทรงหลังคาก็จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับลักษณะของลวดลายประดับและรูปทรงหลังคาของมณฑปดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ส่วนมุขปราสาทของปราสาทประธานอีกสามด้านคือ ด้านทิศตะวันตก ทิศใต้ และทิศตะวันออกนั้น ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับมุขปราสาทประธานทางด้านทิศใต้ หากแต่ได้มีการสร้างให้ติดกับตัวปราสาทประธาน ในขณะที่มุขทางด้านทิศใต้ทำเป็นคันทวยื่นออกไปเชื่อมต่อกับอันตรระลະสาละที่เชื่อมต่อกับมณฑปเท่านั้น มุขเหล่านี้จะประกอบไปด้วย 2 ส่วน ซึ่งมุขแต่ละส่วนจะประดับด้วยหน้าบันคู่ซ้อนกัน 2 ชั้น กล่าวคือ ชั้นล่างของหน้าบันที่อยู่เหนือขึ้นไปจากทับหลังประตูของมุขแต่ละส่วนจะประดับหลังคาสลักเลียนแบบเครื่องกระเบื้อง โดยมีบราลีปักบนสันหลังคาของมณฑป ทั้งนี้ลักษณะของลวดลายประดับชั้นบัวรดเกล้าและบัวเชิงของเรือนธาตุ ส่วนชั้นที่สองของหน้าบันมุขแต่ละส่วนก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันเช่นเดียวกันแต่ทั้งนี้ลักษณะลวดลายประดับชั้นดังกล่าวนี้ของเรือนธาตุ ส่วนชั้นล่างของหน้าบันมุขแต่ละส่วนจะมีลักษณะที่มีความแตกต่างออกไป โดยจะไม่มีการประดับลวดลายด้วยลายเฟืองอุบะในชั้นบัวรดเกล้าและลายกรวยเชิงของบัวเชิง

ค. เครื่องบนและลวดลายประดับ (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 253–255) จะมีลักษณะของรูปทรงที่คล้ายคลึงกันกับเครื่องบนของปราสาทพนมรุ้ง โดยประกอบไปด้วยชั้นเชิงบาตรซ้อนกันขึ้นเป็นชั้นๆ ลดหลั่นกันขึ้นไป 5 ชั้น ส่วนยอดสุดเป็นบัวตูมซ้อนกัน 3 ชั้น ซึ่งชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้นจะประดับด้วยชุ่มบัญญัติและกลีบขนุน ปราสาทรูปสามเหลี่ยมตั้งเอียงเข้าภายใน ลักษณะเช่นนี้ทำให้รูปทรงเครื่องบนสอบเข้าคล้ายกับรูปพุ่ม ซึ่งน่าจะเป็นลักษณะที่เป็นต้นเค้าของเครื่องบนของปราสาทพนมรุ้งและปราสาทนครวัด ตลอดทั้งปราสาทโดยทั่วไปในศิลปะเขมรแบบนครวัดที่เมืองพระนครในประเทศกัมพูชา

ชุ่มบัญญัติของชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้นจะทำหน้าบันเป็นรูปปีกกา ซึ่งปลายกรอบหน้าบันทำเป็นรูปนาค 5 เศียรที่มีเศียรเลี่ยมรองรับทั้งสองข้าง ซึ่งชุ่มบัญญัติเหล่านี้จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนบนจำหลักเป็นภาพเล่าเรื่อง ส่วนล่างทำเป็นกรอบประคูลดลที่มีลวดลายประดับ บริเวณกึ่งกลางของชุ่มบัญญัติทำเป็นกลีบขนุน ปราสาทจำหลักเป็นรูปเทพผู้รักษาทิศภายในชุ่ม ส่วนแต่ละมุมของตัวปราสาทประธานทำเป็นกลีบขนุนปราสาทรูป

สามเหลี่ยม จำหลักเป็นรูปขนาด 7 เศียร มีรัศมีติดกันเป็นแนวเดียวอยู่บริเวณกึ่งกลาง แล้วมีกลีบขนุนลักษณะเดียวกันจำหลักเป็นรูปเทพและเทพี ประทับยืนถือกระบองอยู่ภายในซุ้มเรียงรายอยู่ทางด้านข้าง ด้านละ 3 องค์

บริเวณกึ่งกลางของชั้นเชิงบาตรชั้นแรกซึ่งอยู่เหนือหน้าบันขึ้นไปในแต่ละด้านจะจำหลักเป็นรูปครุฑแบกขนาดใหญ่ ในอาการยกมือทั้งสองข้างประคองเครื่องยอดของปราสาทที่อยู่เหนือขึ้นไป อันอาจจัดไว้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของลวดลายประดับของปราสาทหินพิมายอีกประการหนึ่ง ลักษณะดังกล่าวดูเหมือนว่าจะไม่ปรากฏที่ศาสนสถานแห่งอื่นในศิลปะเขมรในประเทศกัมพูชา และศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทยแต่อย่างใด

ง. เครื่องประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมที่สำคัญ (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 255–258) ได้แก่ เสาติดกับผนังของปราสาทประธาน ถึงแม้ว่าจะมีลักษณะโดยรวมที่คล้ายคลึงกัน คือที่ฐานของเสาติดกับผนัง จะประกอบไปด้วยฐานหน้ากระดานที่ประดับลายดอกประจายามขนาดด้วยลูกประคำ เหนือขึ้นไปสลักเป็นชั้นบัวหงายและบัวคว่ำประดับด้วยลายใบไม้ม้วน ลายบัวกุ่มุท และลายใบไม้ตั้งขึ้น ซึ่งที่ลำตัวของเสาติดกับผนังของปราสาทประธานจะตกแต่งด้วยรูปสัตว์หรือบุคคลกำลังกายหรือจับลายก้านต่อดอก อย่างไรก็ตามเสาติดกับผนังของปราสาทประธานแห่งนี้ก็อาจสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก ได้แก่ เสาติดกับผนังมีลักษณะเป็นรูปสัตว์จำพวกสิงห์หรือลิงกำลังกายหรือจับลายก้านต่อดอกที่มีขีดสองขีดมาแบ่งเป็นสามส่วน ซึ่งจัดได้ว่าเป็นเสาติดกับผนังที่มีศิลปะร่วมแบบบาปวนอย่างแท้จริง

กลุ่มที่สอง ได้แก่ เสาติดกับผนังที่มีการประดับด้วยลายก้านต่อดอกลักษณะเดียวกันกับกลุ่มแรก แต่ที่โคนเสาจะสลักเป็นภาพเล่าเรื่องอันจัดเป็นเสาติดกับผนังที่อยู่ในศิลปะร่วมแบบนครวัด

เสาประดับกรอบประตู ลักษณะของเสาประดับกรอบประตูของปราสาทประธาน โดยส่วนใหญ่จะมีลักษณะเช่นเดียวกับเสาประดับกรอบประตูในศิลปะร่วมแบบนครวัดที่ประดับตามช่องกรอบประตูทางเข้า อันพบที่อาคารสถานของปราสาทหินพิมายหลายแห่ง เช่น โคปุระ และระเบียงคดชั้นใน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เสาประดับกรอบประตูของปราสาทประธานนี้ ที่โคนเสานอกจากจะทำเป็นรูปฤษีนั่งในท่าโยคาสนะประคองอัญชลีภายในซุ้ม ซึ่งไม่ปรากฏสายโยคปฏักแล้ว ยังมีแบบที่โคนเสาประดับด้วยรูปสัตว์หรือฤษียืนหรือนั่งท้าวแขนข้างหนึ่งมืออีกข้างหนึ่งจับปอยผมไว้อยู่ภายในซุ้ม นอกจากนี้โคนเสบบางต้นยังประดับด้วยรูปบุรุษยืนในท่ารำยรำ ยกมือข้างหนึ่งขึ้นทวนหัว อีกข้างหนึ่งถืออาวุธที่มีลักษณะเป็นรูปสามแฉกคล้ายวัชรอยู่ภายในซุ้มอีกด้วย

ทับหลัง ทับหลังเท่าที่ปรากฏอยู่ ณ ปราสาทหินพิมาย กล่าวโดยส่วนรวมแล้วจะแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ คือ

ทับหลังภาพสลักเล่าเรื่อง ทับหลังประเภทนี้จะมีภาพบุคคลประกอบเป็นจำนวนมาก โดยแบ่งออกเป็นหนึ่งหรือสองแนว เรื่องราวที่ปรากฏมักจะเป็นเรื่องราวเนื่องในพุทธศาสนา เช่น ทับหลังภาพสลักเล่าเรื่องซึ่งประดับเหนือประตูทางด้านในของมุขหน้าซึ่งเชื่อมกับประตูของปราสาท ทับหลังภาพสลักเล่าเรื่องประดับเหนือประตูปราสาทประธานด้านทิศเหนือ ทับหลังประดับกรอบประตูปราสาทประธานด้านทิศตะวันตก และทับหลังประดับมณฑปทางทิศใต้ ทับหลังเหล่านี้อาจจะแบ่งย่อยลงไปได้อีกคือ แบบที่ประกอบด้วยภาพบุคคลเต็มพื้นที่ และแบบที่ประกอบด้วยแนวลายเส้นหุ่นคั่นภาพสลักบนทับหลังออกเป็น 2 ส่วน อย่างไรก็ตาม ลักษณะของทับหลังที่ปรากฏภาพบุคคลเต็มพื้นที่รวมทั้งการประดับลายเส้นหุ่นคั่นภาพ 2 แนวนี้ อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะที่เป็นที่นิยมในศิลปะร่วมแบบนครวัดในช่วงระยะเวลา

ทับหลังซึ่งมีลวดลายพันธุ์พฤกษาประกอบ ทับหลังประเภทนี้มีท่อนพวงมาลัยประกอบตรงบริเวณกึ่งกลางค่อนข้างมาทางตอนบน ซึ่งตรงกลางเป็นภาพเล่าเรื่อง มีบุคคลประกอบ ลายท่อนพวงมาลัยมีปลายทั้งสองข้างหันออก ภายใต้อายท่อนพวงมาลัยมีลายใบไม้มี 2 วง ส่วนบนของท่อนพวงมาลัยมีลายใบไม้หันหัวตั้งขึ้นมีบัวขาบหันหัวขึ้นมาแบ่งที่เสี้ยว เช่น ทับหลังประตูมุขด้านตะวันออก ด้านนอกของปราสาทประธาน ทับหลังประดับกรอบประตูทางเข้าทางด้านทิศเหนือ และทับหลังประดับกรอบประตูมณฑปด้านทิศตะวันออก เป็นต้น

หากพิจารณาจากลวดลายประดับบนทับหลังโดยเฉพาะลายท่อนพวงมาลัยซึ่งออกจากส่วนล่างของทับหลังวกขึ้นข้างบนโดยไม่มีอุบะมาแบ่งที่เสี้ยวนี้ น่าจะเป็นลักษณะเดียวกับที่ปรากฏในทับหลังศิลปะร่วมแบบบาปวน แต่เนื่องจากนาคที่ปลายท่อนพวงมาลัยมีมังกรคายที่คอดนาคและนาคมีวิศมีเชื่อมต่อเป็นแผ่นเดียวกัน แสดงถึงรูปแบบของศิลปะร่วมแบบนครวัดแล้ว

หน้าบัน ลักษณะหน้าบันของปราสาทประธาน ซึ่งประดับที่มุขทางเข้าด้านทิศตะวันตก ทิศเหนือ และทิศตะวันออก รวมทั้งที่ประดับอยู่ที่มุขด้านทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศตะวันออกของมณฑป มีลักษณะส่วนใหญ่ที่คล้ายคลึงกันกล่าวคือ กรอบหน้าบันมีลักษณะเป็นรูปทรงสามหยักที่แสดงถึงลักษณะการคดโค้งไปมาของลำตัวนาคเป็นกรอบเกลี้ยงไม่มีลวดลายประดับ ปลายกรอบหน้าบันทำเป็นเศียรนาค 5 เศียร อันเป็นแบบกรอบหน้าบันที่เป็นที่นิยมกันของศิลปะแบบบาปวน ดังอาจจะเห็นตัวอย่างได้ที่ปราสาทแม่บุญตะวันตก ในประเทศกัมพูชา สำหรับตัวหน้าบันสลักเป็นภาพเล่าเรื่องที่ประกอบด้วยภาพบุคคลเป็นจำนวนมาก ซึ่งรูปบุคคลก็มักทรงสมพดชกขายออกมาเป็นวงก่อนไปทางขวาที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้นแล้ว นอกจากนี้จากลักษณะของซุ้มป้อมหักตั้งได้ฉากตรงส่วนล่างของหน้าบันปราสาทประธานก็แสดงถึงรูปแบบในศิลปะร่วมแบบนครวัดด้วยเช่นกัน

ดังนั้น จึงอาจกำหนดได้ว่าหน้าบันดังกล่าวตรงกับศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น ซึ่งมีอายุราว กลางพุทธศตวรรษที่ 17

จากลักษณะที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรมและ ลวดลายประดับ จึงอาจจะกำหนดได้ว่าปราสาทประธานของปราสาทหินพิมายนี้คงสร้างขึ้น ในศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17 อันยังคงจะรักษาอิทธิพลของ รูปแบบบางประการของศิลปะร่วมแบบบาปวนอยู่มาก เช่นเดียวกันกับปราสาทประธานของ ปราสาทพนมรุ้ง อย่างไรก็ดี ปราสาทประธานของปราสาทหินพิมายคงจะสร้างก่อนปราสาทพนม รุ้งเล็กน้อย เพราะเหตุว่ายังคงรักษาอิทธิพลของลวดลายประดับในศิลปะร่วมแบบบาปวนไว้ ก่อนข้างมาก ในขณะที่ลวดลายประดับของปราสาทพนมรุ้งได้มีวิวัฒนาการต่อจากลวดลาย ประดับในศิลปะเขมรแบบบาปวนมากกว่าเล็กน้อย

หอพราหมณ์ (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 258) ตั้งอยู่บนฐานเดียวกันกับ **ปรางค์หินแดง** โดยตั้งขนานกับปรางค์หินแดง ในแนวตะวันออก-ตะวันตก มีลักษณะแผนผัง อยู่ในรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ทำเป็นมุขยื่นออกมาทั้งสองข้าง ผนังมุขด้านทิศตะวันออกและ ตะวันตกเจาะเป็นช่องประตูทางเข้า ส่วนผนังด้านข้าง (ผนังด้านทิศเหนือและผนังด้านทิศใต้) ของมุขจะเจาะเป็นช่องหน้าต่างที่เปิดโล่ง ตัวอาคารก่อสร้างด้วยศิลาทรายปนศิลาแลง ตอนใน ของประตูทางเข้าด้านทิศตะวันตกยังมีชั้นส่วนช่วงล่างของเสาประดับกรอบประตูปรากฏอยู่ ซึ่งมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับเสาประดับกรอบประตูปรากฏอยู่ ซึ่งมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับเสา ประดับกรอบประตูที่พบในอาคารหลังอื่น เป็นต้นว่าที่โคปุระและระเบียงคดชั้นใน ซึ่งจัดอยู่ ในศิลปะร่วมแบบนครวัด

จากลักษณะวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างหอพราหมณ์ซึ่งใช้ทั้งศิลาทรายและศิลาแลง รวมทั้งเสาประดับกรอบประตูที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับที่พบในอาคารศาสนสถานอื่นๆ น่าจะ แสดงให้เห็นว่าหอพราหมณ์นี้คงจะได้มีการสร้างขึ้นในคราวเดียวกันกับการสร้างอาคารศาสน สถานอื่นๆ ที่มีการใช้ศิลาทรายเป็นวัสดุสำคัญในการก่อสร้าง ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 ต่อมาจึงได้มีการซ่อมแซมเพิ่มเติมในสมัยที่มีการสร้าง **ปรางค์พรหมทัต** **ปรางค์หินแดง** และประตูทางเข้าเมืองที่มีการใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างในระยะต่อมา

โคปุระและระเบียงคดชั้นใน (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 261-262) มี ลักษณะโดยทั่วไปเหมือนกันทั้งสี่ด้าน โดยจะประกอบไปด้วยโคปุระที่ตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางของ แนวระเบียงคดที่ทอดยาว มีทางเดินทะลุถึงกันตลอดทั้งสี่ด้าน หลังคาแนวระเบียงคดมุงด้วยศิลา ทรายสีชมพู มีลักษณะคล้ายรูปหลังคาของประทุนเรือ กับทั้งมีบราลีปักเรียงรายตลอดแนวของ สันหลังคานั้น

โคปุระแต่ละด้านของระเบียงคดชั้นในนี้มีลักษณะแผนผังคล้ายรูปกากบาทที่มีห้อง คูหา ประกอบด้านละ 2 ห้อง ระหว่างกึ่งกลางของคูหาแต่ละด้านเจาะเป็นช่องประตูคูหาละ 1 ช่อง ซึ่งทำให้มีลักษณะเป็นทางเดินที่สามารถทะลุถึงกันโดยตลอด คูหาห้องที่ 2 ที่อยู่ถัดไป

จากคูหาใหญ่ของโคปุระแต่ละด้านที่ตั้งอยู่ในแนวเดียวกันกับมุขทางเข้าแต่ละด้านของปราสาท
ประธานจะมีการเจาะเป็นช่องประตูด้านละ 1 ช่อง อันตรงกับมุขประตูทางเข้าปราสาทประธาน
แต่ละด้าน ส่วนผนังอีก 2 ด้านเจาะเป็นช่องหน้าต่างเปิดโล่ง มิได้ประดับด้วยลูกกรงลูกมะหวด
แต่อย่างใด ในขณะที่คูหาห้องที่สองของโคปุระแต่ละด้านที่ตั้งอยู่ในแนวขนานกับมุขประตู
ทางเข้าแต่ละด้านของปราสาทประธานมีการเจาะเป็นช่องประตูทางเข้า ประตูดังกล่าวสามารถใช้
เป็นทางผ่านจากบริเวณลานชั้นนอกมาสู่บริเวณลานชั้นในของปราสาทประธานด้านละ 1
ประตู ผนังระหว่างประตูทางเข้าเหล่านี้ได้เจาะเป็นช่องหน้าต่างเช่นเดียวกัน โดยทั้งนี้ผนัง
ทางด้านนอกที่หันออกจากปราสาทประธานนั้นได้เจาะเป็นช่องหน้าต่างที่มีลูกกรงลูกมะหวด
ประดับอยู่ทางด้านนอก ส่วนทางด้านในเป็นผนังทึบ สำหรับผนังด้านในที่หันเข้าสู่ปราสาท
ประธานนั้นมีการเจาะช่องหน้าต่างเปิดโล่งและมีเพียง 1 ช่อง

ผนังของคูหาใหญ่ของโคปุระแต่ละด้านที่ตั้งอยู่ในแนวเดียวกันกับมุขประตูทางเข้า
ของปราสาทประธาน มีการเจาะเป็นช่องหน้าต่างด้านละ 1 ช่อง โดยผนังด้านนอกที่หันออก
จากปราสาทประธานนั้น บรรดาช่องหน้าต่างประดับด้วยลูกกรงลูกมะหวดในทางด้านนอกของ
ผนัง ส่วนด้านในของผนังเป็นผนังทึบเช่นเดียวกับผนังด้านนอกของคูหาห้องที่สองของโคปุระ
แต่ละด้านที่ตั้งเป็นแนวขนานกันกับมุขประตูทางเข้าสู่ปราสาทประธาน สำหรับผนังด้านในที่หัน
สู่ปราสาทประธานจะทำเป็นช่องหน้าต่างเปิดโล่งทั้งสองข้าง

แนวระเบียงคดที่เชื่อมต่อกับโคปุระแต่ละด้านนั้นทำเป็นห้องยาวที่ประดับด้วย
ช่องหน้าต่างทั้งสองด้าน ช่องหน้าต่างที่อยู่ด้านนอกซึ่งหันออกจากปราสาทประธานทำเป็นช่อง
หน้าต่างทึบทางด้านใน แล้วประดับด้วยลูกกรงลูกมะหวดด้านนอก ส่วนช่องหน้าต่างที่อยู่ด้าน
ในซึ่งหันเข้าสู่ปราสาทประธานจะทำเป็นช่องเปิดโล่งโดยตลอด

ในตอนปลายของแนวระเบียงคดแต่ละด้านที่เชื่อมต่อกันมีลักษณะเป็นห้องรูป
สี่เหลี่ยมจัตุรัสที่มีช่องประตูทางเข้าห้องละ 3 ช่อง และมีการทำบันไดทางขึ้นทางมุมด้านตะวันตก
เฉียงใต้ ด้านตะวันตกเฉียงเหนือ ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และด้านตะวันออกเฉียงใต้ ด้านละ
1 ช่อง

สำหรับลักษณะของฐาน และลวดลายประดับของโคปุระชั้นในนี้ ก็จะมีลักษณะ
เช่นเดียวกันกับลักษณะของฐานของโคปุระ และระเบียงคดชั้นนอกดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น
โดยมีลักษณะเป็นฐานปัทม์ลูกแก้วอกไก่อันประดับด้วยลายดอกประจายาม ลายบัวกุมุท และ
ลายดอกไม้ สำหรับผนังตอนบนทั้งผนังด้านในและผนังด้านนอกของโคปุระแต่ละด้านก็คง
ประดับด้วยลวดลายดังกล่าวเช่นกัน เพราะยังปรากฏร่องรอยของลวดลายข้างต้นให้เห็นอยู่บ้าง
ทางผนังด้านในของโคปุระชั้นในด้านทิศใต้

ลักษณะโดยส่วนรวมของเสาประดับกรอบประตูและเสาดัดกับผนังที่ปรากฏที่โคปุ
ระและระเบียงคดชั้นในนี้ ก็ยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่สืบเนื่องของศิลปะร่วมแบบนครวัด
ตอนต้นที่ยังคงรักษาอิทธิพลของศิลปะร่วมแบบบาปวนไว้ดังที่ปรากฏให้เห็นที่เสาประดับกรอบ
ประตู เสาดัดกับผนังของโคปุระ และระเบียงคดชั้นนอก นอกจากนี้ลักษณะของทับหลังและใน

ส่วนของทับหลังที่มักจะเป็นภาพเล่าเรื่องซึ่งแบ่งเป็นหนึ่ง หรือสองแนว โดยไม่มีลายพันธุ์ พุกกาเข้ามาประกอบ ก็จัดเป็นทับหลังแบบหนึ่งที่ปรากฏในศิลปะร่วมแบบบาปวน ตลอดมา จนถึงศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้นด้วยเช่นกัน

ส่วนแผนผังของโคปุระและระเบียงคดชั้นในแต่ละด้านของปราสาทหินพิมาย สามารถเทียบเคียงได้กับแผนผังของโคปุระและระเบียงคดด้านทิศตะวันออกของปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ลักษณะดังกล่าวน่าจะแสดงให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลทางรูปแบบแผนผังมาจากโคปุระทางด้านทิศตะวันออกของพระราชวังหลวงที่เมืองพระนครในประเทศกัมพูชา ซึ่งเป็นศิลปะเขมรแบบเกลี้ยงในช่วงเวลาก่อนหน้านี้อีกต่อหนึ่ง

โคปุระและระเบียงคดชั้นนอก (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 262–267)

โคปุระชั้นนอกของปราสาทหินพิมายมีลักษณะโดยทั่วไปเหมือนกันทั้งสี่ด้าน โดยใช้ศิลาทรายเป็นวัสดุในการก่อสร้างอันตั้งอยู่ในแนวเดียวกันกับมุขประตูทางเข้าของปราสาทประธานทั้งสี่ด้าน โคปุระมีแผนผังเป็นรูปกากบาทโดยโครงสร้างของอาคารใช้ระบบของคานวางพาดอยู่บนเสาขนาดใหญ่ ซึ่งเรียงรายกันเป็นระยะจำนวน 2 แถว ตัวอาคารก่อเป็นคูหาเชื่อมต่อกันออกไปทั้งสี่ด้าน โดยมีแนวช่องประตูทางเข้าด้านละ 2 ช่องกัน ทำให้คูหาแต่ละด้านแบ่งออกเป็นห้องด้านละ 2 ห้อง หากรวมกับคูหาใหญ่ตรงกลางแล้วก็จะทำให้แต่ละด้านประกอบไปด้วยคูหา 3 ห้อง ห้องคูหาของโคปุระแต่ละด้านทำบันไดทางขึ้นเพียงหนึ่งช่วงซึ่งอยู่ระหว่างกึ่งกลางของห้องคูหา ส่วนห้องคูหาของโคปุระแต่ละด้านที่ตั้งขนานกับมุขประตูทางเข้าของปราสาทประธานแต่ละด้านทำบันไดทางขึ้น 2 ช่องในระหว่างกึ่งกลางของห้องคูหาห้องแรก

ผนังของห้องคูหาห้องที่ 1 อันเป็นคูหาใหญ่ของโคปุระแต่ละด้านที่ตั้งอยู่ในแนวเดียวกันกับมุขประตูทางเข้าของปราสาทประธานนั้น ผนังที่หันออกสู่ด้านนอกของปราสาทประธานจะเจาะเป็นช่องหน้าต่างห้องละ 2 ช่อง ซึ่งประดับด้วยลูกกรงมะหวดที่มีผนังที่บิดเบี้ยวในอีกชั้นหนึ่ง ผนังของห้องคูหาห้องที่สองด้านเดียวกันนี้ และผนังของห้องคูหาห้องที่หนึ่งและสองที่หันเข้าสู่ปราสาทประธานนั้น ถึงแม้ว่าจะมีการเจาะเป็นช่องหน้าต่างด้านละ 2 ช่องแล้วประดับด้วยลูกกรงมะหวดก็ตาม แต่ช่องหน้าต่างเหล่านั้นก็จะทำเป็นช่องหน้าต่างที่มีได้มีผนังที่บิดเบี้ยวทางด้านในแต่อย่างใด

ส่วนผนังของห้องคูหาที่สามของโคปุระที่ตั้งอยู่แนวเดียวกันนี้ ก็ได้มีการก่อแบบผนังที่บิดเบี้ยวหรือเจาะช่องหน้าต่างเหมือนกันกับที่กล่าวมาข้างต้น หากแต่จะทำเป็นคูหาโล่งๆ แล้วประกอบด้วยเสาขนาดใหญ่คูหาละ 4 ต้น

ในส่วนของผนังของห้องคูหาห้องที่หนึ่ง ห้องคูหาห้องที่สองและห้องคูหาห้องที่สามของโคปุระอันตั้งขนานกับมุขประตูทางเข้าของปราสาทประธานแต่ละด้าน ซึ่งหันออกสู่ด้านนอกของปราสาทประธานนั้นมีการเจาะเป็นช่องหน้าต่างและประดับด้วยลูกกรงมะหวดที่มีการก่อเป็นผนังที่บิดเบี้ยวในเช่นเดียวกันกับผนังของห้องคูหาที่หนึ่งของโคปุระแต่ละด้านที่ตั้งอยู่ในแนวเดียวกันกับมุขประตูทางเข้าปราสาทประธาน ซึ่งหันออกสู่ด้านนอกของปราสาทประธาน

ความผิดแผกกันที่ผนังของห้องคูหาคือ ห้องที่สองของด้านนี้เจาะช่องหน้าต่างด้านละ 3 ช่อง แต่ผนังของห้องคูหาห้องที่สามเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 2 ช่องที่อยู่ระหว่างบันไดทางขึ้นอย่างไรก็ดี ผนังของห้องคูหาห้องที่หนึ่ง ห้องที่สอง และห้องที่สามที่หันเข้าสู่ปราสาทประธานนั้นจะมีลักษณะการเจาะช่องหน้าต่างและการประดับลูกกรงมะหวดเช่นเดียวกับผนังของห้องคูหาห้องที่สองของโคปุระแต่ละด้านที่ตั้งอยู่ในแนวเดียวกันกับมุขประตูทางเข้าปราสาทประธานซึ่งหันออกสู่ด้านนอกของปราสาทประธาน

ลำดับต่อมาจากห้องคูหาห้องที่สามของโคปุระแต่ละด้านที่ตั้งอยู่ในแนวนานกับมุขทางเข้าของปราสาทประธานจะก่อทึบแล้วต่อเชื่อมกับแนวระเบียงคดติดต่อกันโดยตลอดทั้ง 4 ด้าน แต่ละมุมของแนวระเบียงคดชั้นนอกนี้จะก่อเป็นผนังที่มีลักษณะคล้ายห้อง ซึ่งยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้างทางมุมด้านตะวันตกเฉียงเหนือ และมุมด้านตะวันตกเฉียงใต้ของแนวระเบียงคด

โคปุระทางด้านทิศใต้ อันเป็นทิศสำคัญที่ใช้เป็นทางเข้าหลักของปราสาทหินพิมายนั้นมีลักษณะพิเศษกับโคปุระทางด้านอื่น เนื่องจากมีส่วนเชื่อมกับซาลารูปกากบาท หรือสะพานนาครที่เป็นบันไดทางขึ้นสู่ศาสนสถานหลักของปราสาทหินพิมาย

ฐานของโคปุระแต่ละด้านนั้นมีลักษณะเป็นฐานปัทม์ที่รองรับด้วยฐานปัทม์ลูกแก้วอกไก่อีกชั้นหนึ่ง ฐานของแต่ละชั้นก็จะประดับด้วยลวดลายที่คล้ายคลึงกันกับฐานของธรรมศาลา ส่วนบนของโคปุระแต่ละด้านของชั้นนอกและชั้นในก่อนจะถึงชั้นหลังคานั้น แต่เดิมก็คงจะเคยประดับด้วยลวดลายเฟืองอุบะสลักับลายบัวขาบไปโดยตลอด เพราะยังมีร่องรอยปรากฏให้เห็นลวดลายดังกล่าวอยู่บ้าง ระหว่างประตูทางเข้าแต่ละช่องของโคปุระแต่ละด้านนั้นก็คงมีการประดับด้วยเสาประดับกรอบประตูและเสาดัดกับผนัง ในส่วนเหนือกรอบประตูมีการประดับด้วยทับหลังในทุกช่องประตูด้วยเช่นกัน

ลักษณะแผนผังของโคปุระชั้นนอกของปราสาทหินพิมายนี้ เมื่อนำไปเทียบเคียงกับแผนผังของโคปุระชั้นนอกของปราสาทพระขรรค์แล้ว จะเห็นได้ว่ามีลักษณะที่ค่อนข้างจะคล้ายคลึงกันอยู่มาก

ในส่วนของเสาประดับกรอบประตูของโคปุระชั้นนอกเท่าที่ปรากฏให้ศึกษาได้นั้นจะมีลักษณะเป็นเสารูปแปดเหลี่ยมประดับไปด้วยวงแหวนเป็นจำนวนมาก ซึ่งที่วงแหวนแต่ละวงจะประดับด้วยลายใบไม้ขนาดเล็กเรียงกันอยู่จนมองคล้ายฟันเลื่อย ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นลวดลายที่พบเสมอบนเสาประดับกรอบประตูในศิลปะร่วมแบบนครวัด โคนเสาประดับกรอบประตูทำเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสรูปฤๅษีนั่งในท่าโยคาสนะประคองอัญชลีอยู่ภายในซุ้ม ซึ่งไม่ปรากฏสายโยคปฏีฆัต ก็มีลักษณะคล้ายกับเสาประดับกรอบประตูที่พบที่ธรรมศาลาอีกเช่นเดียวกัน

สำหรับเสาดัดกับผนังซึ่งส่วนใหญ่ที่ลำตัวของเสาจะตกแต่งด้วยรูปสิงห์คายลายก้านต่อดอกที่มีขีตสองขีตแบ่งก้านออกเป็นสามส่วน มีลักษณะคล้ายกับลวดลายประดับเสาดัดกับผนังซึ่งพบที่ธรรมศาลา อันจัดเป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะร่วมแบบบาปวน ส่วนทับหลัง

เป็นภาพเล่าเรื่องขบวนแห่พระพุทธรูปขนาดปรกประกอบด้วยภาพบุคคลเป็นจำนวนมาก จนเต็มพื้นที่ของทับหลัง รวมทั้งพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปขนาดปรกทรงเครื่อง ก็จัดเป็นลักษณะเฉพาะของทับหลังในศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้นอย่างแท้จริง

จากลักษณะที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า โคปุระชั้นนอกนี้คงจะสร้างขึ้นในศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น ซึ่งอาจจะมีความสัมพันธ์กับการสร้างโคปุระชั้นนอกของปราสาทพระขรรค์ในศิลปะเขมรแบบบายนในสมัยต่อมา

ชาลารูปกากบาทหรือสะพานนาคร (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 267–268) เป็นส่วนที่เชื่อมต่อทางด้านหน้าของโคปุระชั้นนอกด้านทิศใต้ มีลักษณะแผนผังในรูปกากบาทประดับด้วยราวลูกกรงรูปนาคร 7 เศียร ที่รองรับด้วยเสาสี่เหลี่ยมเป็นระยะ ในขณะเดียวกันชาลารูปกากบาทหรือสะพานนาครนี้ ก็รองรับด้วยเสากลมขนาดเล็กเรียงรายเป็นระยะโดยรอบเสากลมเหล่านี้เป็นเสาเรียบไม่มีการประดับตกแต่งที่ฐานหน้ากระดาน เหนือเสากลมประดับด้วยลายเฟืองอุบะสลักับลายบัวขาบโดยตลอด

ชาลานี้มีบันไดทางขึ้นทางเดียวอยู่ทางทิศใต้ ซึ่งบริเวณช่วงชั้นบันไดทางขึ้นนี้แต่เดิมคงจะมีฉัตรรูปปีกกาประดับอยู่ทั้งสี่ทิศ

สำหรับลักษณะนาครที่ประดับเหนือพื้นชาลานี้เป็นลำตัวนาครที่มีเศียรประกอบอยู่ทั้งสองข้าง รัชมีเหนือเศียรจะมีลักษณะติดต่อกันเป็นแผ่นเดียวกัน หากแต่ลวดลายที่ประดับจะมีการสลักเพียงคร่าวๆ เท่านั้น อาจเนื่องมาจากการสลักยังไม่แล้วเสร็จ

จากลักษณะของนาครที่มีการทำเศียรนาครทั้งสองข้างของลำตัวและลักษณะของเสารูปสี่เหลี่ยมรองรับตัวนาครเช่นนี้ อาจเทียบเคียงได้กับลักษณะของนาครในหมู่ที่ 3 ในศิลปะเขมรแบบนครวัดดังปรากฏให้เห็นในลายชั้นนอกของปราสาทนครวัด ส่วนเสากลมรองรับชาลารูปกากบาทหรือสะพานนาครแห่งนี้ มีลักษณะที่สามารถเทียบเคียงได้กับเสารองรับลานปราสาทบันทายสำเหร่ในศิลปะเขมรแบบนครวัดตอนต้นได้เป็นอย่างดี จากลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้จึงอาจสรุปได้ว่าชาลารูปกากบาทหรือสะพานนาครนี้คงจะสร้างขึ้นในศิลปะร่วมแบบนครวัด

พลับพลา (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 268–270) เดิมเรียกว่า ธรรมศาลาหรือคลังเงิน ตั้งอยู่ทางด้านนอกของระเบียงคดชั้นนอก ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของโคปุระชั้นนอกด้านทิศใต้ (ด้านซ้ายมือก่อนถึงโคปุระชั้นนอก) ตัวอาคารมีลักษณะแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขทางเข้าอยู่ทางด้านหน้า (ด้านทิศตะวันออก) ทั้งฐานและตัวอาคารก่อด้วยศิลาทรายสีชมพู มีการค้นพบทับหลังแผ่นหนึ่ง ซึ่งอาจแสดงภาพเกี่ยวกับพิธีอิศวรเมธ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย รูปบุคคลในภาพทรงภูษาสมพตจีบเป็นริ้วชักชายออกมาเป็นวงโค้งเบื้องหน้าค่อนไปทางขวา จากรูปแบบของภูษาทรงเช่นนี้ทำให้อาจกำหนดได้ว่าทับหลังแผ่นนี้คงตรงกับศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น

แม้ว่าองค์ประกอบของพลับพลา เช่น ประตูหลอกและทับหลังตรงกับศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น แต่ปรากฏว่าลวดลายของเสาติดกับผนังของอาคารเหล่านี้แสดงถึงอิทธิพล

ของศิลปะร่วมแบบบาปวนในสมัยก่อนหน้านี้นี้ จากภาพสลักรูปสัตว์คายลายก้านต่อดอกซึ่งมีขีด 2 ขีดแบ่งก้านออกเป็น 3 ส่วนนี้เป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะร่วมแบบบาปวนอย่างแท้จริง

จากรูปแบบที่ผสมกันขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า **พลับพลา** นี้คงสร้างขึ้นในศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น ซึ่งยังคงปรากฏอิทธิพลของศิลปะร่วมแบบบาปวนก่อนหน้าไว้ด้วย

นอกจากอาคารสถานที่ที่ได้กล่าวถึงข้างต้นแล้ว ยังปรากฏว่าทับหลังอีกเป็นจำนวนมากซึ่งส่วนใหญ่คงเป็นทับหลังของโคปุระระเบียงคดทั้ง 2 ชั้นของปราสาทหินพิมาย (ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย) ก็แสดงถึงรูปแบบของศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้นด้วยเช่นกัน ทับหลังดังกล่าวสร้างขึ้นในเรื่องราวทั้งศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา ซึ่งแสดงถึงการผสมกันระหว่างศาสนาทั้งสอง ณ ศาสนสถานแห่งนี้

ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. (2542: 281) จากรูปแบบทางศิลปกรรมของปราสาทประธาน หอพราหมณ์ โคปุระ และระเบียงคดชั้นใน โคปุระและระเบียงคดชั้นนอก ซาลารูปกากบาทหรือสะพานนาค และธรรมศาลาหรือคลังเงินของปราสาทหินพิมาย ซึ่งทั้งหมดตรงกับศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้นแล้ว ลักษณะของศิลปกรรมข้างต้นยังสอดคล้องกับศักราชของจารึกที่ขุมประตูด่านใต้ของระเบียงคดที่มีคำจารึกที่แผ่นหินกรอบประตูคูหากลาง ซึ่งกล่าวเริ่มต้นถึงพระกมรเตงอัญศรีวิเรนทราธิบตีวรมะ เมืองโจกวะกุล สถาปนากรมเตงชคต-เสนาบดีไตรโลกยวิชัยเป็น เสนาบดีกรมเตงชคตวิมาย เมื่อ พ.ศ. 1651 และลงท้ายว่าแต่งตนประสานบุตรพระกมรเตงอัญศรีวิเรนทราธิบตีวรมะ เมืองโจกวะกุล ถวายข้าพระแด่กรมเตงชคตวิมายเมื่อ พ.ศ. 1655 จากการศึกษาข้อมูลทั้งด้านศิลปกรรมและจากศิลาจารึกจึงกล่าวสรุปได้ว่า ปราสาทหินพิมายนี้คงสร้างขึ้นในศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17 และมีการก่อสร้างอาคารบางแห่งเพิ่มเติมในพุทธศตวรรษที่ 18

1.2 ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทเขาพนมรุ้ง

หน่วยงานที่รับผิดชอบ กรมศิลปากร มีอาคารสำนักงานและเจ้าหน้าที่คอยให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยว

ที่ตั้ง ปราสาทเขาพนมรุ้งอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ตำบลตาเป็ก อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

การเดินทาง ทางรถยนต์ห่างจากตัวเมืองบุรีรัมย์ประมาณ 77 กิโลเมตร การเดินทางจากอำเภอนางรองใช้ทางหลวงหมายเลข 24 ระยะทาง 15 กิโลเมตร ถึงบ้านตะโก แยกทางขวามืออีก 6 กิโลเมตร จนถึงบ้านตาเป็กพบทางแยกซ้ายมือขึ้นเขาพนมรุ้งระยะทาง 6 กิโลเมตร อีกเส้นทางใช้เส้นทางสายบุรีรัมย์ – ประโคนชัย ทางหลวงหมายเลข 23 ระยะทาง 44 กิโลเมตร จากตัวอำเภอลำปลายมาศมีทางแยกไปพนมรุ้งระยะทางอีก 21 กิโลเมตร (เส้นทางนี้ผ่านทางแยกเข้าปราสาทเมืองต่ำด้วย) แต่ถ้าเดินทางด้วยรถประจำทางจะไม่มีการวิ่งถึง

ปราสาทเขาพนมรุ้งโดยตรงให้ลงที่อำเภอนางรอง จากนั้นต้องต่อรถในพื้นที่ เช่น รถสองแถว รับจ้างเหมาขึ้นปราสาทพนมรุ้ง หรือรถจักรยานยนต์รับจ้าง

ผู้ใช้ประโยชน์ นักท่องเที่ยว นักโบราณคดี นักเรียนและนักศึกษา

ข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในปี พ.ศ. 2549 ของปราสาทเขาพนมรุ้งมีจำนวน 418,333 คน (ข้อมูลจากการสอบถามเจ้าหน้าที่ประจำอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง)

การบริการ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เปิดตั้งแต่เวลา 07.30 – 18.00 น. ไม่เว้นวันหยุดราชการ ค่าธรรมเนียมเข้าชมชาวไทยคนละ 20 บาท ส่วนชาวต่างประเทศคนละ 100 บาท โดยผู้ได้รับการยกเว้นไม่เสียค่าธรรมเนียมเข้าชม ได้แก่ นักเรียน นักศึกษาในเครื่องบิน ภูเขา สามเณร นักบวชต่างๆ ฯลฯ และมีบริการยุวมัคคุเทศก์ซึ่งสามารถบรรยายภาษาอังกฤษได้ (อยู่ในช่วงเริ่มต้น) มีร้านขายของที่ระลึก และสุขาบริการทั้งหมด 3 จุด เสียค่าบริการคนละ 3 บาท ลานจอดรถสามารถรองรับรถทั้งหมดแบ่งเป็นรถยนต์ได้มากกว่า 50 คัน และรถบัสได้มากกว่า 20 คัน สอบถามรายละเอียดได้ที่สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง โทร. 044-631746

ประวัติความเป็นมา (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย: ออนไลน์) คำว่า “พนมรุ้ง” หรือ “วนรุง” เป็นภาษาเขมรแปลว่า “ภูเขาใหญ่” ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย มีการบูรณะก่อสร้างต่อเนื่องกันมาหลายสมัย ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงพุทธศตวรรษที่ 17 และในพุทธศตวรรษที่ 18 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอมได้หันมานับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายาน เทวสถานแห่งนี้จึงได้รับการดัดแปลงเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาในช่วงนั้น

กรมศิลปากรได้ทำการซ่อมแซมและบูรณะปราสาทเขาพนมรุ้ง โดยวิธีอนัสติโลซิส (Anastylosis) คือ รื้อของเดิมลงมาโดยทำรหัสไว้ จากนั้นทำฐานใหม่ให้แข็งแรง แล้วนำชิ้นส่วนที่รื้อรวมทั้งที่พังลงมากลับไปก่อใหม่ที่เดิม โดยใช้วิธีการสมัยใหม่ช่วย และเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทยปีพุทธศักราช 2531 ได้มีพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2531 โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน

ลักษณะเด่น ผู้วิจัยได้รวบรวมจากหนังสือชุดโครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย เรื่องปราสาทหินและทับหลัง (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 281 – 307) และ (เอกสารแผ่นพับ: กรมศิลปากร) และ (ททท.รายงานฉบับสมบูรณ์แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี. 2545: 3-40) รวมทั้งการสำรวจด้วยตัวผู้วิจัยเอง ดังนี้

- ปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นสถาปัตยกรรมในศิลปะร่วมแบบเขมรที่มีความงดงามที่สุดในประเทศไทย

- ปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย นับถือพระศิวะ(อิศวร) เป็นเทพเจ้าสูงสุด

- ปราสาทประธานของปราสาทเขาพนมรุ้ง จัดเป็นศิลปะแบบนครวัดตอนต้น

- ปราสาทเขาพนมรุ้ง ตั้งอยู่บนยอดภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้วสูงประมาณ 200 เมตร จากพื้นราบหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ประกอบด้วย อาคารและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ตั้งเรียงรายขึ้นไปจากลาดเขาทางขึ้นจนถึงปราสาทประธานบนยอด อันเปรียบเสมือนวิมานที่ประทับของพระศิวะ

- ปราสาทประธานปราสาทเขาพนมรุ้ง สร้างจากหินทรายสีชมพู

- ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์

และภายในปราสาทเขาพนมรุ้งยังมีสิ่งที่น่าสนใจดังนี้

ปราสาทประธาน (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 281) ของปราสาทเขาพนมรุ้ง ประกอบด้วยครรภคฤหะซึ่งมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสอกมม ขนาดกว้าง 8.20 × 8.20 เมตร สูง 27 เมตร ตั้งบนฐาน ปราสาทประธานมีทางเข้าสี่ทิศได้แก่ ทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นทางเข้าสำคัญอันมีอันตราละ (antarala) เชื่อมต่อกับมณฑป (Mandapa) ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านหน้า ในขณะที่มุขทางเข้าปราสาทอีกสามทาง อันได้แก่ ทิศเหนือ ทิศตะวันตก และทิศใต้ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกันนั้น โดยทำเหมือนกับเป็นทางเข้าสู่ครรภคฤหะโดยตรง แต่ที่น่าสังเกตคือ สถาปัตยกรรมเขมรคงเป็นเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมอินเดียที่มีมณฑปตั้งอยู่เกือบเสมอทางทิศตะวันออก ด้วยเหตุนั้น ศาสนสถานเขมร ดังเช่นปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้งนี้จึงหันหน้าไปทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นทิศที่พระอาทิตย์ขึ้น อันอาจจะมีเหตุผลเกี่ยวข้องกับลัทธิความเชื่อโบราณ ซึ่งเชื่อว่าแสงสว่างของพระอาทิตย์ได้ก่อให้เกิดพลังแก่รูปเคารพ สำหรับรูปทรงของปราสาทประธานนี้ประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญ อันได้แก่ ฐานเรือนธาตุ เครื่องบน และเครื่องประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ซึ่งจะได้นำกล่าวดังต่อไปนี้

ฐานล่างและฐานลดลวดลายเครื่องประดับ (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 281-285) ปราสาทประธานทั้งหลังมิได้ตั้งอยู่บนฐานเพียงฐานเดียว หากแต่โดยหลักแล้วแต่ละส่วนของอาคารซึ่งประกอบด้วยฐานบัวและฐานเขียง ฐานเหล่านี้มีความสูงและชั้นของลวดลายซึ่งแสดงถึงความสำคัญอันต่อเนื่องของแต่ละส่วนของศาสนสถานแห่งนี้ การเชื่อมต่อกันของทั้งสองฐานแสดงเช่นเดียวกับการสอดแทรกของปริมาตรตั้งภายในปริมาตรเล็ก และชั้นของลวดลายแต่ละชั้นก็รักษาถึงเอกลักษณ์ของตนเองซึ่งเหมือนกันจนกระทั่งถึงส่วนผนังที่ต่อเนื่องกับอีกผนังหนึ่ง ฐานของปราสาทนี้มีความสำคัญมาก เนื่องจากเป็นส่วนเดียวที่แสดงถึงชั้นของลวดบัวและชั้นของลูกแก้วโดยรอบ องค์ประกอบหลักเหล่านี้ได้ถูกดัดแปลงให้วางขึ้นบริเวณจุดเชื่อมต่อกันระหว่างตัวปราสาทกับมุขปราสาท กล่าวคือ ปริมาตรหลักซึ่งมีความสูงของมุขปราสาททำสืบทอดกับส่วนของมุขและมีได้ประกอบด้วยฐานเขียงและฐานบัวโดยเฉพาะ ดังนั้นปริมาตรนี้จึงตั้งอยู่บนฐานของปราสาทประธาน ซึ่งอันที่จริงได้ขยายความยาวออกไปเป็น

ฐานเสริม แต่ว่าลวดลายเหนือฐานของมุขปราสาทและลวดลายของตัวปราสาท ก็ยังคงแสดงถึงความแตกต่างให้เห็นได้อย่างชัดเจน

ฐานของมุขปราสาทและฐานของตัวปราสาทประกอบด้วยชั้นสองชั้น ซึ่งมีขนาดแตกต่างกัน โดยมีชั้นประดับลวดลายตกแต่งโดยตลอด ชั้นประดับลวดลายแต่ละชั้นประกอบด้วยลวดลายประดับซึ่งทำเป็นลายนูน ดังเช่น ลายลูกแก้ว ฯลฯ เนื้อที่ระหว่างลวดลายถูกแบ่งออกเป็นท้องไม้เว้าเข้าซึ่งแบ่งออกเป็นลายเจาะลึกรูปตัว V หรือทำเป็นแนวยื่นรูปสามเหลี่ยมหรือทำเป็นพื้นเรียบ การสลักเว้าเข้าไปนี้ทำให้เกิดสันคมตัดกับแสงสว่าง ซึ่งทำให้ลวดลายที่สลักนั้นมองเห็นได้เด่นชัดยิ่งขึ้น ตามกฎเกณฑ์ทั่วไปของรูปทรงทางด้านข้างของชั้นประดับลวดลายของปราสาทเขมรนั้น ชั้นเหล่านี้จะสมดุลกันเมื่อเทียบกับแผนผังส่วนกลางในแนวนอน อย่างไรก็ตาม ในรายละเอียดของลวดลายเครื่องประดับตกแต่งนั้นลายกลีบบัวมีได้อยู่ในกฎเกณฑ์ที่กล่าวถึงนี้ กล่าวคือ ลายกลีบบัวมักสลักให้ตั้งขึ้นเสมอ

ลวดลายเครื่องประดับของปราสาทประธานปราสาทพนมรุ้งนี้ ฐานทุกฐานประกอบด้วยท้องไม้โดยรอบ และมีลูกแก้ว ลายลวดบัว ลายบัวหงาย และด้านบนเป็นชั้นหน้ากระดานซึ่งมีลายใบไม้สลัก ส่วนฐานบัวนั้นก็มีลักษณะเช่นเดียวกันหมด อันประกอบด้วยลายหน้ากระดานขนาดใหญ่ มีลายประจำยามจำหลัก ต่อไปเป็นชั้นบัวคว่ำซึ่งสลักเป็นใบไม้ม้วน ท้องไม้ซึ่งไม่มีลวดลายเครื่องประดับ แนวกลีบบัว ท้องไม้ลายใบไม้ม้วน ลายลวดบัว กุมุท และท้ายสุดเป็นลายกรวยเชิงรูปใบไม้ตกแต่งด้วยรูปหงส์ภายใน นอกจากนี้เหนือลายใบไม้ก็ยังมีส่วนลายลูกประคำซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย ซึ่งมีเคยปรากฏในประเทศกัมพูชาแต่อย่างใด

สำหรับฐานล่างของปราสาทประธานนั้นปรากฏว่า ทางด้านทิศใต้และทิศตะวันตกหน้าประตูทางเข้าของมุขปราสาทได้มีการแกะสลักศิลาเพื่อเตรียมการสร้างชั้นบันได หากแต่ละยังกระทำไม่สำเร็จ ส่วนบริเวณฐานล่างทางทิศเหนือนั้นตรงกันข้าม คือ แม้ว่าจะมีประตูทางเข้าเช่นเดียวกับมุขปราสาทด้านทิศใต้และทิศตะวันตก แต่ไม่ปรากฏชั้นบันไดแต่ประการใด ด้วยเหตุที่ฐานล่างของมุขทิศเหนือนี้ได้รับการแกะสลักลวดลายอย่างสมบูรณ์ จากการที่ไม่ปรากฏบันไดและการสลักลวดลายบนฐานล่างของมุขปราสาทด้านทิศเหนือนี้ จึงเป็นไปได้ว่าแต่เดิมนั้นมุขปราสาทด้านนี้คงเป็นช่องทางของสนาณโธรณี (snanadroni) หรือโสมสูตร (somasutra) ซึ่งในปัจจุบันยังคงมีร่องรอยของรางน้ำมนต์ศิลาปรากฏอยู่ ดังนั้นผู้สร้างคงมีต้องการให้ใช้มุขปราสาทด้านทิศเหนือนี้เป็นทางเข้าเดินผ่านรางน้ำมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ และทางเข้ามุขปราสาททิศเหนือนี้ก็มิใช่เฉพาะเพื่อการถ่ายเทอากาศและให้แสงสว่างส่องเข้ามาภายในปราสาท และเพื่อเป็นการรักษาความได้สัดส่วนของรูปทรงสถาปัตยกรรมเพียงเท่านั้น

สำหรับลวดลายเครื่องประดับบนฐานมณฑปทางด้านหน้าของตัวปราสาทประธานนั้นได้ประดับตกแต่งโดยรอบ มิได้เว้นช่องไว้สำหรับการตระเตรียมบันไดด้านหน้าประตูทางเข้าแต่อย่างใด ถึงแม้ว่ามณฑปนี้มีประตูทางเข้าถึงสามทางก็ตาม แต่ฐานของ

มณฑปนี้ก็จำหลักลวดลายโดยตลอด และปรากฏเพียงอัมจันทร์รูปปึกกาซึ่งตกแต่งด้วยลายดอกบัวบานสามดอก ซึ่งหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ทางด้านหน้าของทางเข้ามณฑปทางทิศตะวันออกเท่านั้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา บันไดทางเข้าศาสนสถานมักทำเป็นอัมจันทร์รูปปึกกา อย่างน้อยสำหรับทางเข้าด้านที่มีความสำคัญที่สุด ดังเช่นทางเข้าทางทิศตะวันออกของมณฑปปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้งแห่งนี้

อันตรालะ (antrarala) (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 285–287) เป็นอาคารซึ่งเชื่อมต่อระหว่างมุขทิศตะวันออกของปราสาทประธานกับมณฑปทางด้านหน้า มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 3.60 เมตร ยาว 8.10 เมตร และมีลักษณะพิเศษเนื่องจากมีทางเข้าสองทาง คือด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ ทางเข้าสองทางของอันตราละนี้ตั้งอยู่ในแกนเดียวกับประตูของระเบียงคดด้านทิศเหนือและประตูกลางของระเบียงคดทางด้านทิศใต้ แผนผังเช่นนี้จะกำหนดขึ้นด้วยความตั้งใจที่จะให้ประตูทั้งสองนี้เป็นทางเข้าสู่ตัวปราสาทประธานอย่างแท้จริง และเป็นทางเข้าที่สำคัญที่สุดยิ่งกว่าทางเข้าของศาสนสถานเขมรซึ่งโดยทั่วไปคือทางเข้าทางทิศตะวันออก

ถึงแม้ว่าปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้งนี้จักมีประตูทางเข้าหลัก อันได้แก่ ประตูทางด้านทิศตะวันออกของมณฑป ซึ่งได้รับการก่อสร้างอย่างประณีตวิจิตรกว่าประตูทางเข้าด้านอื่น รวมทั้งประตูทางทิศตะวันออกนี้ก็ตั้งอยู่ในแกนเดียวกับประตูกลางของโคปุระหรือพลับพลาทางเข้าของระเบียงคดด้านทิศตะวันออกก็ตาม แต่ประตูดังกล่าวก็คงเป็นทางเข้าเฉพาะสู่มณฑปเท่านั้น เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากการเข้าสู่อันตราละโดยผ่านมณฑปซึ่งเชื่อมต่อกับอันตราละนั้นมีระดับสูงเกินกว่าจะสามารถเดินข้ามได้ และบริเวณดังกล่าวก็มีได้ปรากฏร่องรอยของบันไดทางขึ้นแต่ประการใด ดังนั้นประตูทางเข้าอันแท้จริงที่จะเข้าสู่ตัวปราสาทประธานก็คงได้แก่ประตูทางด้านทิศเหนือและทางด้านทิศใต้ของอันตราละนั้นเอง

ในทางตรงกันข้าม ประตูทางเข้าของมุขปราสาทด้านทิศใต้ได้มีร่องรอยของการก่อสร้างผนังกันขวางทางเดินภายในอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งคงจะมีต้องการให้เป็นทางผ่านเช่นเดียวกับประตูทางเข้าทางด้านทิศเหนือซึ่งมีท่อนโสมสูตรไหลผ่านภายใต้ทางเดินของมุขปราสาทด้านนั้น

เรือนธาตุ (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 288) ปราสาทประธานมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสออกมุมกับมีมุขปราสาทประกอบอยู่ทั้งสี่ด้าน จึงทำให้แผนผังของปราสาทประธานเป็นรูปกากบาท โดยมีมุขปราสาทด้านทิศตะวันออกเป็นมุขที่มีความสำคัญมากที่สุด มุมใหญ่ทั้งสี่ของเรือนธาตุแสดงถึงรูปทรงสี่เหลี่ยมหลักดั้งเดิมของสถาปัตยกรรมแบบเขมร ซึ่งต่อมาได้มีการออกมุมเพิ่มขึ้นในแต่ละด้าน มุมใหญ่ซึ่งเป็นมุมหลักของเรือนธาตุตั้งอยู่บนชั้นที่สองของฐานรากของตัวปราสาท ส่วนมุขย่อยหรือมุมแตกอีกสองมุมของแต่ละด้านนั้น ตั้งอยู่บนฐานชั้นแรกของมุขปราสาท

สำหรับแผนผังด้านในของปราสาทประธานนั้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เช่นเดียวกัน แต่การออกมุนั้นแสดงด้วยลักษณะของกรอบประตูทางเข้า ครอบคลุมหะภายใน ปราสาทประธานมิได้รับแสงสว่างจากช่องหน้าต่างเช่นเดียวกับผนังภายในของครอบคลุมหะซึ่ง มิได้ปรากฏการจำหลักลวดลายเครื่องประดับแต่อย่างใด เนื่องจากลวดลายเครื่องประดับ ตกแต่งได้กำหนดไว้เฉพาะผนังภายนอกของตัวปราสาทเท่านั้น

ปราสาทประธานไม่ได้จำหลักประตูหลอกเป็นเครื่องประดับ ด้วยเหตุผล เพราะว่าโครงสร้างของปราสาทมีความมั่นคงเพียงพอในการสร้างทางเข้าทั้งสี่ทางได้อย่าง สมบูรณ์ ภายในปราสาทประธานนี้มีผนังซึ่งก่อด้วยศิลาทรายตั้งตรงในแนวตั้งจนกระทั่งถึง ความสูงของระดับชั้นเชิงบาตรส่วนเหนือจากผนังตอนนีเริ่มก่อเป็นหลังคาโค้งแบบสันเหลี่ยม ซึ่งที่จริงแล้วลักษณะการก่อหลังคาเช่นนี้ก็ยังไม่ตรงกับลักษณะหรือความหมายของการก่อ หลังคาแบบสันเหลี่ยมที่แท้จริงในสถาปัตยกรรมตะวันตก

การก่อสร้างหลังคาของปราสาทประธาน อันที่จริงคือการทำผนังของอาคาร ทั้งสองด้านซึ่งอยู่ตรงข้ามกันให้เข้ามาบรรจบกันที่ละน้อย ด้วยการนำก้อนศิลาทรายซึ่งเรียงกัน ออกอย่างต่อเนื่อง แต่กระนั้นก็ยังไม่มีกฎเกณฑ์แต่ประการใด ซึ่งลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิด ลักษณะเช่นเดียวกับถ้ำตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม บริเวณภายในของหลังคาได้ถูกบดบังด้วย แผ่นไม้ซึ่งทำในลักษณะของฝ้าเพดานโดยตลอด ซึ่งการทำฝ้าเพดานนี้อาจใช้อธิบายได้ว่า เพราะเหตุใดช่างเขมรจึงมิได้บรรจงสร้างสันเหลี่ยมของหลังคาปราสาทเท่าใดนัก

หลังคาของปราสาทเขมรแบบนี้กระทำด้วยการวางศิลาทรายซ้อนกัน โดย ให้หลวมกันที่ละน้อยจนกระทั่งบรรจบกันที่ยอดสุด และที่ยอดของหลังคาหรือเครื่องบนด้านใน นี้ได้ทำเป็นช่องว่างสำหรับวางศิลาฤกษ์ ซึ่งศาสตราจารย์แซดส์ กล่าวว่า ความแตกต่างในการ วางตำแหน่งของศิลาฤกษ์นี้คงจะเกี่ยวข้องกับข้อมูลทางดาราศาสตร์เป็นสำคัญ

สำหรับมุขปราสาทของปราสาทประธานที่มีความสำคัญมากที่สุด คือมุข ปราสาทด้านทิศตะวันออก ซึ่งเรียกว่า มณฑป

มณฑป (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 288–293) สร้างแยกออกจากตัว ปราสาทประธานในแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 8×10 เมตร มีผนังสี่ด้านและมีหน้าบัน ประกอบทั้งสี่ทิศ มณฑปดังกล่าวต่อเนื่องกับปราสาทประธานโดยมีอันตราละเป็นตัวเชื่อม ซึ่ง ลักษณะเช่นนี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของปราสาทแบบเขมร

มณฑปทางทิศตะวันออกของปราสาทประธานแบ่งออกเป็นสองชั้น โดยมี หน้าบันสองชั้นคู่ซ้อนลดหลั่นกันทางด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ และมีหน้าบันชั้น เดียวทางด้านทิศตะวันตก มณฑปมีประตูทางเข้าสี่ประตู โดยทางเข้าที่สำคัญที่สุดคือประตูทาง ทิศตะวันออก ส่วนทางเข้าอีกสองทางนั้นเป็นทางเข้าทางทิศเหนือและทิศใต้ กับทั้งมีซุ้มจะนำ ของผนังด้านในมุขทิศตะวันตกเฉียงใต้ ผนังมณฑปด้านทิศเหนือและทิศใต้ประดับด้วยหน้าบัน ชั้นลด และมีช่องหน้าต่างอีกสี่บาน โดยหน้าต่างทางทิศตะวันออกนั้นเป็นหน้าต่างจริง

ในขณะที่หน้าต่างได้หน้าบันชั้นลดเป็นเพียงหน้าต่างหลอก หลังคาของมณฑปซึ่งแม้จักสร้างด้วยศิลาทรายแต่สลักเลียนแบบเครื่องกระเบื้องโดยมีบราลีปักบนสันหลังคาเป็นระยะ ซึ่งบราลีเหล่านี้ปัจจุบันได้สูญหายไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ สำหรับประตูอื่นอีกสามประตูซึ่งหันหน้าตามทิศที่เหลือนั้น แต่ละประตูประกอบด้วยกรอบประตูซึ่งมีทับหลังประดับลวดลายดกแต่งเหนือกรอบประตู และทับหลังเหล่านี้ตั้งอยู่เหนือเสาประดับกรอบประตูอีกต่อหนึ่ง

หน้าบันซึ่งอยู่เหนือทับหลังวางอยู่บนเสาดัดกับผนัง ซึ่งเสาดัดกับผนังนี้ตั้งรองรับหน้าบันชั้นที่สอง โดยหน้าบันทั้งหมดซึ่งประกอบด้วยหน้าบันคู่นี้ได้ก่อให้เกิดโครงสร้างของหลังคาแบบสันเหลี่ยมด้วยเช่นกัน

มุขปราสาทของปราสาทประธานด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก มีลักษณะเช่นเดียวกับมุขปราสาททางทิศตะวันออก หากแต่สร้างติดกับตัวปราสาทประธาน มุขปราสาททั้งสามทิศนี้แต่ละมุขประกอบด้วยสองส่วน อีกทั้งมุขปราสาทส่วนแรกยังประกอบกันสองชั้น คือ

ชั้นบน ประดับด้วยหน้าบันซ้อนกันสองชั้น โดยมีหลังคาเชื่อมต่อกับหน้าบันชั้นที่สามซึ่งติดกับตัวปราสาทประธาน หลังคานี้แกะสลักเลียนแบบหลังคามุงกระเบื้องโดยมีบราลีปักเป็นระยะบนสันหลังคานั้น

ชั้นที่สอง อยู่ต่ำกว่าชั้นแรกซึ่งประดับด้วยหน้าบันซ้อนกันสองชั้นเช่นกันและ มีหลังคาสลักเลียนแบบหลังคามุงกระเบื้องคลุมทับเช่นเดียวกับชั้นแรก

เครื่องบน (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 293-294) ถึงแม้ว่าเครื่องบนของปราสาทพนมรุ้งประกอบด้วยชั้นเชิงบาตรห้าชั้นเช่นเดียวกับเครื่องบนของปราสาทเขมรในรูปแบบศิลปกรรมก่อนหน้านี้ก็ตาม แต่ชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้นก็มีได้ประดับด้วยรูปจำลองอาคารที่มุม หากแต่ประดับด้วยชัมพูชรูและกลีบขนุนปราสาทรูปสามเหลี่ยมซึ่งเรียกว่านาคปัก

ลักษณะรูปทรงของเครื่องบนปราสาทประธานซึ่งมีลักษณะคล้ายรูปพุ่มนี้เป็นลักษณะของเครื่องบนของปราสาทแบบเขมรในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 17 ซึ่งแสดงถึงการจำลองชั้นเชิงบาตรชั้นบนเลียนแบบชั้นเชิงบาตรชั้นล่างด้วยขนาดที่เล็กกว่าชั้นลดหลั่นขึ้นไป ส่วนยอดบนสุดของเครื่องบนนั้นมีกลศ ปักด้วยตรีศูล (trisuta) หรือ ปันจจุศูล (Pancasula) โลหะซึ่งแม้ว่าปัจจุบันได้สูญหายไปแล้ว หากแต่ยังคงเห็นได้จากภาพสลักของยอดเครื่องบนบุษบกบนหน้าบันของมุขปราสาทด้านทิศตะวันตก

สำหรับเชิงบาตรชั้นแรกซึ่งเรียกว่า **ชั้นครุฑรองรับกลีบขนุนปราสาท** นั้น อาจแบ่งออกได้เป็นสองส่วน **ชั้นครุฑส่วนแรก** ประดับด้วยลายหน้ากระดานสลักลายพันธุ์พฤกษานาบบด้วยลายลูกประคำทั้งด้านบนและด้านล่าง โดยแนวลวดบัวข้างใต้ประดับด้วยลายใบไม้ม้วน มีรูปครุฑขนาดเล็กประคองอัญชลีที่มุมแต่ละมุม **ชั้นครุฑส่วนที่สอง** สลักเป็นแนวกลีบบัวซึ่งแนวลวดบัวด้านล่างก็ประดับด้วยรูปครุฑคล้ายคลึงกับส่วนแรก

เหนือชั้นครุฑและชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้นในทิศทั้งสี่ประดับด้วยชুমัญชรซึ่งประดับตกแต่งด้วยภาพสลักรูปบุคคลหรือภาพลายพันธุ์พฤกษา ด้านหน้าของชุมัญชรเหล่านี้มีกลีบขนุนปราสาทจำหลักรูปทิกपालก (dikpalaka) บริเวณกึ่งกลางของด้านแต่ละด้าน โดยกลีบขนุนที่มุมเรียงจากกึ่งกลางนั้นสลักรูปเทพธิดา (devata) ภายในชุม รูปฤๅษี (Rsi) ภายในชุม และรูปนาคห้าเศียรคายนงอุบะ ตามลำดับ

กลีบขนุนปราสาทซึ่งสลักเป็นรูปทิกपालก เทพธิดา ฤๅษี และนาคห้าเศียรเหล่านี้ประดับเรียงรายบนชั้นเชิงบาตรทั้งห้าชั้น ซึ่งจากรูปทรงสามเหลี่ยมประกอบการจัดกลีบขนุนเฉียงเข้าภายในเล็กน้อยนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เครื่องบนของปราสาทประธานนี้มีรูปร่างสอบคล้ายรูปพุ่มดงที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

ส่วนชุมัญชรเหนือชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้นนั้นมีรูปทรงรูปปีกกา ซึ่งมีปลายกรอบของชุมสลักเป็นรูปนาคห้าเศียรคายนงอุบะปราศจากเสารองรับดังเช่นชุมัญชรของปราสาทประธานปราสาทหินพิมาย ชุมัญชรเหล่านี้แบ่งได้เป็นสองส่วน ซึ่งแต่ละส่วนสลักภาพบุคคลหรือลายพันธุ์พฤกษาดังที่ได้กล่าวไปแล้วเช่นกัน

เครื่องประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมที่สำคัญ (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2542: 294–300) ของปราสาทแบบเขมรประกอบด้วยเสาติดกับผนัง (pilaster) เสาประดับกรอบประตู (colonnade) ทับหลัง (lintel) และหน้าบัน (pediment) ตามลำดับ ในที่นี้จะได้กล่าวถึงเครื่องประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมที่สำคัญของปราสาทประธานปราสาทพนมรุ้งดังต่อไปนี้

เสาติดกับผนัง ของมุขปราสาทด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก ของปราสาทประธานปราสาทพนมรุ้งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ฐานของเสาติดกับผนังประกอบด้วยลายหน้ากระดานสลักลายประจำยาม ขนาบด้วยแนวลูกประคำเหนือลายหน้ากระดานสลักลายบัวคว่ำ ลายกลีบบัว ลายใบไม้ม้วน ลายบัวกุ่มุท และลายใบไม้ตั้งขึ้นตามลำดับ

สำหรับลำตัวของเสาติดกับผนังตกแต่งด้วยรูปสิงห์คายนงลายพันธุ์พฤกษาดอนล่าง ซึ่งลายพันธุ์พฤกษานี้บางเสาสลักเป็นลายก้านขด และบางเสาสลักเป็นลายก้านดอก อย่างไรก็ตามทั้งลายก้านขดและลายก้านดอกนี้มักปรากฏขีดสองขีดแบ่งก้านออกเป็นสามส่วนเสมอ ซึ่งลักษณะทั้งรูปสิงห์คายนงลายพันธุ์พฤกษา และลายพันธุ์พฤกษามีขีดสองขีดแบ่งก้านออกเป็นสามส่วนนี้เป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะร่วมแบบบาปวน ในขณะที่เสาติดกับผนังบางต้นดังเช่นเสาติดกับผนังด้านทิศตะวันออกของมณฑป ซึ่งโคนของลำตัวสลักเป็นภาพเล่าเรื่องนั้น เป็นเอกลักษณ์ของศิลปะร่วมแบบนครวัด

เสาประดับกรอบประตู สองข้างประตูทางเข้ามุขปราสาทด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตกของปราสาทประธานนั้น เป็นเสาแปดเหลี่ยมซึ่งมีวงแหวนประดับสิบสามวง แม้ว่าเสาประดับกรอบประตูในศิลปะร่วมแบบนครวัดจะประดับด้วยลายใบไม้ขนาดเล็ก

เหมือนพื้นเลื้อยเสมอ แต่เสาประดับกรอบประตูของปราสาทประธานปราสาทพนมรุ้งนี้หาได้ประดับด้วยลายใบไม้ใผ่ อันแสดงให้เห็นว่าเสาประดับกรอบประตูเหล่านี้ยังสลักไม่สำเร็จ

ส่วนโคนเสาประดับกรอบประตูนั้นเป็นทรงสี่เหลี่ยมจำหลักรูปฤษีนั่งในท่าโยคะสนะ (yogasana) ประคองอัญชลีภายในซุ้ม ซึ่งไม่ปรากฏสายโยคปฏิภฏฐิต (yogapatta) อันเป็นลักษณะเฉพาะตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา

ทับหลัง ด้านนอกของมุขปราสาทด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตกของปราสาทประธานมีสภาพชำรุดมาก ทับหลังด้านนอกของมุขปราสาทด้านทิศเหนือและทิศใต้ รวมทั้งทับหลังของอันตรालะด้านเหนือประดับด้วยท่อนพวงมาลัยโดยมีภาพบุคคลปรากฏที่กึ่งกลาง จากลักษณะของท่อนพวงมาลัยซึ่งออกมาจากส่วนล่างของทับหลัง วกขึ้นเบื้องบนโดยปราศจากพวงอุบะแบ่งที่เสี้ยวนี้เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะร่วมแบบบาปวน

ส่วนทับหลังด้านนอกมุขปราสาทด้านทิศตะวันตก เป็นทับหลังภาพสลักเล่าเรื่องเช่นเดียวกับทับหลังด้านในของมุขนั้นและมุขปราสาททิศเหนือ ทิศใต้ รวมทั้งทับหลังมุขปราสาททิศตะวันออกและมณฑปทั้งหมด จากลักษณะภาพทรงของรูปบุคคลที่ปรากฏบนทับหลังดังกล่าวซึ่งเป็นภาษาสมมติเป็นริ้วชกชายเป็นวงโค้งใต้อุทรนั้นเป็นลักษณะของภาษาทรงของรูปบุรุษในศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น

หน้าบัน ของมุขปราสาทประธานอันได้แก่ ด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก รวมทั้งหน้าบันของมณฑป เป็นหน้าบันซ้อนชั้น หน้าบันเหล่านี้อาจแบ่งออกได้เป็นสองส่วนซึ่งประกอบด้วยตัวหน้าบันและกรอบของหน้าบัน ตัวหน้าบันด้านทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศเหนือนี้เป็นหน้าบันสลักภาพเล่าเรื่อง อันแสดงถึงรูปแบบของศิลปะร่วมแบบนครวัดอย่างแท้จริงจากลักษณะภาพบุคคลเป็นจำนวนมาก และชื่อปลอมหักตั้งได้จากเบื้องล่างของภาพ ส่วนกรอบของหน้าบันของมุขปราสาทข้างต้น มีรูปทรงสามหยัก โดยรูปมกรคายน้ำหลายเศียรที่ปลายกรอบหน้าบัน กรอบหน้าบันดังกล่าวแทนจกสลักลวดลายใบไม้ประกอบ หากทำเป็นเพียงกรอบเกลี้ยงคล้ายลำตัวของนาค ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของศิลปะร่วมแบบบาปวน ส่วนเศียรนาคที่ปลายกรอบหน้าบันนั้นมีรัศมีประกอบเป็นแผ่นเดียวกันอันเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะร่วมแบบนครวัดอย่างแท้จริง

ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. (2542: 301–307) การกำหนดอายุปราสาทประธานปราสาทพนมรุ้ง พบว่าปราสาทประธานมีแผนผังเหมือนกับปราสาทประธานของปราสาทพนมวัน และปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งประกอบด้วยตัวปราสาทรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสออกมุม มีมุขปราสาททั้งสี่ทิศโดยมีมณฑปรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านหน้า กับทั้งมีอันตราละเชื่อมระหว่างตัวปราสาทกับมณฑปซึ่งเป็นแผนผังของปราสาทแบบเขมรในศิลปะร่วมแบบประตูพระราชวังหลวงตั้งแต่รัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 เป็นต้นมา แผนผังดังกล่าวนี้อาจเปรียบเทียบกับแผนผังของปราสาทบันทายสำเหว (Banteay samre) ในศิลปะแบบนครวัดตอนต้นที่เมืองพระนครในประเทศกัมพูชา ซึ่งสร้างขึ้นในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 17

บริเวณผนังด้านในมุขทิศตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑปปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้งนี้มีซุ้มจระนำปรากฏ ซึ่งแสดงอิทธิพลของลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบโบราณซึ่งคงเหลืออยู่เช่นเดียวกับปราสาทหมายเลข 1 ที่เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น

จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมและลวดลายเครื่องประดับนั้น แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะร่วมแบบบาปวนตอนปลายผสมกับศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น

อิทธิพลของศิลปะร่วมแบบบาปวนตอนปลายปรากฏบนเสาดัดผนังเป็นส่วนใหญ่ อันแสดงรูปสิงห์คายนกขดและลายก้านต่อดอกซึ่งมีขีดสองขีดแบ่งก้านออกเป็นสามส่วนตามศิลปะร่วมแบบบาปวน

ส่วนรูปแบบของศิลปะร่วมแบบนครวัดนั้นอาจเห็นได้จากลักษณะหลายประการ เป็นต้นว่า ภาพสลักบนหน้าบันและทับหลังบางแผ่นแสดงภาพบุรุษทรงภูษาสมพตจีบเป็นริ้ว ชักชายออกมาเป็นวงโค้งได้อุทรทางเบื้องขวา อันเป็นลักษณะของภูษาทรงของรูปบุรุษในศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น นอกจากนี้ ภูษาทรงของรูปบุคคลทั้งบุรุษ เช่น รูปศิวนาฏราช และรูปสตรีที่โคนเสาดัดกับผนังของมณฑปด้านทิศตะวันออกก็เป็นภูษาทรงในศิลปะร่วมแบบนครวัดอย่างแท้จริง สำหรับลักษณะการจัดองค์ประกอบภาพเล่าเรื่องของหน้าบันซึ่งแสดงภาพบุคคลเป็นจำนวนมาก ประกอบกับลักษณะของช่อปลอมหักตั้งได้ฉากตามแบบศิลปะร่วมแบบนครวัดตรงส่วนล่างของหน้าบันแต่ละแห่ง กับทั้งเศียรนาคที่ปลายของกรอบหน้าบันซึ่งมีมังกรคายนัน เห็นได้ชัดว่านาคทั้งห้าเศียรมีรัศมีขนาดใหญ่รวมเป็นแผ่นเดียวกัน ซึ่งลักษณะทั้งหมดที่กล่าวนี้เป็นลักษณะของศิลปะร่วมแบบนครวัดทั้งสิ้น

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้งนี้คงสร้างขึ้นในศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น (ราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 17 – ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 18) และยังคงรักษาอิทธิพลของรูปแบบบางประการของศิลปะร่วมแบบบาปวน ที่เป็นรูปแบบศิลปะก่อนหน้าด้วย

ดังนั้นปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้งคงสร้างขึ้นภายหลังปราสาทประธานของปราสาทหินพิมายเล็กน้อย ด้วยเหตุผลที่ว่าลวดลายเครื่องประดับของปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้งได้มีวิวัฒนาการเป็นศิลปะร่วมแบบนครวัดยิ่งกว่าลวดลายของปราสาทประธานของปราสาทหินพิมาย ซึ่งยังคงรักษาลักษณะศิลปะร่วมแบบบาปวนไว้มากกว่า นอกจากนี้จากหน้าบันซ้อนชั้นจำนวนสามชั้นของมุขปราสาททิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตกของปราสาทประธานปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งแตกต่างไปจากหน้าบันซ้อนกันสองชั้นของมุขปราสาททิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตกของปราสาทประธานปราสาทหินพิมายก็น่าจะแสดงถึงพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมที่ก้าวหน้าในระยะต่อมาภายหลังการสร้างปราสาทประธานปราสาทหินพิมายด้วย ส่วนเครื่องบนที่ทำเป็นรูปพุ่มของปราสาทประธานทั้งปราสาทพนมรุ้ง และปราสาทหินพิมายนี้ คงเป็นต้นแบบที่สำคัญในการทำเครื่องบนรูปพุ่มของปราสาทเขมรในศิลปะแบบนครวัดที่เมืองพระนครในประเทศกัมพูชาโดยทั่วไป

2. ข้อมูลผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย และปราสาทเขาพนมรุ้ง

จากการลงพื้นที่ภาคสนามในระหว่างเดือนตุลาคม 2551 ถึงเดือนธันวาคม 2551 ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลของอุทยานประวัติศาสตร์พิมายและอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งด้วยแบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน (Heritage site) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทางสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้ดัดแปลงจาก Brian Goodey แห่งมหาวิทยาลัย Oxford Brookes ของประเทศอังกฤษ จัดกระทำขึ้นมาเพื่อตรวจสอบทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน โดยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลจากหนังสือวิชาการ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักวิชาการที่เกี่ยวข้องด้านโบราณสถาน ข้อมูลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และข้อมูลจากแบบสอบถามนักท่องเที่ยว ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอตามลำดับดังนี้

2.1 ผลการเปรียบเทียบรูปแบบศิลปกรรมของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

ผู้วิจัยได้สรุปผลการเปรียบเทียบจากการศึกษาเอกสาร หนังสือวิชาการ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในรูปแบบตารางเพื่อให้สามารถเปรียบเทียบรายละเอียดต่างๆ ได้

ตาราง 1 ตารางเปรียบเทียบรูปแบบศิลปกรรมของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
1. ความโดดเด่น ปราสาทหินพิมาย เป็นสถาปัตยกรรมในศิลปะร่วมแบบเขมรที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย	1. ความโดดเด่น ปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นสถาปัตยกรรมในศิลปะร่วมแบบเขมรที่มีความงดงามที่สุดในประเทศไทย
2. ความสำคัญ ปราสาทหินพิมายเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา นิกายมหายาน	2. ความสำคัญ ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย นับถือพระศิวะ(อิศวร) เป็นเทพเจ้าสูงสุด
3. วัสดุในการก่อสร้าง ปราสาทประธานของปราสาทหินพิมาย สร้างจากหินทรายสีเหลือง	3. วัสดุในการก่อสร้าง ปราสาทประธานของปราสาทเขาพนมรุ้ง สร้างจากหินทรายสีชมพู

ตาราง 1 (ต่อ)

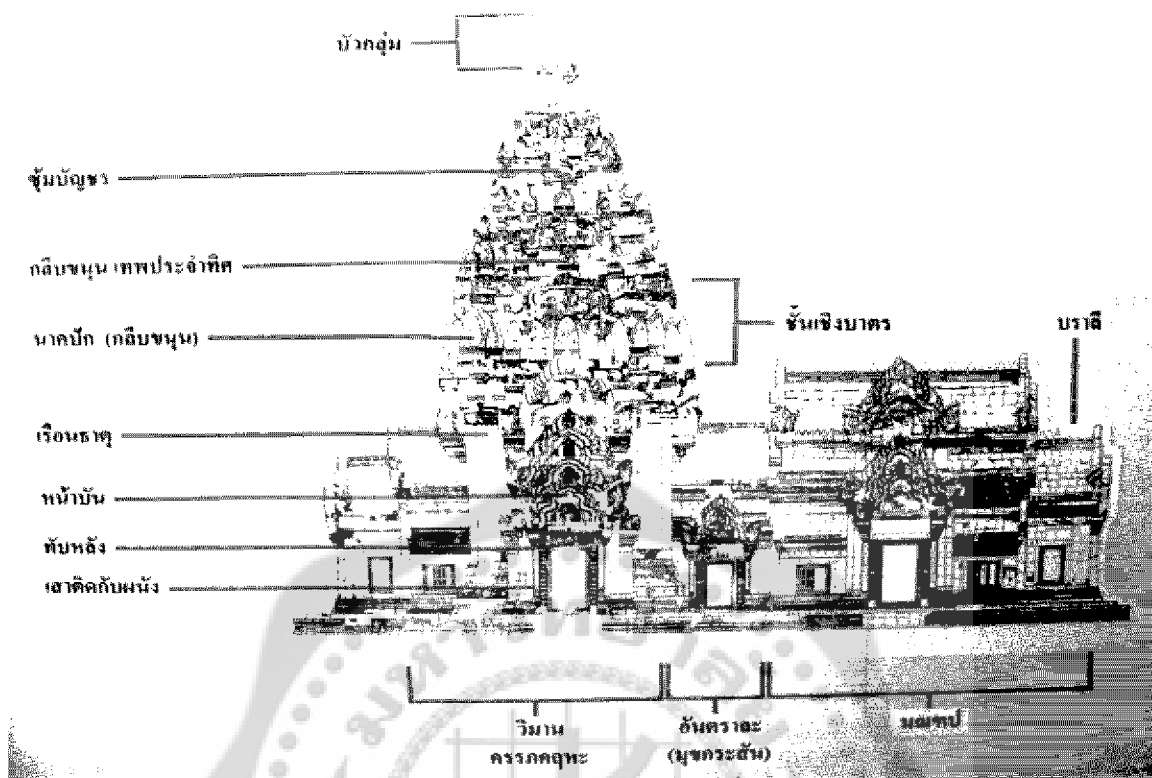
ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
4. รูปแบบศิลปะ ปราสาทประธานเป็นศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย สมัยนครวัดตอนต้น สร้างก่อนปราสาทประธานของปราสาทเขาพนมรุ้ง เพราะลวดลายเครื่องประดับยังคงรักษาลักษณะศิลปะร่วมแบบบาปวนไว้มากกว่า	4. รูปแบบศิลปะ ปราสาทประธานเป็นศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย สมัยนครวัดตอนต้น แต่สร้างขึ้นภายหลังปราสาทประธานของปราสาทหิน พิมายเล็กน้อย เพราะลวดลายเครื่องประดับของปราสาทประธานได้มีวิวัฒนาการเป็นศิลปะร่วมแบบนครวัดมากกว่าลวดลายของปราสาทหินพิมาย
5. แผนผังที่ตั้ง ปราสาทหินพิมายมีลักษณะการจัดวางแผนผังและทิศทางที่แตกต่างไปจากแผนผังของศาสนสถานเขมรโดยทั่วไปที่นิยมหันหน้าทางทิศตะวันออก แต่ปราสาทหินพิมาย มีการจัดวางแผนผังให้หันหน้าไปทางทิศใต้ จุดประสงค์สำคัญ คือ การให้ทางเข้าสำคัญรับกับถนนที่ทอดยาวมาจากเมืองพระนครในประเทศกัมพูชาผ่านช่องเสม็ดและอาคารสถานตามรายทางต่าง ๆ จนมาถึงสิ้นสุดที่ปราสาทหินพิมาย	5. แผนผังที่ตั้ง ปราสาทเขาพนมรุ้งตั้งอยู่บนยอดภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้วสูงประมาณ 200 เมตร จากพื้นราบหันหน้าไปทางทิศตะวันออก คงเป็นเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมอินเดียที่มีมณฑปตั้งอยู่เกือบเสมอทางทิศตะวันออก ด้วยเหตุผลนี้ปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้งจึงหันหน้าไปทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นทิศที่พระอาทิตย์ขึ้น อันอาจจะมีเหตุผลเกี่ยวข้องกับลัทธิความเชื่อโบราณ ซึ่งเชื่อว่าแสงสว่างของพระอาทิตย์ได้ก่อให้เกิดพลังแก่รูปเคารพ
6. เรือนธาตุของปราสาทประธาน เรือนธาตุและลวดลายประดับ ในส่วนบัวรัดเกล้าซึ่งต่อจากตอนบนของผนังลงมาสู่ตอนล่างของผนัง ลวดลายดอกประจายามที่ชั้นฐานหน้ากระดาน ลายใบไม้ม้วนที่ฐานที่ชั้นบัวหงายแนวลายกลีบบัว ลายใบไม้ม้วน ลายบัวกุ่มุทที่ชั้นลวดบัว ลายเฟืองอุบะและแนวลายลูกประคำซึ่งในที่นี้ทำเป็นลายดอกไม้ 4 กลีบ ลักษณะที่มีการประดับด้วยแนวลายลูกประคำอยู่เหนือลายใบไม้ในชั้นบัวเชิงฐาน และได้ลายใบไม้ในชั้นบัวรัดเกล้านี้ เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย ซึ่งไม่เคยปรากฏในประเทศกัมพูชา	6. ฐานของปราสาทประธาน ลวดลายประดับที่ฐานชั้นบัวคว่ำของปราสาทเขาพนมรุ้ง สลักเป็นใบไม้ม้วน ท้องไม้ซึ่งไม่มีลวดลายเครื่องประดับ แนวกลีบบัว ท้องไม้ลายใบไม้ม้วน ลายลวดบัวกุ่มุท และท้ายสุดเป็นลายกรวยเชิงรูปใบไม้ตกแต่งด้วยรูปหงส์ภายใน นอกจากนี้เหนือลายใบไม้ยังมีแนวลายลูกประคำซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย ซึ่งไม่เคยปรากฏในประเทศกัมพูชา

ตาราง 1 (ต่อ)

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
7. เครื่องบน รูปทรงเครื่องบนของปราสาทประธาน มีลักษณะสอบเข้าคล้ายกับรูปพุ่ม น่าจะเป็นลักษณะที่เป็นต้นเค้าของเครื่องบนของปราสาทพนมรุ้ง และปราสาทนครวัด ตลอดจนทั้งปราสาทโดยทั่วไปในศิลปะเขมรแบบนครวัดที่เมืองพระนครในประเทศกัมพูชา	7. เครื่องบน รูปทรงเครื่องบนของปราสาทประธาน มีลักษณะสอบเข้าคล้ายกับรูปพุ่ม ซึ่งเหมือนกับปราสาทหินพิมาย
8. ชั้นเชิงบาตร บริเวณกึ่งกลางของชั้นเชิงบาตรชั้นแรกซึ่งอยู่เหนือหน้าบันขึ้นไป (เครื่องบน) ในแต่ละด้านจะจำหลักเป็นรูปครุฑแบกขนาดใหญ่ ในอาการยกมือทั้งสองข้าง ประคองเครื่องยอดของปราสาทที่อยู่เหนือขึ้นไป จัดไว้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของลวดลายประดับของปราสาทหินพิมาย ลักษณะดังกล่าวเหมือนว่าจะไม่เคยปรากฏที่ศาสนสถานแห่งอื่นในศิลปะเขมรในประเทศกัมพูชา และศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย	8. ชั้นเชิงบาตร ชั้นเชิงบาตรชั้นแรกซึ่งเรียกว่า ชั้นครุฑรองรับกลีบขนุนปราสาทนั้น อาจแบ่งออกได้เป็นสองส่วน ชั้นครุฑส่วนแรกประดับด้วยลายหน้ากระดานสลักลายพันธุ์พฤกษาขนาดด้วยลายลูกประคำทั้งด้านบนและด้านล่าง โดยแนวลวดบัวข้างใต้ประดับด้วยลายใบไม้ม้วน มีรูปครุฑขนาดเล็ก ประคองอัญชลีที่มุมแต่ละมุม ชั้นครุฑส่วนที่สอง สลักเป็นแนวกลีบบัวซึ่งแนวลวดบัวด้านล่างก็ประดับด้วยรูปครุฑคล้ายคลึงกับชั้นแรก
9. ประติมากรรมรูปเคารพ - พระพุทธรูปนาคปรก ประดิษฐานอยู่ภายในปราสาทประธาน - รูปปั้นพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ชาวบ้านเรียกท้าวพรหมทัต) อยู่ภายในปรางค์พรหมทัต บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน มีลักษณะเป็นรูปปั้นบุคคลขนาดใหญ่ นั่งขัดสมาธิ - รูปปั้นของพระนางชัยราชเทวีมเหสี (ชาวบ้านเรียกนางอรพิม) อยู่ภายในปรางค์พรหมทัต มีลักษณะเป็นรูปปั้นสตรีนั่งคุกเข่า (ปัจจุบันประติมากรรมรูปเคารพ ถูกจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย)	9. ประติมากรรมรูปเคารพ - ศิวลึงค์ อยู่ภายในห้องครรภคฤหะ ของปราสาทประธาน - โคนนที พาหนะของพระศิวะ (อิศวร) ตั้งอยู่ภายในมณฑปทิศตะวันออก ของปราสาทประธาน เป็นรูปปั้นโคลักษณะนั่งหมอบ

ตาราง 1 (ต่อ)

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
10. หน้าบัน เป็นศิลปะร่วมแบบเขมร สมัยนครวัดตอนต้น มีลักษณะซ้อนชั้นของมุขปราสาททิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก แสดงถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นก่อนการสร้างปราสาทประธานของปราสาทเขาพนมรุ้ง หน้าบันทิศใต้ของปราสาทประธาน สลักเป็นรูปศิวนาฏราช	10. หน้าบัน เป็นศิลปะร่วมแบบเขมร สมัยนครวัดตอนต้น มีลักษณะซ้อนชั้นจำนวนสามชั้นของมุขปราสาททิศเหนือ ทิศใต้และทิศตะวันตก แสดงถึงวิวัฒนาการทางด้านสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นภายหลังการสร้างปราสาทประธานของปราสาทหินพิมาย หน้าบันที่สำคัญ คือ หน้าบันของมณฑป (ทิศตะวันออกของปราสาทประธาน) สลักเป็นรูปศิวนาฏราช
11. ทับหลัง ทับหลังที่พบ เป็นศิลปะร่วมแบบเขมร สมัยบาปวน และสมัยนครวัดตอนต้น (ทับหลัง หมายถึง แผ่นหินสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ตั้งอยู่บนกรอบประตู)	11. ทับหลัง ทับหลังที่พบเป็นศิลปะร่วมแบบเขมร สมัยบาปวน และสมัยนครวัดตอนต้น ซึ่งทับหลังที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในประเทศไทย คือ ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ (วิษณุอนันตศายินบำทมนาภะ) เป็นศิลปะร่วมแบบนครวัด อยู่เหนือกรอบประตุมณฑปทิศตะวันออก ของปราสาทประธาน
12. ซาลาทางเดินหรือสะพานนาค เป็นส่วนที่เชื่อมต่อทางด้านหน้าของโคปุระชั้นนอกด้านทิศใต้ เป็นศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น	12. ซาลาทางเดินหรือสะพานนาค เป็นส่วนเชื่อมต่อทางด้านหน้าของโคปุระด้านทิศตะวันออก เป็นศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น
13. โคปุระและระเบียงคด เป็นศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น	13. โคปุระและระเบียงคด เป็นศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น

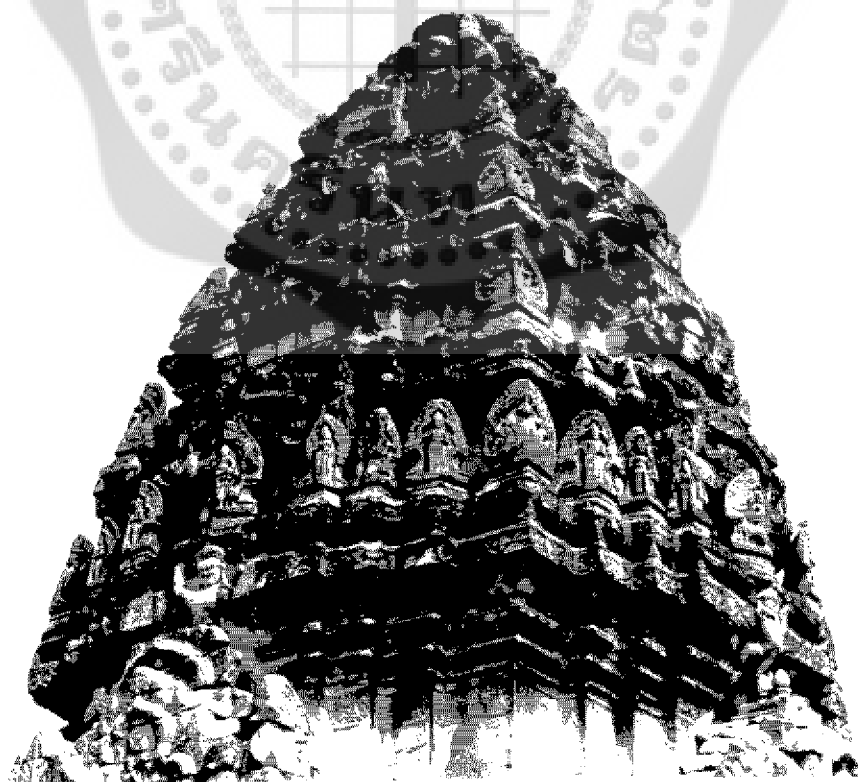
ภาพประกอบ 1 รายละเอียดส่วนต่างๆ ของปราสาทประธานของปราสาทหิน

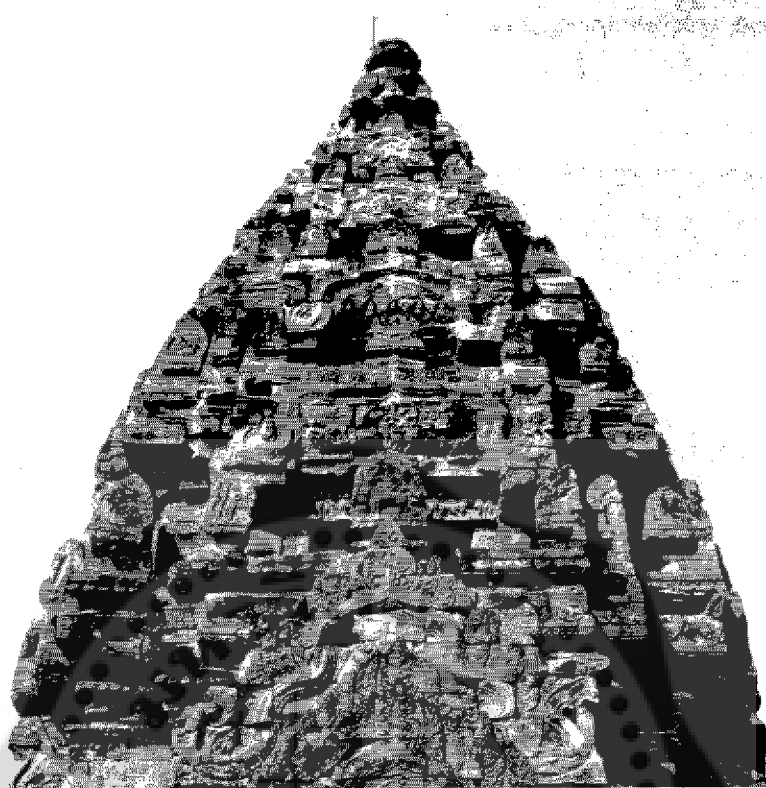
ภาพประกอบ 2 ปราสาทประธานของปราสาทหินพิมาย

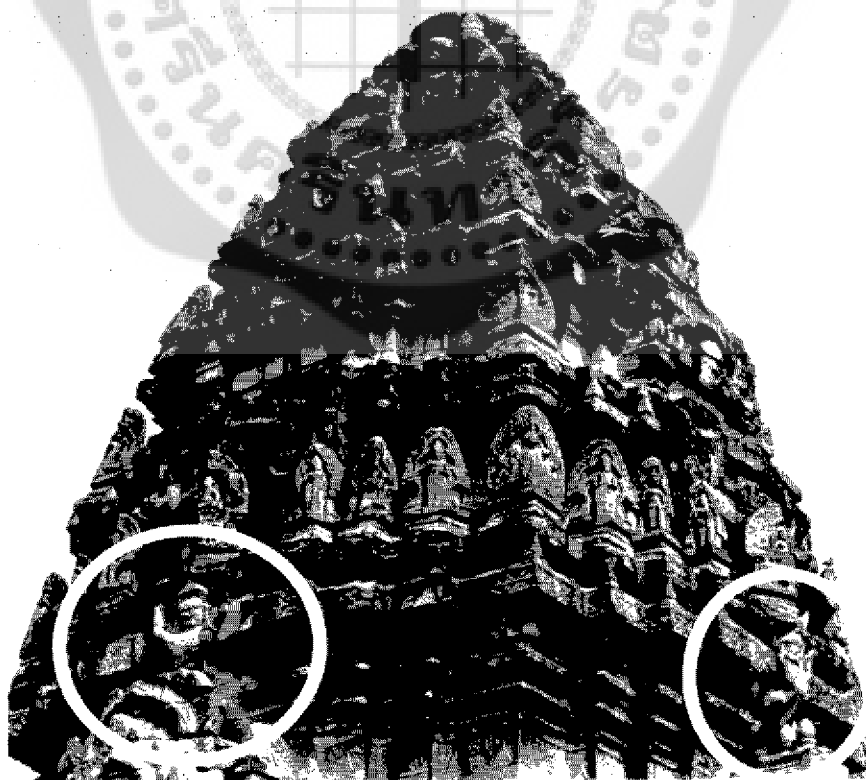
ภาพประกอบ 3 ปราสาทประธานของปราสาทเขาพนมรุ้ง

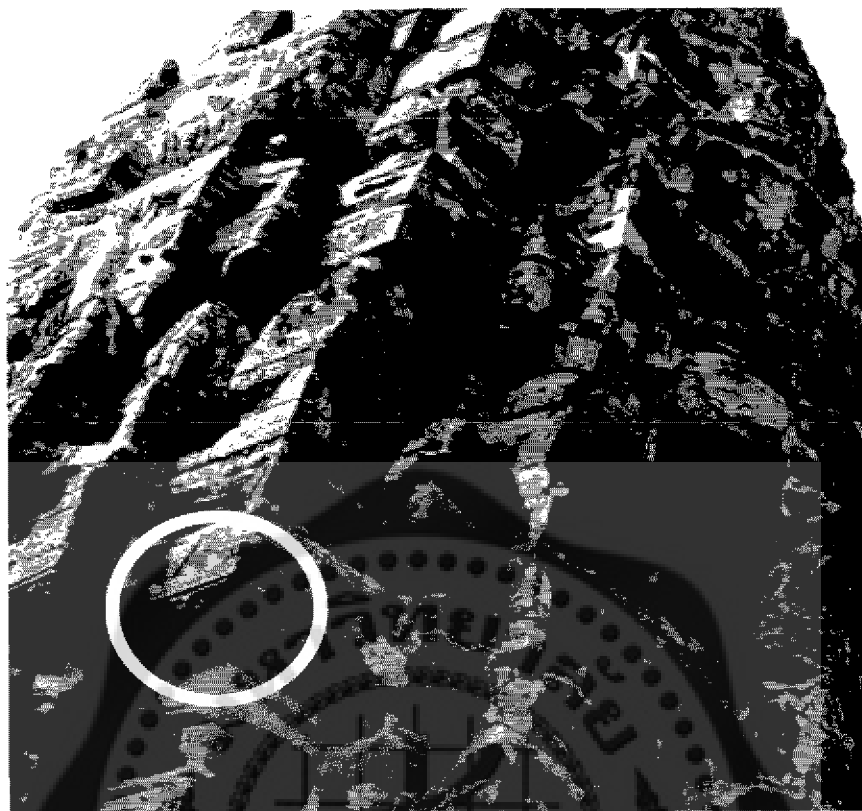
ภาพประกอบ 4 เครื่องบนของปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 5 เครื่องบนของปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 6 ชั้นเชิงบาตรจำหลักเป็นครุฑแบกของปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 7 ชั้นเชิงบาตร(ชั้นคูรอรองรับกลีบขนุน) ของปราสาทเขาพนมรุ้ง

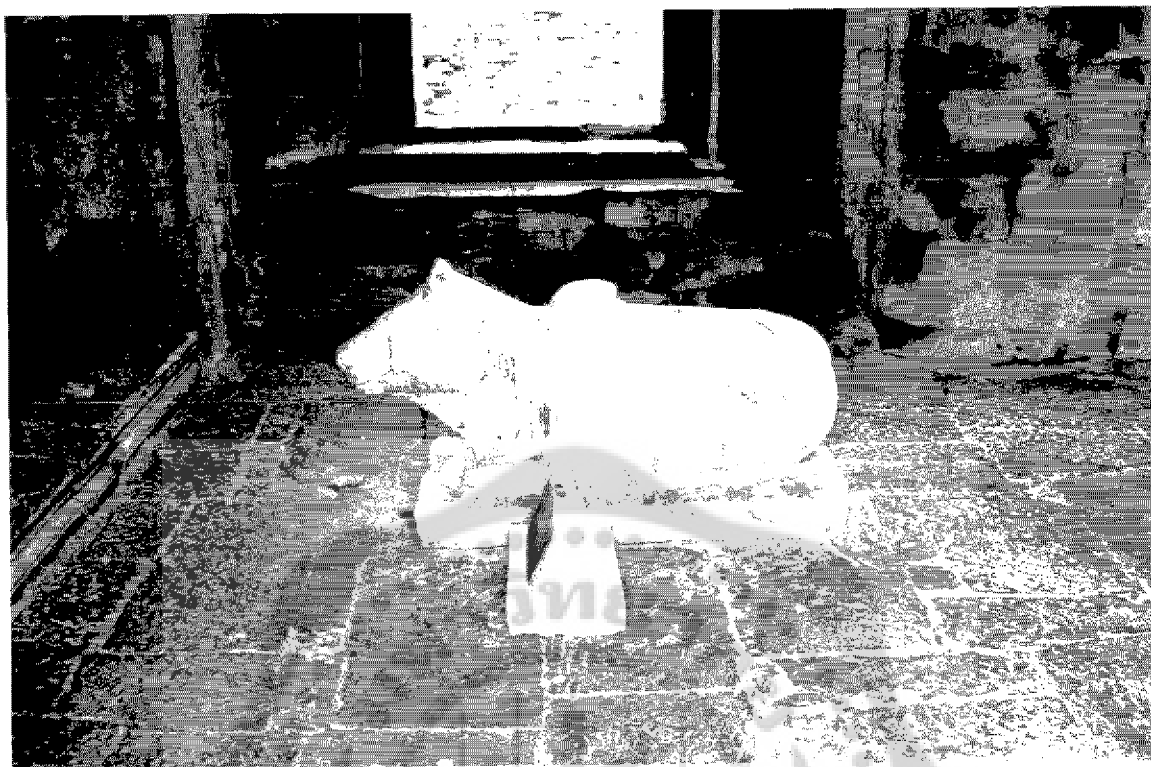
ภาพประกอบ 8 พระพุทธรูปนาคปรกภายในปราสาทประธานปราสาทหินพิมาย

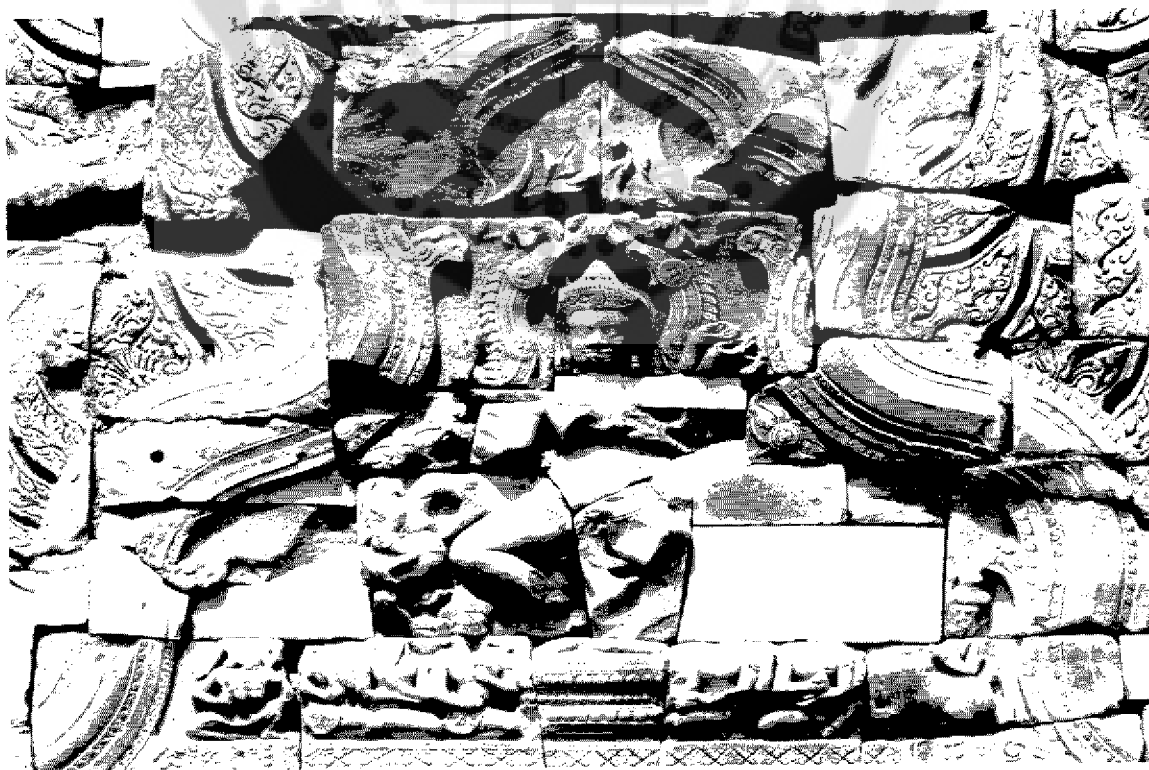
ภาพประกอบ 9 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7(ท้าวพรหมหัตถ์) ภายในปราสาทพรหมหัตถ์

ภาพประกอบ 10 ศิวลึงค์ภายในปราสาทประธานปราสาทเขาพนมรุ้ง

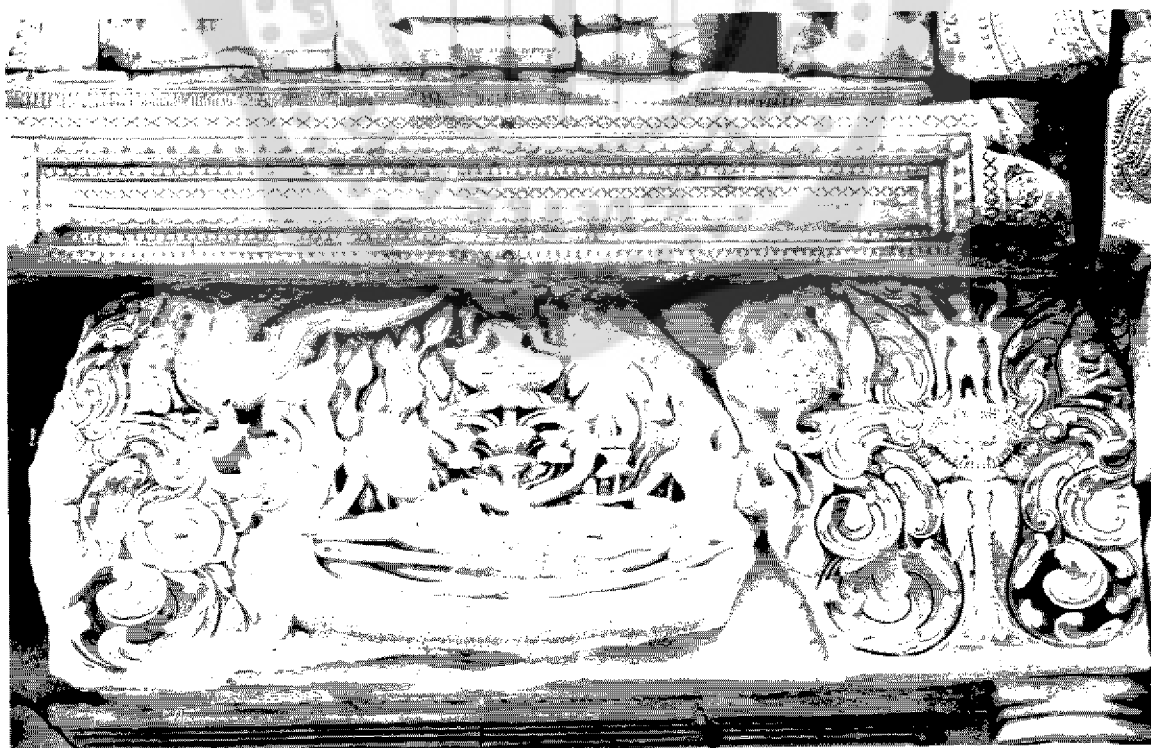
ภาพประกอบ 11 โคมน์ทิภายในมณฑปทิศตะวันออกของปราสาทประธานปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 12 หน้าบันด้านทิศใต้ของปราสาทประธานปราสาทหินพิมายสลักรูปศิวนาฏราช

ภาพประกอบ 13 หน้าบันมณฑปทิศตะวันออกของปราสาทประธานปราสาทเขาพนมรุ้ง
สลักรูปศิวนาฏราช

ภาพประกอบ 14 ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์อยู่เหนือกรอบประตุมณฑปทิศตะวันออก
ของปราสาทประธานปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 15 สะพานนาคเชื่อมกับโคปุระชั้นนอกด้านทิศใต้ของปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 16 สะพานนาคเชื่อมกับโคปุระด้านทิศตะวันออกของปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 17 โคปุระและระเบียงคดชั้นในของปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 18 โคปุระด้านทิศตะวันออกของปราสาทเขาพนมรุ้ง

2.2 ผลการเปรียบเทียบจากแบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน (Heritage site)

ผู้วิจัยได้สรุปผลจากการตรวจสอบออกมาในรูปแบบของตารางเพื่อให้สามารถเปรียบเทียบรายละเอียดต่างๆ ได้

ตาราง 2 ตารางเปรียบเทียบการตรวจสอบของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
1. สถานการณ์การส่งเสริมทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย ผู้วิจัยพบว่า ปราสาทหินพิมาย ได้รับการส่งเสริมทางการท่องเที่ยว โดยมีกรมศิลปากรเป็นผู้ดูแลและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยทำหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์ในเรื่องการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานท้องถิ่นร่วมมือในการส่งเสริมอีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นการผนึกกำลังทางด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้รู้จักและเดินทางมาท่องเที่ยว แต่จากข้อมูล que ผู้วิจัยได้รับทราบการทำงานด้านประชาสัมพันธ์ผู้ที่ทำหน้าที่หลักคือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและเทศบาลของอำเภอพิมาย ในด้านงบประมาณการพัฒนาการท่องเที่ยวกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาเป็นผู้รับผิดชอบ	1. สถานการณ์การส่งเสริมทางการท่องเที่ยวของปราสาทเขาพนมรุ้ง ผู้วิจัยพบว่า ได้รับการส่งเสริมทางการท่องเที่ยว โดยมีกรมศิลปากรเป็นผู้ดูแลและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยทำหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์ในเรื่องการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานท้องถิ่นร่วมมือในการส่งเสริมอีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นการผนึกกำลังทางด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้รู้จักและเดินทางมาท่องเที่ยว แต่จากข้อมูล que ผู้วิจัยได้รับทราบการทำงานด้านประชาสัมพันธ์ผู้ที่ทำหน้าที่หลักคือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ในด้านงบประมาณการพัฒนาการท่องเที่ยวกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาเป็นผู้รับผิดชอบซึ่งไม่แตกต่างจากปราสาทหินพิมายในแง่มุมใดเลย
2. การเข้าถึง ผู้วิจัยพบว่า ปราสาทพิมายนั้นอยู่ห่างจากเมืองโคราช 60 กิโลเมตร ซึ่งสามารถเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว จากตัวเมืองโคราช (มีต่อ)	2. การเข้าถึง ผู้วิจัยพบว่า บริเวณปราสาทเขาพนมรุ้งสามารถเดินทางเข้าถึงได้โดยทางรถยนต์ห่างจากตัวเมืองบุรีรัมย์ประมาณ 77 กิโลเมตร (มีต่อ)

ตาราง 2 (ต่อ)

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
2. การเข้าถึง (ต่อ) ใช้ถนนมิตรภาพ หรือทางหลวงหมายเลข 2 (โคราช – ขอนแก่น) หากใช้รถประจำทาง ขึ้นรถสายโคราช – พิมาย ที่สถานีขนส่งแห่งที่ 2 ในตัวเมืองโคราช มีทั้งรถธรรมดา และรถปรับอากาศจะจอดหน้าปราสาทหินพิมาย ตลอดเส้นทางมีป้ายบอกทางทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ประกอบรูปภาพสีสี่ของสถานที่ท่องเที่ยวประจำจังหวัด ถนนหนทางในช่วงที่ผู้วิจัยเดินทางไปมีสภาพดี แต่สิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องระมัดระวังคือต้องควบคุมความเร็วไม่เกิน 100 กม./ชั่วโมง มิฉะนั้นจะถูกตำรวจทางหลวงดักจับและเสียค่าปรับ ภายในบริเวณปราสาทหินพิมายคุณภาพของป้ายบอกเส้นทางของกรมทางหลวงมีความชัดเจนแต่มีบางจุดที่เป็นทางเลี้ยวอาจเกิดความสับสนเนื่องจากติดตั้งป้ายไว้น้อยระยะทางที่ถึงมากเกินไป	2. การเข้าถึง (ต่อ) การเดินทางจากอำเภอนางรองใช้ทางหลวงหมายเลข 24 ระยะทาง 15 กิโลเมตร ถึงบ้านตะโกแยกทางขวาอีก 6 กิโลเมตร จนถึงบ้านตาเป๊กพบทางแยกซ้ายมือขึ้นเขาพนมรุ้งระยะทาง 6 กิโลเมตร ส่วนการเดินทางโดยรถประจำทางนั้นต้องลงที่อำเภอนางรอง ต่อจากนั้นต้องใช้รถในพื้นที่ในการเดินทาง เช่น การเช่ารถ และการใช้บริการของรถจักรยานยนต์รับจ้าง ซึ่งคุณภาพในด้านนี้เป็นรองปราสาทหินพิมายอยู่มาก
3. ลานจอดรถ ผู้วิจัยพบว่า ลานจอดรถบริเวณด้านหน้าปราสาทหินพิมายมีความคับแคบ แออัดจอดรถได้ไม่เกิน 30 คัน และรถบัสขนาดใหญ่ไม่สามารถจอดได้ต้องแวนส่งนักท่องเที่ยวและนำรถบัสไปจอดไว้ที่บริเวณหน้าวัดประดู่ชัย ซึ่งเป็นจุดด้อยในการบริการด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (มีต่อ)	3. ลานจอดรถ ผู้วิจัยพบว่า ลานจอดรถบริเวณด้านหน้าปราสาทเขาพนมรุ้งมีความกว้างขวางสามารถจอดรถบัสได้มากกว่า 20 คัน และจอดรถยนต์ได้อีกประมาณ 50 คัน ส่วนการให้บริการแก่ผู้ทุพพลภาพนั้นยังไม่ปรากฏอย่างเด่นชัดเช่นเดียวกับที่ปราสาทหินพิมาย (มีต่อ)

ตาราง 2 (ต่อ)

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
3. ลานจอดรถ (ต่อ) ของปราสาทหินพิมาย อีกทั้งการให้บริการแก่ผู้ทุพพลภาพนั้นยังไม่ปรากฏอย่างเด่นชัดเช่นในเรื่องของเส้นทางสำหรับรถเข็นคนพิการ ผู้วิจัยคิดว่าคุณภาพด้านนี้ยังไม่ค่อยดีเท่าที่ควร ในอนาคตอาจต้องหาวิธีในการปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นแต่ก็เป็นเรื่อง ยากเนื่องจากการขยายลานจอดรถจะมีผลกระทบต่อประชาชนท้องถิ่นในละแวกใกล้เคียงเนื่องจากอาจมีการเวนคืนที่ ซึ่งถือเป็นเรื่องใหญ่และอาจประสบปัญหาความขัดแย้งภายในอำเภอได้	3. ลานจอดรถ (ต่อ) ผู้วิจัยคิดว่าคุณภาพในด้านนี้ของปราสาทเขาพนมรุ้งมีความได้เปรียบมากกว่าปราสาทหินพิมาย
4. สภาพของบริเวณทางเข้าปราสาทหินพิมาย มีซุ้มขยบัตร์และมีประตูทางเข้าขนาดกว้างไม่เกิน 2 เมตร ซึ่งอาจเป็นเทคนิคในด้านการดูแลและการตรวจบัตรเข้าชมซึ่งก็ไม่ได้สร้างความยากลำบากในการเข้าปราสาทหินพิมาย ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการดูแลความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีเนื่องจากผู้ตรวจบัตรเข้าชมสามารถจดจำหน้าตาและสังเกตพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเป็นรายๆได้ นอกจากนี้ภายในปราสาทหินยังมีระบบรักษาความปลอดภัยอีกทางหนึ่งคือการติดกล้องวงจรปิด	4. สภาพของบริเวณทางเข้าปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นเส้นทางเดินขึ้นมีร้านขายของที่ระลึกเรียงรายอยู่มากมายนักท่องเที่ยวต้องเดินขึ้นเขาไปชำระระยะก็จะพบศูนย์บริการนักท่องเที่ยว เส้นทางเดินบริเวณนี้ค่อนข้างต้องระมัดระวังในการเดิน เนื่องจากมีความชันและลื่นอยู่หลายจุด ซึ่งเฉพาะสภาพบริเวณทางเข้าชมนั้นปราสาทหินพิมายค่อนข้างสบายกว่าและได้เปรียบมากกว่า นอกจากนี้ในปัจจุบันปราสาทเขาพนมรุ้งได้มีการติดตั้งกล้องวงจรปิดภายในบริเวณทางขึ้นปราสาทและภายในปราสาทหินด้วย

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
5. การบริการ ผู้วิจัยพบว่า ที่ปราสาทหินพิมายมีบริการวิทยากรนำชมโดยต้องติดต่อล่วงหน้าเพื่อขอรับบริการ หรือจะใช้บริการของยุวมัคคุเทศก์ ซึ่งเป็นนักเรียนจากโรงเรียนพิมายวิทยานำชมสถานที่ฟรีซึ่งถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์และส่งเสริมศักยภาพของเด็กไทยได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวแต่พื้นที่มีความคับแคบมากเกินไปไม่สามารถรับจำนวนนักท่องเที่ยวจำนวนมาก บริเวณภายในมีสุขาที่ไม่ค่อยสะอาดเท่าที่ควร บริการฟรี สุขาชายจำนวน 2 ห้อง สุขาหญิงจำนวน 3 ห้อง ห้องสุขาสำหรับคนพิการจำนวน 1 ห้อง บริเวณภายนอกปราสาททั้งบริเวณด้านหน้าและด้านข้างมีร้านขายอาหารและเครื่องดื่มและสุขาที่ต้องเสียค่าบริการแต่มีคุณภาพปานกลาง	5. การบริการ ผู้วิจัยพบว่า ที่ปราสาทเขาพนมรุ้งมีบริการวิทยากรนำชมโดยต้องติดต่อล่วงหน้าเพื่อขอรับบริการเช่นเดียวกับปราสาทหินพิมาย หรือจะใช้บริการของยุวมัคคุเทศก์ซึ่งนำชมสถานที่ฟรี แต่ยุวมัคคุเทศก์ของที่นี่แตกต่างจากที่ปราสาทหินพิมาย เนื่องจากยุวมัคคุเทศก์(เป็นนักเรียนระดับมัธยมต้น) ของปราสาทเขาพนมรุ้งสามารถบรรยายเป็นภาษาอังกฤษได้ อีกทั้งต้องมีการทดสอบจากผู้อำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์ (เป็นโครงการที่เพิ่งเริ่มขึ้น) นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบปัญหาที่บริเวณศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของปราสาทเขาพนมรุ้งยังขาดความน่าสนใจ และมีเจ้าหน้าที่ดูแลนักท่องเที่ยวน้อย แต่ผู้วิจัยคิดว่าการจัดการเรื่องสุขาของปราสาทเขาพนมรุ้งมีการจัดการได้ดีกว่าที่ปราสาทหินพิมาย ซึ่งจำนวนห้องสุขามีมากกว่า โดยมีทั้งหมด 3 จุด คือ 1) บริเวณซ้ายมือทางเข้าก่อนถึงศูนย์บริการนักท่องเที่ยว 2)บริเวณด้านซ้ายมือของทางเดินช่วงกลางที่มีเสนางเรียงตั้งอยู่ และ 3)บริเวณด้านหลังของปราสาท แต่เมื่อจะใช้บริการต้องเสียค่าใช้จ่าย ทำให้ห้องน้ำของปราสาทเขาพนมรุ้งมีความสะอาดมากกว่าเนื่องจากมีผู้ดูแล นอกจากนี้การจัดการในเรื่องของร้านค้าผู้วิจัยคิดว่าดูแออัดมากเกินไปทั้งๆ ที่มีพื้นที่มากกว่าที่ปราสาทหินพิมาย

ตาราง 2 (ต่อ)

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
6. คุณภาพของป้ายสื่อความหมาย ผู้วิจัยพบว่า มีการสร้างป้ายแผนที่แสดงที่ตั้งของหมู่ปราสาทเป็นภาพสี่สีประกอบคำบรรยายบริเวณด้านข้างของศูนย์บริการนักท่องเที่ยว แต่สภาพป้ายสื่อความหมายในบริเวณปราสาทหินพิมายไม่ได้รับการซ่อมบำรุงเนื่องจากตากแดดตากฝนจนชำรุดทรุดโทรมลงไปมากบางป้ายตัวหนังสือหลุดลอกจนไม่สามารถอ่านได้ ในเรื่องของข้อมูลส่วนใหญ่ยังเป็นข้อมูลเดิมแต่เป็นข้อมูลที่ถูกต้องที่ใช้กันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน	6. คุณภาพของป้ายสื่อความหมาย ผู้วิจัยพบว่า ในปราสาทเขาพนมรุ้งมีหลายป้ายที่ชำรุดซึ่งก็ไม่ค่อยแตกต่างจากที่ปราสาทหินพิมาย
7. การจัดการเรื่องเส้นทาง ผู้วิจัยพบว่า เส้นทางเดินภายในบริเวณปราสาทหินพิมายมีความชัดเจนและมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงในการเที่ยวชม ปราสาทหินพิมายมีการจัดระบบเส้นทางเดินท่องเที่ยวแบบเดินไปและกลับโดยใช้เส้นทางเดียวกัน แต่ในช่วงวันหยุดผู้วิจัยพบว่า เส้นทางเดินท่องเที่ยวมีความแออัดมากบางช่วงเกิดการกระจุกตัว ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าเป็นเรื่องที่ร่วมกันคิดและแก้ไขเพราะบางช่วงของปราสาทยังมีการทຸດตัวอยู่ซึ่งการรับน้ำหนัคนักคนจำนวนมากทุกวัน จะส่งผลทำให้ปราสาทบางช่วงพังลงมาได้และนักท่องเที่ยวจะได้รับอันตราย	7. การจัดการเรื่องเส้นทาง ผู้วิจัยพบว่า เส้นทางเดินภายในบริเวณปราสาทเขาพนมรุ้งมีความชัดเจนและมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงในการเที่ยวชม มีการจัดระบบเส้นทางเดินท่องเที่ยวแบบเดินไปและกลับโดยใช้เส้นทางเดียวกัน แต่ในอดีตสามารถเดินทางขึ้นลงได้บริเวณด้านหลังปราสาทเขาพนมรุ้งแต่ปัจจุบันไม่อนุญาตแล้ว นอกจากนี้ผู้วิจัยคิดว่าในช่วงวันหยุดยาวการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวในปราสาทพนมรุ้งดูมีการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวได้ดีกว่าเนื่องจากเป็นเส้นทางเดินขึ้นเขานักท่องเที่ยวต้องค่อยๆ เดิน เลี้ยวเกิดจุดแวะพักหลายแห่งซึ่งถือเป็นข้อได้เปรียบในจุดนี้ และ (มีต่อ)

ตาราง 2 (ต่อ)

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
	7. การจัดการเรื่องเส้นทาง (ต่อ) เส้นทางเดินนั้นผู้วิจัยเข้าใจว่าทางกรมศิลปากรต้องการให้มีความเป็นธรรมชาติดั้งเดิมมากที่สุดด้วยคติของการเดินขึ้นเขาเพื่อขึ้นไปเคารพสักการะเทพเจ้า ดังนั้นต้องการให้ทุกคนสำรวจและเดินอย่างเคารพสถานที่ให้มากที่สุด จึงถือเป็นจุดเด่นของการเข้าชมปราสาทเขาพนมรุ้งด้วย
8. สิ่งสำคัญในการสื่อความหมาย ผู้วิจัยพบว่า หากนักท่องเที่ยวเดินเที่ยวชมด้วยตนเองอาจไม่เข้าใจความเป็นมาของปราสาทหินพิมายหากนักท่องเที่ยวไม่อ่านป้ายสื่อความหมาย แต่ถ้าหากใช้บริการของวิทยากรหรือยูวมัคคุเทศก์ก็จะได้รับความรู้จากเรื่องราวที่สามารถเข้าใจได้ โดยวิทยากรและยูวมัคคุเทศก์แต่ละคนก็มีวิธีเล่าเรื่องราวให้นักท่องเที่ยวฟังได้น่าสนใจแตกต่างกันออกไป	8. สิ่งสำคัญในการสื่อความหมาย ผู้วิจัยพบว่า หากนักท่องเที่ยวเดินเที่ยวชมด้วยตนเองอาจไม่เข้าใจความเป็นมาของปราสาทเขาพนมรุ้ง หากนักท่องเที่ยวไม่อ่านป้ายสื่อความหมาย แต่ถ้าหากใช้บริการของวิทยากรหรือยูวมัคคุเทศก์ก็จะได้รับความรู้จากเรื่องราวที่สามารถเข้าใจได้ โดยวิทยากรและยูวมัคคุเทศก์แต่ละคนก็มีวิธีเล่าเรื่องราวให้นักท่องเที่ยวฟังได้น่าสนใจแตกต่างกันออกไป ซึ่งในข้อนี้ผู้วิจัยคิดว่าไม่ได้มีความแตกต่างจากปราสาทหินพิมาย แต่จะต่างตรงที่นักสื่อความหมายของที่ปราสาทเขาพนมรุ้งมีลูกเล่นมากกว่าในการบรรยายทำให้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะสนใจฟังมากกว่าที่ปราสาทหินพิมาย

ตาราง 2 (ต่อ)

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
9. ระดับของการให้ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า ระดับการให้ข้อมูลเป็นการให้ข้อมูลในระดับปกติใช้กับนักเรียน นักศึกษา ผู้วิจัยยังไม่พบการให้บริการวิทยากรบรรยายเป็นภาษาต่างประเทศและยังไม่พบการให้ข้อมูลระดับเชิงลึก	9. ระดับของการให้ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า ระดับการให้ข้อมูลเป็นการให้ข้อมูลในระดับปกติใช้กับนักเรียน นักศึกษา ผู้วิจัยยังไม่พบการให้บริการวิทยากรบรรยายเป็นภาษาต่างประเทศและยังไม่พบการให้ข้อมูลระดับเชิงลึก ซึ่งไม่แตกต่างจากที่ปราสาทหินพิมาย
10. ความแตกต่างของนักท่องเที่ยว ผู้วิจัยพบว่า มีความแตกต่างทั้งในด้านของอายุ เพศ ความแตกต่างด้านเชื้อชาติ การสื่อความหมายต้องคำนึงถึงเรื่องของภาษาและระดับความยากง่ายของข้อมูล แต่ที่ปราสาทหินพิมายยังมีระดับการให้ข้อมูลแบบธรรมดา ไม่มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย แต่มีแผ่นพับภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาญี่ปุ่น ช่วยในการเที่ยวชมสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่ได้ขอวิทยากรบรรยาย หรือใช้บริการของยุวมัคคุเทศก์ แต่ในบางครั้งแผ่นพับไม่เพียงพอสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาขอ	10. ความแตกต่างของนักท่องเที่ยว ผู้วิจัยพบว่า มีความแตกต่างทั้งในด้านของอายุ เพศ ความแตกต่างด้านเชื้อชาติ การสื่อความหมายต้องคำนึงถึงเรื่องของภาษาและระดับความยากง่ายของข้อมูล แต่ที่ปราสาทเขาพนมรุ้งยังมีระดับการให้ข้อมูลแบบธรรมดา ไม่มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย แต่มีแผ่นพับภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ช่วยในการเที่ยวชมสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่ได้ขอวิทยากรบรรยาย หรือใช้บริการของยุวมัคคุเทศก์ แต่ในบางครั้งแผ่นพับไม่เพียงพอสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาขอ ในด้านนี้ไม่พบความแตกต่างจากที่ปราสาทหินพิมาย

ตาราง 2 (ต่อ)

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
11. การปรับปรุงข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า ข้อมูลต่างๆของปราสาทหินพิมายไม่มีการปรับเปลี่ยนแต่อย่างใดจากอดีตถึงปัจจุบันข้อมูลยังคงเหมือนเดิม	11. การปรับปรุงข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า ข้อมูลต่างๆของปราสาทเขาพนมรุ้งไม่มีการปรับเปลี่ยนแต่อย่างใดจากอดีตถึงปัจจุบันข้อมูลยังคงเหมือนเดิม ไม่แตกต่างไปจากที่ปราสาทหินพิมาย
12. ระบบการทำความสะอาด ผู้วิจัยพบว่า บริเวณภายในปราสาทหินพิมายมีการทำความสะอาดอยู่เสมอโดยทีมเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรคอยกวาดใบไม้ ตัดหญ้า ดูแลเรื่องของขยะให้ดูสะอาดอยู่เสมอ	12. ระบบการทำความสะอาด ผู้วิจัยพบว่า บริเวณภายในปราสาทเขาพนมรุ้งมีการทำความสะอาดอยู่เสมอโดยทีมเจ้าหน้าที่ของอุทยานประวัติศาสตร์ คอยกวาดใบไม้ ตัดหญ้า ดูแลเรื่องของขยะให้ดูสะอาดอยู่เสมอเช่นเดียวกับปราสาทหินพิมาย
13. ความรู้เรื่องของแหล่งท่องเที่ยวของเจ้าหน้าที่ ผู้วิจัยพบว่า เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการบรรยายของปราสาทหินพิมายมีความรู้ในเรื่องของปราสาทหินพิมายเป็นอย่างดี สามารถอธิบายให้นักท่องเที่ยวเข้าใจได้	13. ความรู้เรื่องของแหล่งท่องเที่ยวของเจ้าหน้าที่ ผู้วิจัยพบว่า เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการบรรยายของปราสาทเขาพนมรุ้งมีความรู้ในเรื่องปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นอย่างดี สามารถอธิบายให้นักท่องเที่ยวเข้าใจได้

ตาราง 2 (ต่อ)

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
14. โอกาสเดินย้อนกลับมาดูที่เดิม ผู้วิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวสามารถจะเดินย้อนกลับมาดูได้ และเส้นทางภายในปราสาทไม่ซับซ้อนและที่สำคัญนักท่องเที่ยวมีอิสระมากในการเดินชมบริเวณปราสาททั้งหมด	14. โอกาสเดินย้อนกลับมาดูที่เดิม ผู้วิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวสามารถจะเดินย้อนกลับมาดูได้ และเส้นทางภายในปราสาทไม่ซับซ้อนและที่สำคัญนักท่องเที่ยวมีอิสระมากในการเดินชมบริเวณปราสาททั้งหมด ไม่แตกต่างจากปราสาทหินพิมาย
15. สถานที่ซื้อของที่ระลึก ผู้วิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวสามารถซื้อหนังสือ ปราสาทหินพิมาย จำลองได้จากศูนย์บริการนักท่องเที่ยว และภายนอกของปราสาทหินมีหลากหลายร้านให้นักท่องเที่ยวได้เลือกซื้อแต่สินค้าส่วนใหญ่ยังขาดความเป็นเอกลักษณ์ ความเป็นพื้นถิ่นแบบที่เรียกว่าหาซื้อที่ไหนไม่ได้ต้องซื้อที่ปราสาทหินพิมายเท่านั้น การจัดบริเวณร้านขายของด้านนอกไม่ค่อยเป็นระเบียบมากนัก	15. สถานที่ซื้อของที่ระลึก ผู้วิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวสามารถซื้อหนังสือ ของที่ระลึกได้จากศูนย์บริการนักท่องเที่ยว และบริเวณด้านล่างของปราสาทเขาพนมรุ้ง จุดที่ตั้งใกล้บริเวณลานจอดรถ เป็นร้านขายของฝากและของที่ระลึก ซึ่งสินค้าส่วนใหญ่ก็ยังมีคล้ายคลึงกัน แต่การจัดร้านขายของด้านล่างมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากกว่าที่ปราสาทหินพิมาย

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
16. สถานที่ตั้งร้านขายเครื่องดื่มและอาหาร ผู้วิจัยพบว่า ร้านค้าเหล่านี้ตั้งอยู่บริเวณด้านนอก ราคาปานกลาง สินค้าในแต่ละร้านมักจะขายของคล้ายๆ กัน รูปแบบร้านค้าโดยทั่วไปไม่ค่อยเหมือนกัน ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าไม่กลมกลืนกับตัวโบราณสถาน และมีการกระจุกตัวของร้านค้า จึงมีความแออัดเกิดขึ้นบริเวณหน้าปราสาทและบางจุดดูบดบังทัศนียภาพความสวยงามของปราสาทด้วย	16. สถานที่ตั้งร้านขายเครื่องดื่มและอาหาร ผู้วิจัยพบว่า ร้านค้าเหล่านี้ตั้งอยู่บริเวณด้านล่างของปราสาท ราคาปานกลาง สินค้าในแต่ละร้านมักจะขายสินค้าคล้ายๆกัน รูปแบบร้านค้ามีความคล้ายคลึงกัน แต่ผู้วิจัยคิดว่ายังไม่ค่อยกลมกลืนกับตัวโบราณสถานเท่าใด และเกิดความแออัดเกิดขึ้นทั่วบริเวณด้านล่างใกล้จุดจอดรถเมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมาพร้อมกันมากๆ
17. คุณค่าจากการสื่อความหมาย ผู้วิจัยพบว่า หากการสื่อความหมายดีก็จะเป็นตัวสนับสนุนให้คนที่มาท่องเที่ยวได้พัฒนาความรู้และรู้สึกถึงความหวงแหนแหล่งท่องเที่ยว แต่ผู้วิจัยคิดว่าตัวนักท่องเที่ยวที่เข้าไปก็ต้องตระหนักและต้องมีความสนใจในตัวโบราณสถานด้วยหากนักท่องเที่ยวไม่ได้สนใจก็ทำให้การสื่อความหมายนั้นไร้ค่าตามไป ในแง่มุมของผู้วิจัยคิดว่าการสื่อความหมายของปราสาทหินพิมายต้องเริ่มหาเทคนิคใหม่ๆ เข้ามาใช้เพื่อเพิ่มความน่าสนใจ	17. คุณค่าจากการสื่อความหมาย ผู้วิจัยพบว่า หากการสื่อความหมายดีก็จะเป็นตัวสนับสนุนให้คนที่มาท่องเที่ยวได้พัฒนาความรู้และรู้สึกถึงความหวงแหนแหล่งท่องเที่ยว แต่ผู้วิจัยคิดว่าตัวนักท่องเที่ยวที่เข้าไปก็ต้องตระหนักและต้องมีความสนใจในตัวโบราณสถานด้วยหากนักท่องเที่ยวไม่ได้สนใจก็ทำให้การสื่อความหมายนั้นไร้ค่าตามไป ในแง่มุมของผู้วิจัยคิดว่าการสื่อความหมายของปราสาทพนมรุ้งต้องเริ่มหาเทคนิคใหม่ๆ เข้ามาใช้เพื่อเพิ่มความน่าสนใจเช่นเดียวกับที่ปราสาทหินพิมาย

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
18. ความต้องการเดินทางกลับมาท่องเที่ยว ผู้วิจัยพบว่า บางคนต้องการกลับมาอีกเพราะต้องการมาเที่ยวช่วงที่มีเทศกาลเที่ยวพิมาย มีอีกส่วนที่ไม่ต้องการกลับมาอีกโดยให้เหตุผลว่า ร้อนมากสำหรับการเดินเที่ยวชม	18. ความต้องการเดินทางกลับมาท่องเที่ยว ผู้วิจัยพบว่า บางคนต้องการกลับมาอีกเพราะต้องการมาเที่ยวช่วงที่มีเทศกาลงานประเพณีเดินขึ้นเขาพนมรุ้ง และช่วงที่ดวงอาทิตย์ส่องตรงทั้ง 15 ช่องประตู มีอีกส่วนที่ไม่ต้องการกลับมาอีกโดยให้เหตุผลว่า ร้อนมากสำหรับการเดินเที่ยวชม และการแหล่งท่องเที่ยวแต่ละจุดค่อนข้างไกลจากกันทำให้เดินทางลำบาก ซึ่งก็ไม่ค่อยแตกต่างจากที่ปราสาทหินพิมาย
19. การบอกต่อกันแบบปากต่อปากเป็นการประชาสัมพันธ์ที่ดี ผู้วิจัยได้สอบถามนักท่องเที่ยวและบุคคลใกล้ชิดที่เคยเดินทางไปท่องเที่ยวว่าคิดเห็นอย่างไรกับแหล่งท่องเที่ยวนี้ ซึ่งผู้วิจัยพบว่า หากเป็นกลุ่มนักเรียนนักศึกษา มักมีความเห็นตรงกันคือ ไม่ค่อยชอบเนื่องจากไม่เข้าใจในเรื่องของงานศิลปะ แต่หากสอบถามบุคคลที่มีความสนใจในเรื่องโบราณสถานกับพบว่า การจัดการการท่องเที่ยวของพิมายยังไม่ค่อยมีการพัฒนาทุกอย่างยังคงเหมือนอดีต ไม่ค่อยมีอะไรใหม่ๆ การนำเสนอก็ยังคงเป็นรูปแบบเดิมๆ (มีต่อ)	19. การบอกต่อกันแบบปากต่อปากเป็นการประชาสัมพันธ์ที่ดี จากการที่ผู้วิจัยได้สอบถามนักท่องเที่ยวและบุคคลใกล้ชิดที่เคยเดินทางไปท่องเที่ยวว่าคิดเห็นอย่างไรกับแหล่งท่องเที่ยวนี้ ซึ่งผู้วิจัยพบว่า หากเป็นกลุ่มนักเรียนนักศึกษา มักมีความเห็นตรงกันคือ ไม่ค่อยชอบเนื่องจากไม่เข้าใจในเรื่องของงานศิลปะ แต่หากสอบถามบุคคลที่มีความสนใจในเรื่องโบราณสถานกับพบว่า การจัดการการท่องเที่ยวของโบราณสถานไทยยังไม่ค่อยมีการพัฒนาเริ่มถึงจุดอิ่มตัวและมีการนำเสนอที่ดูจะเชยเกินไปหน่อย

ปราสาทหินพิมาย	ปราสาทเขาพนมรุ้ง
19. การบอกต่อกันแบบปากต่อปากเป็นการประชาสัมพันธ์ที่ดี (ต่อ) ซึ่งบางคนมีโอกาสเดินทางไปเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรก็บอกว่าที่นั่นมีการนำเสนอข้อมูลการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ก่อนออกไปดูสถานที่จริงมีการจำลองสถานที่ด้วยระบบและเทคโนโลยีที่ทันสมัย	
20. การเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยว ผู้วิจัยพบว่าแผนที่ท่องเที่ยวของอำเภอพิมายยังมีจุดเชื่อมต่อการท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน ได้แก่ ไทรงาม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย อนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์ และแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท ส่วนแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะเดียวกันนั้นอาจต้องใช้เวลาในการท่องเที่ยวมากกว่าหนึ่งวัน แต่สำหรับในตัวปราสาทหินพิมายผู้วิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวภายในวันเดียวก็เพียงพอแล้ว	20. การเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยว ผู้วิจัยพบว่าแผนที่ท่องเที่ยวยังมีจุดเชื่อมต่อการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะเดียวกันอีก ซึ่งอาจต้องใช้เวลาในการท่องเที่ยวมากกว่าหนึ่งวัน ยกเว้นปราสาทเมืองต่ำที่ตั้งอยู่บริเวณด้านล่างของปราสาทเขาพนมรุ้ง สามารถท่องเที่ยวพร้อมกันได้ทั้งสองแห่งในวันเดียวกัน แต่สำหรับในตัวปราสาทเขาพนมรุ้งผู้วิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวภายในวันเดียวก็เพียงพอแล้ว

ภาพประกอบการตรวจสอบแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของ
ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 19 บริเวณที่จอดรถบัสของปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 20 บริเวณที่จอดรถยนต์ของปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 21 บริเวณที่จอดรถบัสของปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 22 บริเวณที่จอดยนต์ของปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 23 ชุมชนบัตร์ทางเข้าปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 24 ชุมชนบัตร์ทางขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 25 เจ้าหน้าที่ประจำอุทยานประวัติศาสตร์พิมายกำลังบรรยายข้อมูลให้กับ
นักศึกษาที่มา

ภาพประกอบ 26 เจ้าหน้าที่ประจำอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งกำลังบรรยายข้อมูลให้กับ
นักศึกษาที่มา

ภาพประกอบ 27 ห้องสุขาในบริเวณปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 28 ห้องสุขาในบริเวณปราสาทหินพิมายในวันที่มีนักท่องเที่ยวมาก

ภาพประกอบ 29 ทางเข้าสุขาชายบริเวณด้านล่างของปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 30 ทางเข้าสุขาหญิงบริเวณด้านล่างของปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 31 ป้ายบอกทางและป้ายบอกประวัติของปราสาทหินพิมายมีสภาพสมบูรณ์

ภาพประกอบ 32 ป้ายสื่อความหมายบางป้ายของปราสาทหินพิมายมีสภาพชำรุด

ภาพประกอบ 33 ป้ายบอกทางภายในบริเวณปราสาทเขาพนมรุ้งมีสภาพสมบูรณ์

ภาพประกอบ 34 ป้ายสื่อความหมายบางป้ายของปราสาทเขาพนมรุ้งมีสภาพชำรุด

ภาพประกอบ 35 บริเวณทางเดินภายในบริเวณปราสาทหินพิมายก่อนเข้าปราสาทประธาน

ภาพประกอบ 36 ทางเดินบริเวณสนามวางเรียงก่อนเข้าตัวปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 37 นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่ปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 38 นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศบริเวณด้านหลังปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 39 ด้านหน้าสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

ภาพประกอบ 40 บริเวณด้านข้างและทางเข้าศูนย์บริการข้อมูลปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 41 เจ้าหน้าที่ทำความสะอาดภายในบริเวณปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 42 กล้องวงจรปิดในบริเวณปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 43 เจ้าหน้าที่ทำความสะอาดภายในบริเวณปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 44 กล้องวงจรปิดบริเวณปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 45 กล้องวงจรปิดภายในปราสาทประธานปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 46 เศียรพญานาคได้รับการบูรณะใหม่หลังจากถูกลอบทุบ

ภาพประกอบ 47 บริเวณร้านขายของด้านหน้าปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 48 บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ ด้านหน้าปราสาทหินพิมาย

ภาพประกอบ 49 บริเวณร้านค้าติดกับลานจอดรถด้านล่างของปราสาทเขาพนมรุ้ง

ภาพประกอบ 50 บริเวณร้านค้าก่อนถึงศูนย์บริการข้อมูลปราสาทเขาพนมรุ้ง

2.3 ผลการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการที่มีความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) ในการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลและมีความรู้ความเข้าใจในด้านพื้นที่ที่ทำการศึกษ เพื่อช่วยการรวบรวมความสำคัญของงานวิจัยฉบับนี้ ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอต่อไปนี้

จากการสัมภาษณ์คุณสุพจน์ พรหมมาโนช ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา ซึ่งเป็นอดีตผู้อำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย และจากการสัมภาษณ์ คุณวงศ์ฉัตร ฉัตรกุล ณ อยุธยา ตำแหน่ง นักวิชาการช่างศิลป์ ระดับชำนาญการ สำนักโบราณคดี และเป็นหนึ่งในทีมงานบูรณะปราสาทเขาพนมรุ้ง โดยประเด็นในการสัมภาษณ์มีดังนี้

2.3.1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ทางการท่องเที่ยว

2.3.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

2.3.2.1 ด้านสภาพของแหล่งท่องเที่ยว

2.3.2.2 ด้านการคมนาคม

2.3.2.3 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

2.3.2.4 ด้านการจัดการและบริการ

2.3.2.5 ด้านการจัดการสภาพพื้นที่โดยรอบ

2.3.3 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยว
ซึ่งผลจากการสัมภาษณ์สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

2.3.1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ทางการท่องเที่ยว

ในปัจจุบันสถานการณ์การท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย และปราสาทเขาพนมรุ้งอยู่ในระดับดี โดยเฉพาะในช่วงวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยประมาณร้อยละ 90 และนักท่องเที่ยวต่างชาติทั้งยุโรป และเอเชียอีกประมาณร้อยละ 10 สาเหตุที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งนั้น เนื่องจากปราสาทหินพิมายเป็นโบราณสถานเขมรที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในยุคต้นของศิลปะแบบนครวัด นอกจากนี้ยังมีเทศกาลเที่ยวพิมาย มีการจัดงานแสง สี เสียง จึงสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเรื่องของพระอาทิตย์ส่องตรงทุกช่องประตูของปราสาท และยังมีชื่อเสียงในเรื่องความสวยงามของหินทรายสีชมพู นอกจากนี้ก็ยังมีเทศกาลขึ้นเขาพนมรุ้ง ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งได้รับผลกระทบทั้งด้านดีและด้านเสียที่เกิดจากการท่องเที่ยว ดังนั้นผลกระทบในด้านดีของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง คือ ชุมชนมีรายได้มากยิ่งขึ้นจากการขายสินค้า

และบริการที่พัก ร้านอาหาร ผลกระทบในด้านเสียนั้นสามารถเห็นได้ชัดเจนมากที่ปราสาทหินพิมายเนื่องจากเมื่อถึงช่วงเดือนพฤศจิกายนจะเป็นช่วงเทศกาลเที่ยวพิมาย และในฤดูอุทยานประวัติศาสตร์จะกลายเป็นที่จัดงานแสง สี เสียง ซึ่งหากมองภาพรวมภายนอกน่าจะเป็นการดีเพราะเกิดการกระจายรายได้จำนวนเม็ดเงินสะพัดในอำเภอ แต่สิ่งที่ถูกมองข้ามไปคือในการแสดง แสง สี เสียง นั้นส่งผลกระทบต่อโบราณสถานโดยตรง โดยเฉพาะการจุดพลุ ซึ่งมีทั้งสารเคมี และคราบของสารเคมีที่ยังตกค้าง หรือแม้แต่การรองรับนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนมากๆ ก็ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานเช่นเดียวกัน

ส่วนในเรื่องของการส่งเสริมการท่องเที่ยวนั้นจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญให้ความเห็นตรงกันว่ารูปแบบการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวค่อนข้างเชย จัดทำแต่รูปแบบเดิมๆ ซึ่งในความเป็นจริงต้องมีการพัฒนารูปแบบการนำเสนอแนวใหม่ๆ อาจต้องปรับปรุงศูนย์บริการนักท่องเที่ยวใหม่ มีการปฐมนิเทศก่อนเข้าชม แต่งบประมาณหายากมาก ทั้งสองแหล่งท่องเที่ยวเข้าสู่จุดอิ่มตัวมานานแล้ว จำเป็นต้องมีงบประมาณบำรุงและพัฒนา นอกจากนี้ต้องหาแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมต่อเพื่อให้เกิดความแปลกใหม่มากยิ่งขึ้น

2.3.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

2.3.2.1 ด้านสภาพแหล่งท่องเที่ยว

ในภาพรวมของศักยภาพของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งนั้น พบว่า ปราสาทหินพิมายนั้นตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชน การจัดการด้านภูมิทัศน์นั้นทำได้ยากมาก หากต้องปรับภูมิทัศน์อย่างจริงจังจำเป็นต้องย้ายชุมชน ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ที่จะจัดการได้ ส่วนของปราสาทเขาพนมรุ้งนั้นไม่ประสบปัญหานี้เนื่องจากตั้งอยู่บนเขา ไม่มีชุมชน แต่ปัญหาที่ประสบเรื่องของความทรุดโทรมของตัวปราสาทควรจะต้องมีการบูรณะใหม่แต่เป็นเรื่องที่ทำยากเช่นเดียวกันเนื่องจากต้องหางบประมาณ และการที่จะทำอะไรต้องศึกษาที่แผนแม่บทเป็นหลักก่อน และจะต้องนำเข้าไปพิจารณากับคณะกรรมการวิชาการเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานก่อนถึงจะสามารถทำได้ ส่วนในแง่ของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตเฉพาะถิ่น ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ตอบตรงกันว่าหากดูกันจริงๆ แล้วมันไม่ค่อยเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน แต่ยังพอมีหลงเหลืออยู่คือประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งซึ่งมีมาแต่โบราณ

ส่วนในเรื่องของการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวกลุ่มอีสานใต้ ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์เห็นด้วยว่าควรดำเนินการพัฒนาให้เต็มรูปแบบโดยให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลเอง ซึ่งเป็นเรื่องน่าสนับสนุนอย่างมากโดยเฉพาะพัฒนาการท่องเที่ยวเส้นทางอารยธรรมเขมร และยังมีการขุดพบสะพานเขมรโบราณ (ราชมรรคา) โดยในการพัฒนาพื้นที่มองจากภาพรวมแล้วปราสาทเขาพนมรุ้ง ทำได้ง่ายกว่าที่ปราสาทหินพิมาย เนื่องจากปราสาทหินพิมายมีปัญหาเรื่องชุมชน แต่ปราสาทเขาพนมรุ้งไม่มี แต่ปัญหาใหญ่อีกเรื่องหนึ่งคือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นยังไม่มีส่วนร่วมในการดูแลโบราณสถาน

2.3.2.2 ด้านการคมนาคม

เส้นทางในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวปราสาทหินพิมายมีความได้เปรียบมากกว่า การเดินทางสะดวก มีรถประจำทางผ่าน แต่ที่ปราสาทเขาพนมรุ้งนั้น เส้นทางพร้อมแต่รถบริการเข้าแหล่งไม่พร้อมซึ่งนักท่องเที่ยวที่ไม่มีรถส่วนตัวเดินทางลำบาก จำเป็นอย่างมากที่องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและจังหวัด ต้องคิดถึงเรื่องนี้ควรจัดการรับส่งไปยังจุดท่องเที่ยว ส่วนในเรื่องป้ายบอกทางผู้ตอบแบบสัมภาษณ์บอกว่ามากเกินไป และไม่ชัดเจนซึ่งเรื่องนี้พูดยากเนื่องจากเรื่องของป้ายบอกทางเราจำเป็นต้องใช้มาตรฐานของกรมทางหลวง หากเป็นป้ายโบราณสถานใช้สีน้ำตาล แต่ตอนนี้ก็เกิดความซ้ำซ้อนอีกเพราะป้ายแหล่งท่องเที่ยวป้ายจะเป็นสีฟ้า ตอนนี้โบราณสถานถูกใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทำให้มีป้ายทั้งสองสี

ส่วนในเรื่องของลานจอดรถของทั้งสองแห่งนั้น พินัยเสียเปรียบที่สุดเนื่องจากสถานที่คับแคบหาที่จอดรถยาก แต่ที่ปราสาทพนมรุ้งพบว่าลานจอดรถกว้างขวาง จอดรถได้เป็นร้อยคัน ดังนั้นก็ปฏิเสธไม่ได้ที่ปราสาทเขาพนมรุ้งมีการรองรับในด้านนี้ได้ดีกว่า

2.3.2.3 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

ปัญหาใหญ่ที่พบเลยสำหรับที่ปราสาทหินพิมายคือห้องสุขามีจำนวนน้อย และก็สกปรกมาก แต่ข้อดีคือไม่เสียค่าบริการ แต่ที่ปราสาทเขาพนมรุ้งมีจำนวนห้องสุขาที่เยอะกว่าและสะอาดกว่า แต่มีการเก็บค่าใช้บริการ ส่วนในเรื่องของการดูแลเรื่องความสะอาดบริเวณภายในปราสาททั้งสองแห่ง ทางอุทยานประวัติศาสตร์เป็นผู้ดูแลเอง ซึ่งลูกจ้างที่ดูแลเรื่องความสะอาดก็เป็นคนในท้องถิ่น นอกจากนี้สิ่งที่ต้องการปรับปรุงของปราสาททั้งสองคือเรื่องการบำบัดน้ำเสีย และอีกเรื่องที่ต้องทำอย่างเร่งด่วน คือ การขาดแคลนบุคลากร ขาดแคลนงบประมาณในการบูรณะ วิทยากรบรรยายสำหรับชาวต่างชาติ ซึ่งในความเป็นจริงรัฐควรเข้ามาให้การสนับสนุนมากกว่านี้

2.3.2.4 ด้านการจัดการและบริการ

ปราสาทเขาพนมรุ้งประสบปัญหาเรื่องของศูนย์บริการนักท่องเที่ยว โครงสร้างไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เลยเกิดการชำรุด ส่วนที่ปราสาทพิมายสถานที่คับแคบเล็กเกินไปต้องปรับปรุงให้ใหญ่ขึ้น แต่เป็นเรื่องน่าแปลกที่นักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่ไม่เคยให้ความสนใจกับศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ซึ่งมีความแตกต่างจากนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมาก เพราะนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติจะเข้าชมที่ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวก่อนเพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับสถานที่นั้นๆ ก่อน ทางด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ช่วยให้นักท่องเที่ยวได้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ปราสาทหินพิมายมียุวมัคคุเทศก์ให้บริการฟรี ส่วนที่พนมรุ้งทำที่หลังแต่พัฒนามากกว่าคือ ยุวมัคคุเทศก์ของพนมรุ้งสามารถบรรยายได้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ อีกทั้งยังต้องผ่านการทดสอบด้วยถึงจะสามารถบรรยายได้ แต่ข้อด้อยของการใช้ยุวมัคคุเทศก์คือ หากนักท่องเที่ยวมีข้อสงสัยถาม ยุวมัคคุเทศก์อาจจะไม่สามารถตอบคำถามได้ทั้งหมด เพราะไม่ใช่คนที่เรียนมาทางด้านนี้โดยตรง

2.3.2.5 ด้านการจัดการสภาพพื้นที่โดยรอบ

สภาพพื้นที่โดยรอบของที่ปราสาทหินพิมายขาดความกลมกลืนกันระหว่างโบราณสถานกับชุมชนแต่ที่ปราสาทเขาพนมรุ้งทุกอย่างกลมกลืนกันหมดอาจด้วยเหตุผลที่ว่าบริเวณดังกล่าวไม่มีชุมชนอาศัยอยู่ ในส่วนนี้ก็ไปอีกข้อได้เปรียบ การจัดการในเรื่องร้านค้าของที่ระลึกหากสามารถทำได้ก็น่าจะต้องทำให้สินค้านั้นเป็นสินค้าลิขสิทธิ์ สร้างตราสินค้าให้เป็นของตนเอง ซึ่งในปัจจุบันทางกรมศิลปากรเตรียมนำเรื่องเข้าที่ประชุมเกี่ยวกับการจัดระบบสถานที่และการจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก โดยให้กรมศิลปากรทั้ง 15 แห่ง เสนอแนวทางการจัดการเข้ามาเพื่อให้เกิดการจัดการที่ดี และสร้างภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยว และควมมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2.3.3 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยว

จากการสัมภาษณ์ หากต้องการให้โบราณสถานทั้งสองแห่งมีการพัฒนาไปในทางที่ดี จำเป็นจะต้องมีการร่วมมือกันในหลายๆ ฝ่าย โดยเฉพาะทางองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นควรเข้ามาช่วยดูแลเพราะถือเป็นสมบัติของทุกคนในท้องถิ่น ต้องมีการจัดสรรงบประมาณในเรื่องการบูรณะและการดูแลรักษาให้มากขึ้น เพราะในขณะนี้มีงบประมาณมีจำนวนจำกัด และต้องคำนึงถึงระบบการขนส่งมวลชนให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเพราะระบบการขนส่งมวลชนที่ทำให้คนเดินทางได้สะดวกมากขึ้นก็จะเป็นตัวช่วยให้คนเกิดการเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้นด้วย

ภาพประกอบ 51 ภาพผู้เชี่ยวชาญทั้งสองในขณะให้สัมภาษณ์

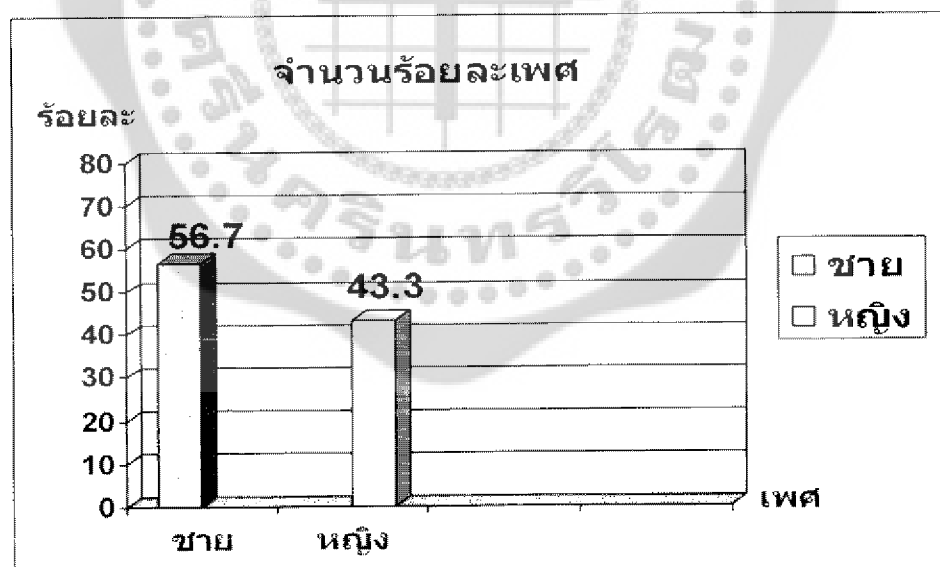
2.4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของนักท่องเที่ยว ในเรื่องการศึกษา เปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของปราสาทหินพิมายและ ปราสาทเขาพนมรุ้ง

2.4.1 แบบสอบถามตอนที่ 1 การศึกษาจากนักท่องเที่ยวจำนวน 30 คน ซึ่งมี ลักษณะข้อมูลทั่วไปทั้งหมด 7 ด้าน ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 3 จำนวนร้อยละเพศของผู้ตอบแบบสอบถาม

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	17	56.7
หญิง	13	43.3
รวม	30	100.0

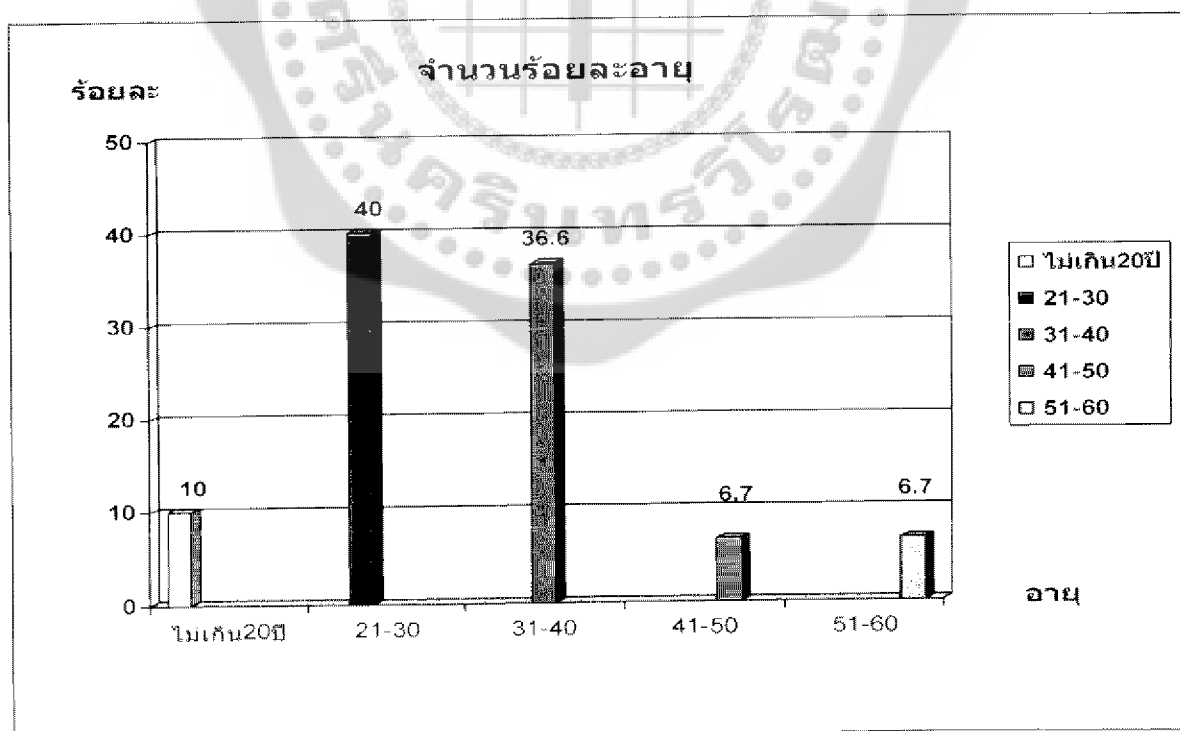
จากตาราง 3 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 30 คน เป็นเพศชายร้อยละ 56.7 ปรากฏดังแผนภูมิแท่งดังนี้

ตาราง 4 จำนวนร้อยละและค่าเฉลี่ยอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม

ช่วงอายุ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เกิน 20 ปี	3	10.0
21 – 30 ปี	12	40.0
31 – 40 ปี	11	36.6
41 – 50 ปี	2	6.7
51 – 60 ปี	2	6.7
รวม	30	100.0

จากตาราง 4 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีอายุระหว่าง 21 – 30 ปี มีร้อยละ 40.0 รองลงมาอายุ 31 – 40 ปี และอายุไม่เกิน 20 ปี มีร้อยละ 36.6 และร้อยละ 10.0 ตามลำดับ โดยมีอายุต่ำสุด 20 ปี อายุสูงสุด 55 ปี ซึ่งมีอายุเฉลี่ย ($\bar{X}$) 30.23 ปี และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S D) 9.141 และมีอายุจำนวนมากที่สุด (Mode) 31 ปี ปากฎตั้งแผนภูมิแท่งดังนี้

ตาราง 5 จำนวนร้อยละการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
มัธยมศึกษาตอนปลาย	7	23.3
ปริญญาตรี	20	66.7
สูงกว่าปริญญาตรี	3	10.0
รวม	30	100.0

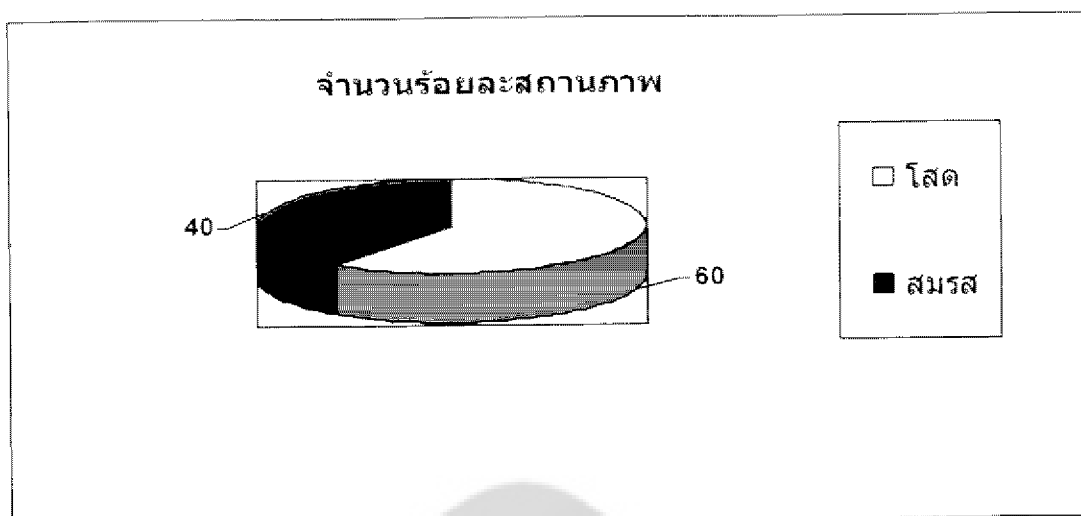
จากตาราง 5 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีการศึกษาระดับปริญญาตรีมีร้อยละ 66.7 รองลงมา มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมีร้อยละ 23.3 ปรากฏดังแผนภูมิวงกลมดังนี้

ตาราง 6 จำนวนร้อยละสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
โสด	18	60.0
สมรส	12	40.0
รวม	30	100.0

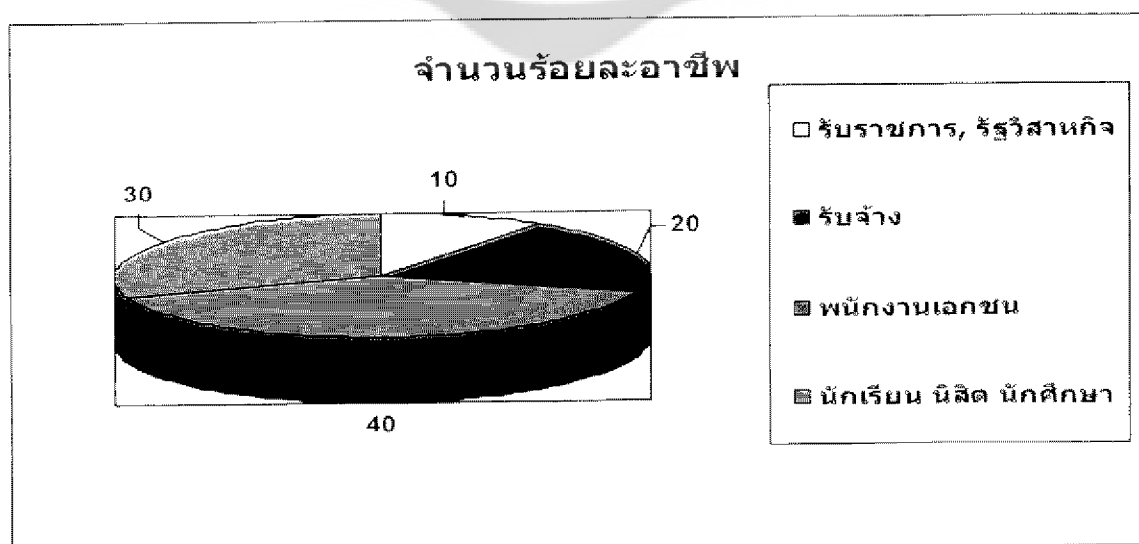
จากตาราง 6 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีสถานภาพโสดมีร้อยละ 60.0 รองลงมา สถานภาพสมรสมีร้อยละ 40.0 ปรากฏดังแผนภูมิวงกลมดังนี้

ตาราง 7 จำนวนร้อยละอาชีพของผู้ตอบแบบสอบถาม

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
รับราชการ , รัฐวิสาหกิจ	3	10.0
รับจ้าง	6	20.0
พนักงานเอกชน	12	40.0
นักเรียน นิสิต นักศึกษา	9	30.0
รวม	30	100.0

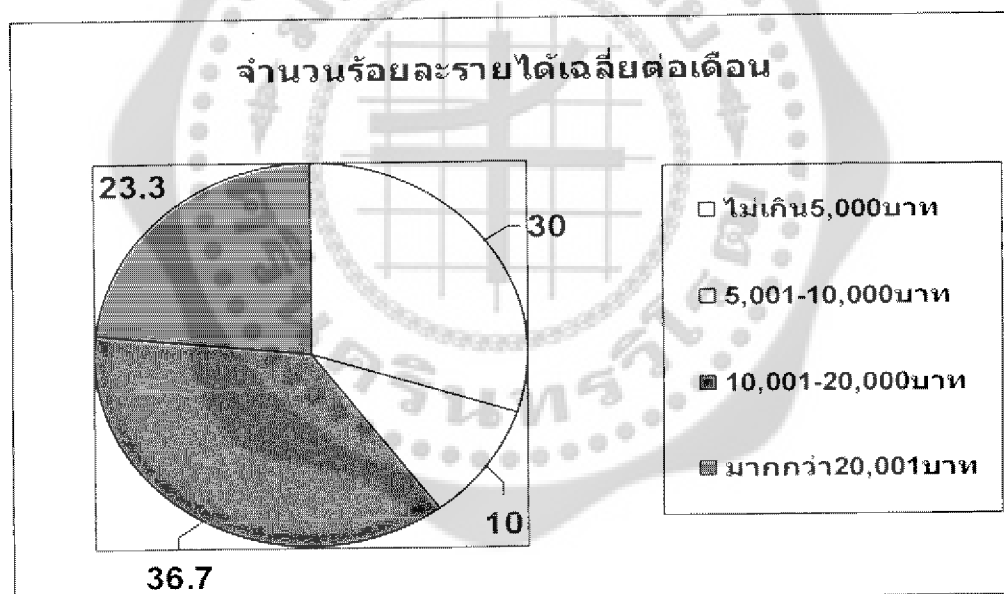
จากตาราง 7 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีอาชีพพนักงานเอกชน มีร้อยละ 40.0 รองลงมาเป็นนักเรียน นิสิต นักศึกษา มีร้อยละ 30.0 ปากฎตั้งแผนภูมิวงกลมดังนี้

ตาราง 8 จำนวนร้อยละรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของผู้ตอบแบบสอบถาม

รายได้เฉลี่ยต่อเดือน	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เกิน 5,000 บาท	9	30.0
5,001 – 10,000 บาท	3	10.0
10,001 – 20,000 บาท	11	36.7
มากกว่า 20,001 บาท	7	23.3
รวม	30	100.0

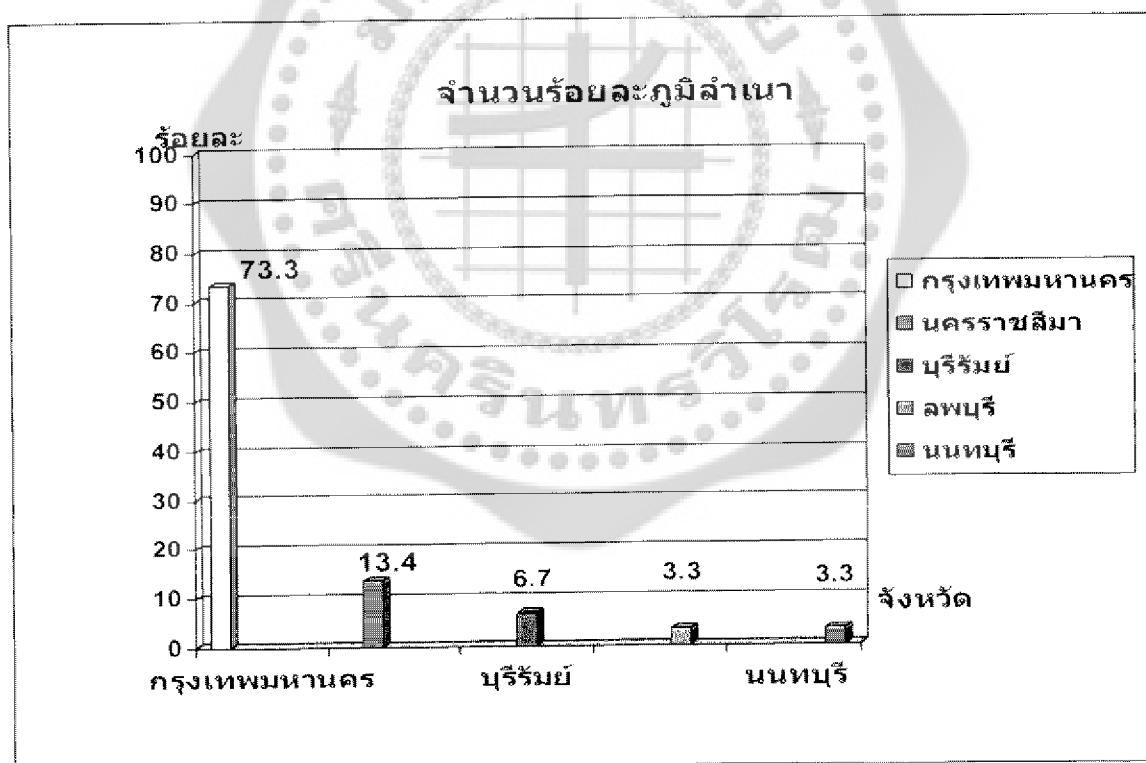
จากตาราง 8 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 10,000 – 20,000 บาท มีร้อยละ 36.7 รองลงมารายได้เฉลี่ยต่อเดือนไม่เกิน 5,000 บาท มีร้อยละ 30.0 ปรัชญาดังแผนภูมิวงกลมดังนี้

ตาราง 9 จำนวนร้อยละภูมิสำเนาเดิมของผู้ตอบแบบสอบถาม

ภูมิสำเนา	จำนวน	ร้อยละ
จังหวัดกรุงเทพมหานคร	22	73.3
จังหวัดนครราชสีมา	4	13.4
จังหวัดบุรีรัมย์	2	6.7
จังหวัดลพบุรี	1	3.3
จังหวัดนนทบุรี	1	3.3
รวม	30	100.0

จากตาราง 9 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีภูมิสำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดกรุงเทพมหานคร มีร้อยละ 73.3 ปรากฏผังแผนภูมิแท่งดังนี้

2.4.2 แบบสอบถามตอนที่ 2 การวิเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามปิด (Close ended question) เพื่อวัดความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยว จำนวน 30 คน ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 10 จำนวนร้อยละความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม

เรื่อง	ใช่		ไม่ใช่		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1) การท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิต ประเพณี และประวัติศาสตร์ ถือเป็น การท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม	30	100.0	0	0.0	30	100.0
2) การจัดการการท่องเที่ยวด้าน ศิลปวัฒนธรรมต้องคำนึงถึงความคิดเห็น ของชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณของแหล่ง ท่องเที่ยวนั้นๆด้วย	28	93.3	2	6.7	30	100.0
3) การท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมควรให้ ภาครัฐดูแลแต่เพียงผู้เดียว	6	20.0	24	80.0	30	100.0
4) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้าน ศิลปวัฒนธรรมควรจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยวให้ พร้อมทุกด้าน	9	30.0	21	70.0	30	100.0
5) การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวด้าน ศิลปวัฒนธรรมควรจำกัดจำนวน นักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับพื้นที่ที่ สามารถรองรับได้	21	70.0	9	30.0	30	100.0
6) ควรมีการจัดแนวกันชน (Buffer zone) ระหว่างแหล่งท่องเที่ยวกับชุมชน โดยรอบ	24	80.0	6	20.0	30	100.0
7) การท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวได้	24	80.0	6	20.0	30	100.0
8) ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งได้รับการดูแลในรูปแบบของ อุทยานแห่งชาติ	12	40.0	18	60.0	30	100.0

ตาราง 10 (ต่อ)

เรื่อง	ใช่		ไม่ใช่		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
9) ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นปราสาทเขมรที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย	18	60.0	12	40.0	30	100.0
10) ปราสาทประธานของปราสาทหินพิมายสร้างจากหินทราย	18	60.0	12	40.0	100	100.0

จากตาราง 10 พบว่านักท่องเที่ยว มีความรู้ว่าการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิต ประเพณี และประวัติศาสตร์ ถือเป็นการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมที่ตอบว่าใช่มีร้อยละ 100.0

ส่วนที่มีความรู้ว่าการจัดการการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณของแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ด้วยที่ตอบว่าใช่มีร้อยละ 93.3 ที่ตอบว่าไม่ใช่มีร้อยละ 6.7

มีความรู้ว่าการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมควรให้ภาครัฐดูแลแต่เพียงผู้เดียวที่ตอบว่าไม่ใช่มีร้อยละ 80.0 ที่ตอบว่าใช่มีร้อยละ 20.0

มีความรู้ว่าการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมควรจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยวให้พร้อมทุกด้านที่ตอบว่าไม่ใช่มีร้อยละ 70.0 ที่ตอบว่าใช่มีร้อยละ 30.0

มีความรู้ว่าการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมควรจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับพื้นที่ที่สามารถรองรับได้ที่ตอบว่าใช่มีร้อยละ 70.0 ที่ตอบว่าไม่ใช่มีร้อยละ 30.0

มีความรู้ว่าการควรมีการจัดแนวกันชน (Buffer zone) ระหว่างแหล่งท่องเที่ยวกับชุมชนโดยรอบที่ตอบว่าใช่มีร้อยละ 80.0 ที่ตอบว่าไม่ใช่มีร้อยละ 20.0

มีความรู้ว่าการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวได้ที่ตอบว่าใช่มีร้อยละ 80.0 ที่ตอบว่าไม่ใช่มีร้อยละ 20.0

มีความรู้ว่าการปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งได้รับการดูแลในรูปแบบของอุทยานแห่งชาติที่ตอบว่าไม่ใช่มีร้อยละ 60.0 ที่ตอบว่าใช่มีร้อยละ 40.0

มีความรู้ว่าการปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นปราสาทเขมรที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยที่ตอบว่าใช่มีร้อยละ 60.0 ที่ตอบว่าไม่ใช่มีร้อยละ 40.0

และที่มึ่มีความรู้ว่่าปราสาทประธานของปราสาทหินพิมายสร้างจากหินทรายที่ตอบว่าใช่ มีร้อยละ 60.0 ที่ตอบว่าไม่ใช่มีร้อยละ 40.0

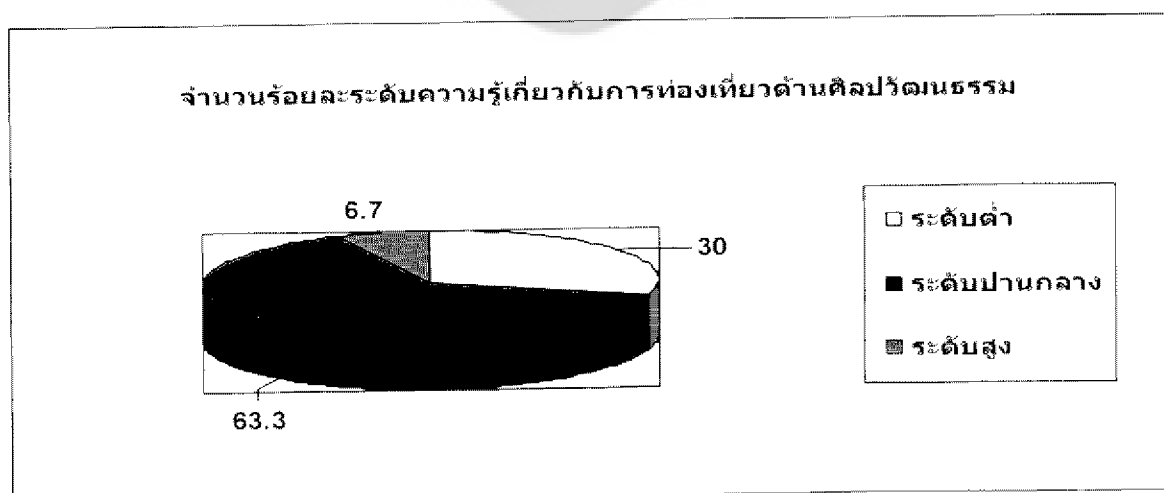
เมื่อได้ช่วงคะแนนเฉลี่ยแล้วจะนำมาแบ่งเหลือเพียง 3 ระดับ คือ ระดับต่ำ ระดับปานกลาง และระดับสูง

ความรู้ระดับต่ำ	คะแนนต่ำกว่า	6 คะแนน
ความรู้ระดับปานกลาง	คะแนนตั้งแต่	7 – 9 คะแนน
ความรู้ระดับสูง	คะแนน	10 คะแนน

ตาราง 11 จำนวนร้อยละระดับความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม

ระดับความรู้	จำนวน	ร้อยละ
ระดับต่ำ	9	30.0
ระดับปานกลาง	19	63.3
ระดับสูง	2	6.7
รวม	30	100.0

จากตาราง 11 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านศิลป – วัฒนธรรมในระดับปานกลางมีร้อยละ 63.3 รองลงมาในระดับต่ำมีร้อยละ 30.0 และระดับสูงมีร้อยละ 6.7 โดยมีคะแนนต่ำสุด 6 คะแนน คะแนนสูงสุด 10 คะแนน มีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}$) 7.33 คะแนน และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S D) 1.295 ปรากฏดังแผนภูมิวงกลมดังนี้

2.5 ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง สามารถจำแนกจากแบบสอบถามดังนี้

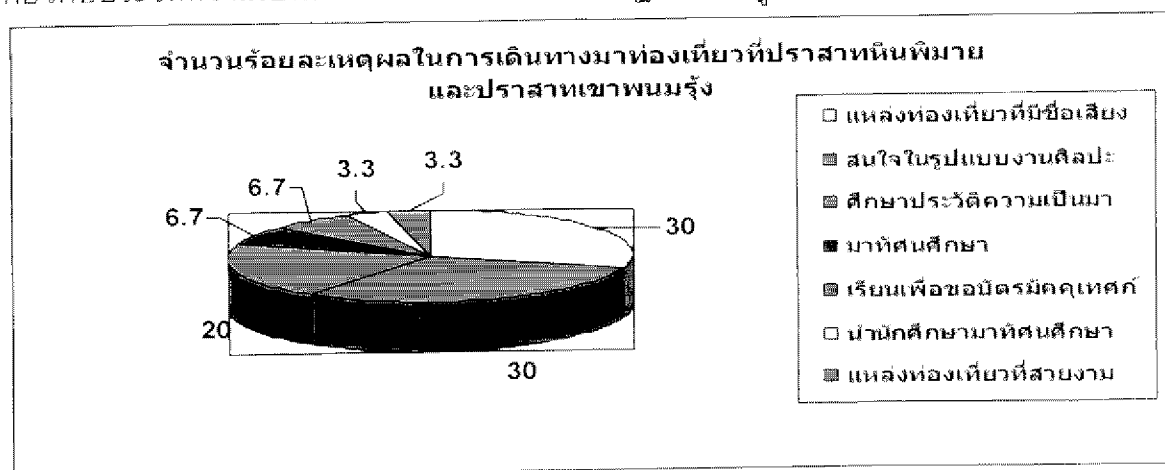
2.5.1 แบบสอบถามตอนที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

2.5.1.1 ผลการศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งเกี่ยวกับเหตุผลที่เดินทางมาท่องเที่ยวปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 12 จำนวนร้อยละเหตุผลที่เดินทางมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

เหตุผล	จำนวน	ร้อยละ
เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง	9	30.0
มีความสนใจในรูปแบบของงานศิลปะ	9	30.0
มีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา	6	20.0
มาทัศนศึกษากับทางมหาวิทยาลัย	2	6.7
มาเรียนเพื่อขอรับประกาศนียบัตรมัธยมศึกษา	2	6.7
มาควบคุมนักศึกษาที่มาทัศนศึกษา	1	3.3
เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงาม	1	3.3
รวม	30	100.0

จากตาราง 12 พบว่านักท่องเที่ยวมีเหตุผลในการเดินทางมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง เพราะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง และมีความสนใจในรูปแบบของงานศิลปะในระดับที่เท่ากัน คือร้อยละ 30.0 รองลงมาให้ความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา มีร้อยละ 20.0 ปรากฏดังแผนภูมิวงกลมดังนี้

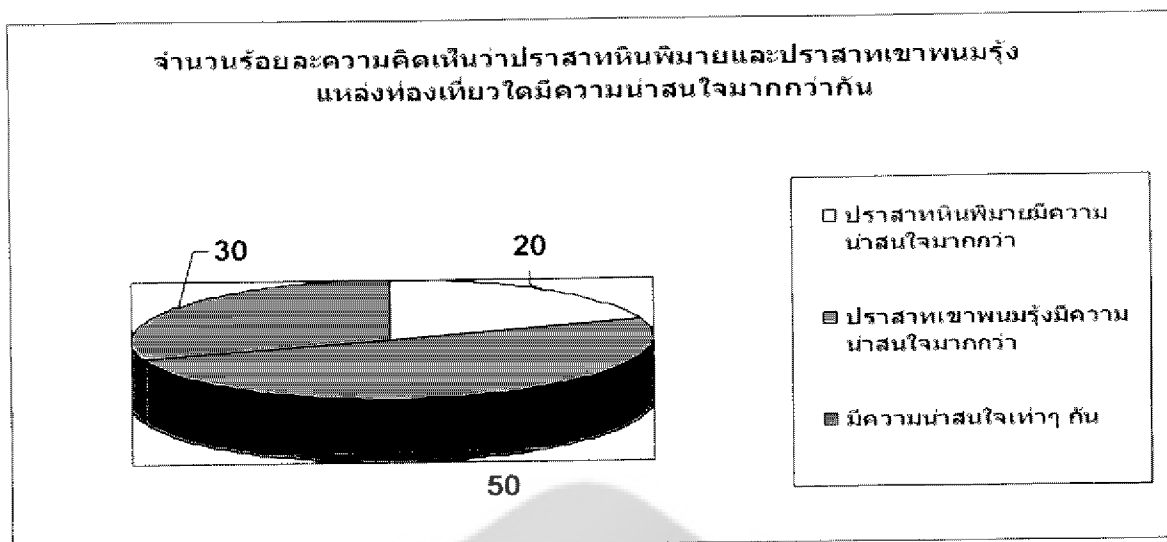

2.5.1.2 ผลการศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อปราสาทหินพิมาย และปราสาทเขาพนมรุ้งว่าแหล่งท่องเที่ยวใดที่มีความน่าสนใจมากกว่ากัน ซึ่งผลการวิเคราะห์ ข้อมูลปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 13 จำนวนร้อยละความคิดเห็นว่าปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง แหล่งท่องเที่ยวใดมีความน่าสนใจมากกว่ากัน

ความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
ปราสาทหินพิมายมีความน่าสนใจมากกว่า เพราะ	(6)	(20.0)
- บริเวณปราสาทมีขนาดใหญ่มาก	4	13.3
- มีความสวยงามมาก	2	6.7
ปราสาทเขาพนมรุ้งมีความน่าสนใจมากกว่า เพราะ	(15)	(50.0)
- ตำแหน่งที่ตั้งมีความสวยงาม	10	33.3
- ความสมบูรณ์ของปราสาทและบริเวณโดยรอบ	3	10.0
- รูปแบบงานศิลปกรรม	2	6.7
มีความน่าสนใจเท่าๆ กัน เพราะ	(9)	(30.0)
- เป็นปราสาทหินที่มีความคล้ายคลึงกัน	5	16.7
- มีความแตกต่างกันในเรื่องสีของหินที่ปลูกสร้าง	1	3.3
- มีความแตกต่างกันในเรื่องของคติความเชื่อ	1	3.3
- รูปแบบงานศิลปกรรมและประวัติความเป็นมา	2	6.7
รวม	30	100.0

จากตาราง 13 พบว่าความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าปราสาทเขาพนมรุ้งมีความน่าสนใจมากกว่า มีร้อยละ 50.0 รองลงมามีความคิดเห็นว่ามีค่าความน่าสนใจเท่าๆ กัน และมีความคิดเห็นว่าปราสาทหินพิมายมีความน่าสนใจมากกว่า มีร้อยละ 30.0 และร้อยละ 20.0 ตามลำดับ ปรากฏดังแผนภูมิวงกลมดังนี้

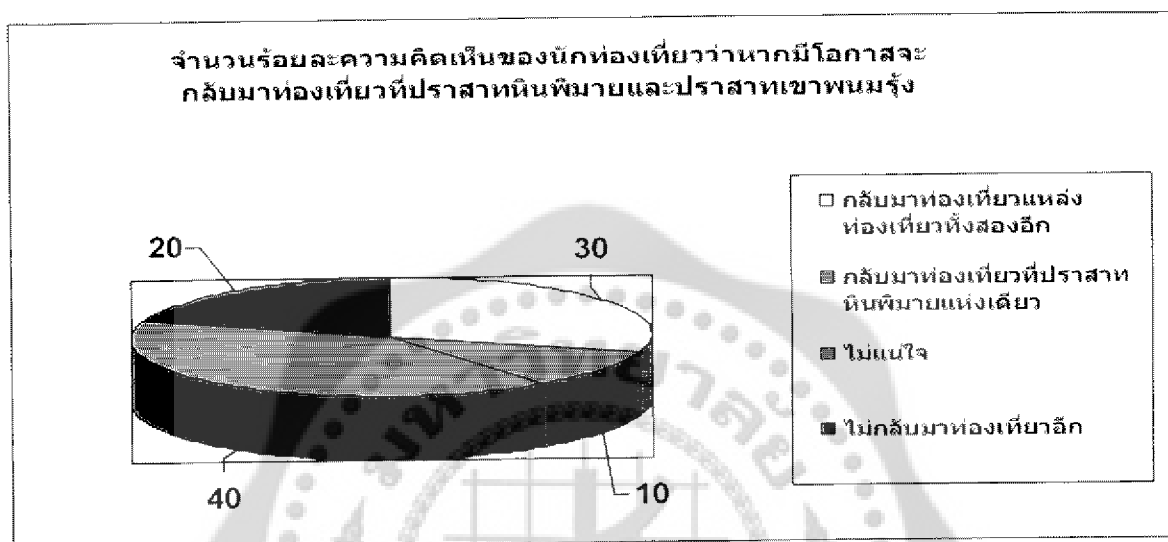

2.5.1.3 ผลการศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งว่านักท่องเที่ยวคิดว่าจะกลับมาเที่ยวที่แหล่งท่องเที่ยวทั้งสองแห่งอีกหรือไม่ ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 14 จำนวนร้อยละความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวว่าหากมีโอกาสจะกลับมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งอีกหรือไม่

ความคิดเห็น	จำนวน	ร้อยละ
กลับมาท่องเที่ยวทั้งสองแห่งอีก เพราะ	(9)	(30.0)
- อยากศึกษารายละเอียดเพิ่มเติม	5	16.7
- อยากได้ข้อมูลเพื่อไปใช้ในการทำงาน	3	10.0
- พานักศึกษามาทัศนศึกษา	1	3.3
กลับมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายแห่งเดียว เพราะ		
- เดินทางสะดวก ใกล้กรุงเทพฯ มากกว่า	3	10.0
ไม่แน่ใจ ขึ้นอยู่กับโอกาส	12	40.0
ไม่กลับมาท่องเที่ยวอีก เพราะ	(6)	(20.0)
- ระยะทางไกลมาก	4	13.3
- อากาศร้อนมาก	2	6.7
รวม	30	100.0

จากตาราง 14 พบว่าความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวว่าหากมีโอกาสจะกลับมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง ส่วนใหญ่ไม่แน่ใจขึ้นอยู่กับโอกาส มีร้อยละ 40.0 รองลงมาจะกลับมาท่องเที่ยวทั้งสองแห่งอีก มีร้อยละ 30.0 ปรากฏดังแผนภูมิวงกลมดังนี้

2.5.1.4 ผลการศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง โดยผู้วิจัยได้ตั้งคำถามปิด (Close ended question) เพื่อวัดความคิดเห็นเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองแห่งว่ามีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด โดยทำการศึกษาทั้งหมด 5 ด้าน ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 15 จำนวนร้อยละความคิดเห็นเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองแห่ง

ข้อความ	ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทหินพิมาย				ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทเขาพนมรุ้ง			
	มาก	ปานกลาง	น้อย	รวม	มาก	ปานกลาง	น้อย	รวม
ก. ด้านการคมนาคม								
1) สามารถเข้าถึงได้สะดวก	15(50.0)	15(50.0)	0(0.0)	30(100.0)	0(0.0)	12(40.0)	18(60.0)	30(100.0)
2) สภาพถนนจากตัวเมือง	12(40.0)	18(60.0)	0(0.0)	30(100.0)	3(10.0)	15(50.0)	12(40.0)	30(100.0)
3) ที่จอดรถเพียงพอ	3(10.0)	6(20.0)	21(70.0)	30(100.0)	24(80.0)	6(20.0)	0(0.0)	30(100.0)
4) ป้ายบอกทางมีความชัดเจน	0(0.0)	18(60.0)	12(40.0)	30(100.0)	0(0.0)	12(40.0)	18(60.0)	30(100.0)
ข. ด้านสถานที่								
1) การจัดบริเวณมีความกลมกลืนกับ ปราสาท	6(20.0)	9(30.0)	15(50.0)	30(100.0)	12(40.0)	18(60.0)	0(0.0)	30(100.0)
2) ความสมบูรณ์ของปราสาท	0(0.0)	21(70.0)	9(30.0)	30(100.0)	9(30.0)	21(70.0)	0(0.0)	30(100.0)
3) บรรยากาศมีความร่มรื่น	3(10.0)	27(90.0)	0(0.0)	30(100.0)	9(30.0)	21(70.0)	0(0.0)	30(100.0)
4) ความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยว	9(30.0)	21(70.0)	0(0.0)	30(100.0)	3(10.0)	24(80.0)	3(10.0)	30(100.0)
5) การจัดเส้นทางเดินภายในแหล่งท่องเที่ยว	9(30.0)	15(50.0)	6(20.0)	30(100.0)	9(30.0)	12(40.0)	9(30.0)	30(100.0)
6) ป้ายสื่อความหมายมีความชัดเจน และ กลมกลืนกับสถานที่	3(10.0)	18(60.0)	9(30.0)	30(100.0)	3(10.0)	15(50.0)	12(40.0)	30(100.0)
ค. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก								
1) ห้องสุขา	0(0.0)	6(20.0)	24(80.0)	30(100.0)	3(10.0)	15(50.0)	12(40.0)	30(100.0)
2) ดำเนินการ ป้อมยาม	9(30.0)	18(60.0)	3(10.0)	30(100.0)	0(0.0)	9(30.0)	21(70.0)	30(100.0)
3) ระบบน้ำประปา	3(10.0)	9(30.0)	18(60.0)	30(100.0)	0(0.0)	12(40.0)	18(60.0)	30(100.0)
4) ถังขยะ (เพียงพอและกลมกลืนกับสถานที่)	3(10.0)	18(60.0)	9(30.0)	30(100.0)	6(20.0)	18(60.0)	6(20.0)	30(100.0)

ตาราง 15 (ต่อ)

ข้อความ	ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปราชสทหินพินมาย				ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปราชสทเชาพนมร้ง			
	มาก	ปานกลาง	น้อย	รวม	มาก	ปานกลาง	น้อย	รวม
ง. ด้านการบริการ								
1) การจัดศูนย์บริการนักท่องเที่ยว	3(10.0)	18(60.0)	9(30.0)	30(100.0)	0(0.0)	15(50.0)	15(50.0)	30(100.0)
2) การจัดทำเอกสารแนะนำแหล่งท่องเที่ยว	0(0.0)	18(60.0)	12(40.0)	30(100.0)	0(0.0)	12(40.0)	18(60.0)	30(100.0)
3) ร้านขายสินค้าที่ระลึก	0(0.0)	9(30.0)	21(70.0)	30(100.0)	0(0.0)	27(90.0)	3(10.0)	30(100.0)
4) การให้บริการของเจ้าหน้าที่	0(0.0)	12(40.0)	18(60.0)	30(100.0)	0(0.0)	15(50.0)	15(50.0)	30(100.0)
จ. ด้านการจัดการโดยรอบ								
1) มีความกลมกลืนกับแหล่งท่องเที่ยว	0(0.0)	6(20.0)	24(80.0)	30(100.0)	12(40.0)	15(50.0)	3(10.0)	30(100.0)
2) บรรยากาศโดยรอบดี เช่น กลิ่น เสียง	0(0.0)	6(20.0)	24(80.0)	30(100.0)	9(30.0)	18(60.0)	3(10.0)	30(100.0)
3) บริเวณที่จัดร้านขายของโดยรอบมีความเหมาะสม	0(0.0)	9(30.0)	21(70.0)	30(100.0)	6(20.0)	15(50.0)	9(30.0)	30(100.0)
4) ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว เช่น มีคฤหาศท์ท้องถิ่นชมรมอนุรักษ์ เป็นต้น	3(10.0)	15(50.0)	12(40.0)	30(100.0)	1(3.3)	11(36.7)	18(60.0)	30(100.0)

จากตาราง 15 พบว่า นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นด้านการคมนาคมของแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองเกี่ยวกับการเดินทางสามารถเข้าถึงได้สะดวก โดยปราสาทหินพิมายอยู่ในระดับมากและปานกลางมีร้อยละ 50.0 เท่ากัน ส่วนปราสาทหินพิมายอยู่ในระดับต่ำมีร้อยละ 60.0 รองลงมาในระดับปานกลางมีร้อยละ 40.0 และนักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อปราสาทเขาพนมรุ้งเกี่ยวกับที่จอดรถพอเพียงในระดับมากมีร้อยละ 80.0 รองลงมาในระดับปานกลางมีร้อยละ 20.0 ส่วนปราสาทหินพิมายอยู่ในระดับต่ำมีร้อยละ 70.0 รองลงมาในระดับปานกลางมีร้อยละ 20.0

นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นด้านสถานที่เกี่ยวกับการจัดบริเวณมีความกลมกลืนกับปราสาท โดยปราสาทเขาพนมรุ้งอยู่ในระดับปานกลางมีร้อยละ 60.0 รองลงมาในระดับมากมีร้อยละ 40.0 ส่วนปราสาทหินพิมายอยู่ในระดับต่ำมีร้อยละ 50.0 รองลงมาในระดับปานกลางมีร้อยละ 30.0 นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งเกี่ยวกับความสมบูรณ์ของปราสาทในระดับปานกลางเหมือนกัน มีร้อยละ 70.0 เท่ากัน และนักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อปราสาทหินพิมายเกี่ยวกับการจัดเส้นทางเดินภายในแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในระดับปานกลางมีร้อยละ 50.0 รองลงมาในระดับมากมีร้อยละ 30.0 ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งอยู่ในระดับปานกลางมีร้อยละ 40.0 รองลงมาในระดับมากและระดับต่ำมีร้อยละ 30.0 เท่ากัน

นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นด้านสิ่งอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับห้องสุขา โดยปราสาทเขาพนมรุ้งอยู่ในระดับปานกลางมีร้อยละ 50.0 รองลงมาในระดับต่ำมีร้อยละ 40.0 ส่วนปราสาทหินพิมายอยู่ในระดับต่ำมีร้อยละ 80.0 รองลงมาในระดับปานกลางมีร้อยละ 20.0 และนักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อปราสาทหินพิมายเกี่ยวกับด้านตรวจและป้อมยามในระดับปานกลางมีร้อยละ 60.0 รองลงมาในระดับมากมีร้อยละ 30.0 ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งอยู่ในระดับต่ำมีร้อยละ 70.0 รองลงมาในระดับปานกลางมีร้อยละ 30.0

นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นด้านการบริการเกี่ยวกับการจัดศูนย์บริการนักท่องเที่ยว โดยปราสาทหินพิมายอยู่ในระดับปานกลางมีร้อยละ 60.0 รองลงมาอยู่ในระดับต่ำมีร้อยละ 30.0 ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งอยู่ในระดับปานกลาง และระดับต่ำมีร้อยละ 50.0 เท่ากัน นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อปราสาทหินพิมายเกี่ยวกับการจัดทำเอกสารแนะนำแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในระดับปานกลางมีร้อยละ 60.0 รองลงมาในระดับต่ำ 40.0 ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งอยู่ในระดับต่ำมีร้อยละ 60.0 รองลงมาในระดับปานกลางมีร้อยละ 40.0

นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นด้านการจัดการโดยรอบเกี่ยวกับความกลมกลืนกับแหล่งท่องเที่ยว โดยปราสาทเขาพนมรุ้งอยู่ในระดับปานกลางมีร้อยละ 50.0 รองลงมาในระดับมาก

มีร้อยละ 40.0 ส่วนปราสาทหินพิมายอยู่ในระดับต่ำมีร้อยละ 80.0 รองลงมาในระดับปานกลางมีร้อยละ 20.0 และนักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อปราสาทเขาพนมรุ้งเกี่ยวกับบริเวณที่จัดร่อนขายของโดยรอบมีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลางมีร้อยละ 50.0 รองลงมาในระดับต่ำและระดับสูง มีร้อยละ 30.0 และร้อยละ 20.0 ตามลำดับ ส่วนปราสาทหินพิมายอยู่ในระดับต่ำและระดับปานกลาง มีร้อยละ 70.0 และร้อยละ 30.0 ตามลำดับ

2.5.2 ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยว

ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามเปิด (Open-ended question) เพื่อเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสรีในการเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงหรือพัฒนาการท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งให้ดีขึ้น ซึ่งผลการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) ด้วยมือ (Manual tabulation) ปรากฏผลดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 16 จำนวนร้อยละข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงหรือพัฒนาการท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

ลำดับที่	ข้อเสนอแนะ	จำนวน	ร้อยละ
1	ควรมีการเพิ่มจำนวนห้องสุขาให้มากขึ้น และดูแลความสะอาดด้วย	9	56.25
2	ควรมีการขยายพื้นที่ลานจอดรถของปราสาทหินพิมายให้มากกว่าเดิม	6	37.50
3	ควรมีมัคคุเทศก์นำชมทุกครั้งเพื่อถ่ายทอดความรู้ และตอบข้อสงสัยต่างๆ ของนักท่องเที่ยว	1	6.25
รวม		16	100.0

จากตาราง 16 พบว่านักท่องเที่ยวที่ตอบแบบสอบถามมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจำนวน 16 คน ข้อเสนอแนะอันดับที่ 1 คือ ควรมีการเพิ่มจำนวนห้องสุขาให้มากขึ้นและดูแลความสะอาดด้วย มีร้อยละ 56.25 ข้อเสนอแนะอันดับที่ 2 คือ ควรมีการขยายพื้นที่ลานจอดรถของปราสาทหินพิมายให้มากกว่าเดิม มีร้อยละ 37.50 และข้อเสนอแนะอันดับที่ 3 คือ ควรมีมัคคุเทศก์นำชมทุกครั้งเพื่อถ่ายทอดความรู้ และตอบข้อสงสัยต่างๆ ของนักท่องเที่ยว มีร้อยละ 16.3

3. การประมวลผล

3.1 ผลการศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย และ ปราสาทเขาพนมรุ้ง

3.1.1 ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทพิมาย เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย สร้างจากหินทรายสีเหลือง เป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธ นิกายมหายาน รูปแบบของสถาปัตยกรรมที่พบเป็นแบบนครวัดตอนต้น วางแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าทางทิศใต้ซึ่งไม่เหมือนกับปราสาทหินส่วนใหญ่ที่หันหน้าทางทิศตะวันออก ปราสาทหินพิมายตั้งอยู่ในตัวอำเภอพิมาย เปิดให้เข้าชมทุกวันตั้งแต่เวลา 07.30 - 18.00 น. โดยเสียค่าเข้าชมชาวไทยคนละ 20 บาท ส่วนชาวต่างประเทศคนละ 100 บาท

3.1.2 ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นปราสาทหินที่มีความงดงามที่สุดในประเทศไทย สร้างจากหินทรายสีชมพู เป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย รูปแบบของสถาปัตยกรรมที่พบเป็นแบบนครวัดตอนต้น ตั้งอยู่บนภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้ว ปราสาทเขาพนมรุ้งตั้งอยู่ในเขตอำเภอเฉลิมพระเกียรติ เปิดให้เข้าชมทุกวัน ตั้งแต่เวลา 07.30 - 18.00 น. โดยเสียค่าเข้าชมชาวไทยคนละ 20 บาท ส่วนชาวต่างประเทศคนละ 100 บาท

3.2 ผลการเปรียบเทียบศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย และ ปราสาทเขาพนมรุ้ง

3.2.1 ผลการเปรียบเทียบรูปแบบศิลปกรรมของปราสาทหินพิมาย และ ปราสาทเขาพนมรุ้ง พบว่า รูปแบบศิลปกรรมจัดอยู่ในสมัยเดียวกันคือสมัยนครวัดตอนต้น แต่ปราสาทหินพิมายสร้างก่อน และมีรายละเอียดบางอย่างที่แตกต่างกัน เช่น ชั้นเชิงบาตรชั้นแรกของปราสาทหินพิมายบริเวณกึ่งกลางจั่วหลักเป็นรูปครุฑแบกขนาดใหญ่ซึ่งไม่เคยปรากฏที่ไหนในประเทศไทยและประเทศกัมพูชา

3.2.2 ผลการตรวจสอบจากแบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภท โบราณสถาน

3.2.2.1 สถานการณ์การส่งเสริมทางการท่องเที่ยว ปราสาทหินพิมาย และพนมรุ้ง มีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันมีกรมศิลปากรเป็นผู้ดูแล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยทำหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์

3.2.2.2 การเข้าถึง ปราสาทหินพิมายได้เปรียบมากกว่าปราสาทเขาพนมรุ้ง เนื่องระบบขนส่งมวลชนที่ดีกว่า มีรถประจำทางผ่านบริเวณหน้าปราสาท แต่ที่ปราสาทเขาพนมรุ้งนั้นจำเป็นต้องใช้รถเช่า และรถจักรยานยนต์รับจ้าง

3.2.2.3 ลานจอดรถ ปราสาทหินพิมายมีจุดด้อยในเรื่องนี้มากที่สุด เนื่องจากลานจอดรถคับแคบจอดรถได้น้อยซึ่งแตกต่างจากที่ปราสาทเขาพนมรุ้งที่มีพื้นที่สำหรับจอดรถได้มากกว่าเป็นเท่าตัว

3.2.2.4 สภาพของบริเวณทางเข้า ปราสาทหินพิมายมีลักษณะเป็นทางราบ ปราสาทเขาพนมรุ้งมีลักษณะเป็นทางขึ้นเขา ความสะดวกสบายแตกต่างกันไป เฉพาะสภาพของทางเข้าปราสาทหินพิมายได้เปรียบมากกว่าที่ปราสาทเขาพนมรุ้ง

3.2.2.5 การบริการ ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง ทั้งสองแห่งมีวิทยากรในการบรรยายโดยต้องติดต่อล่วงหน้า มีอุปกรณ์คอยให้บริการฟรีแต่แตกต่างกันตรงยุคยุคเทศ์ของปราสาทเขาพนมรุ้งสามารถบรรยายเป็นภาษาอังกฤษได้ ส่วนในเรื่องของสุขาการจัดการของที่ปราสาทพนมรุ้งดีกว่า สะอาดกว่าที่ปราสาทหินพิมาย

3.2.2.6 คุณภาพของป้ายสื่อความหมาย ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง มีคุณภาพป้ายสื่อความหมายไม่แตกต่างกัน สภาพป้ายเก่าและชำรุดทรุดโทรมเนื่องจากตากแดดตากฝน

3.2.2.7 การจัดการเรื่องเส้นทาง ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งมีการจัดรูปแบบเส้นทางที่เหมือนกัน แต่นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมายมีการกระจุกตัวมากกว่าที่ปราสาทเขาพนมรุ้ง อาจด้วยเหตุผลที่ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นเส้นทางขึ้นเขาทำให้นักท่องเที่ยวมีจุดแวะพักมากกว่า ดังนั้นการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวจึงมีน้อยกว่า

3.2.2.8 สิ่งสำคัญในการสื่อความหมาย ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งมีวิทยากรในการสื่อความหมายทั้งสองแห่ง แต่ปราสาทเขาพนมรุ้งได้เปรียบกว่าตรงที่มีนักสื่อความหมายบางคนที่มีลูกเล่นในการบรรยายมากกว่า

3.2.2.9 ระดับการให้ข้อมูล ทั้งสองแห่งมีระดับการให้ข้อมูลอยู่ระดับเดียวกัน ยังไม่พบการให้ข้อมูลระดับเชิงลึก

3.2.2.10 ความแตกต่างของนักท่องเที่ยว ทั้งสองแห่งมีความแตกต่างของนักท่องเที่ยวในด้าน เพศ ความแตกต่างทางเชื้อชาติ ดังนั้นทั้งสองแห่งต้องคำนึงถึงการให้ข้อมูลทางการท่องเที่ยวและควรรหาเทคนิคใหม่มาใช้

3.2.2.11 การปรับปรุงข้อมูล ทั้งสองยังไม่มีปรับปรุงข้อมูล

3.2.2.12 ระบบการทำความสะอาด ทั้งสองแห่งมีทีมงานเจ้าหน้าที่ดูแลในการทำความสะอาด

3.2.2.13 ความรู้ของแหล่งท่องเที่ยวของเจ้าหน้าที่ ทั้งสองแห่งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการบรรยายมีความรู้ในเรื่องของแหล่งโบราณสถานเป็นอย่างดี

3.2.2.14 โอกาสเดินย้อนกลับมาดูที่เดิม ทั้งสองแห่งนักท่องเที่ยวสามารถเดินย้อนกลับมาดูโบราณสถานได้ และมีอิสระในการเดิน

3.2.2.15 สถานที่ซื้อของที่ระลึก ทั้งสองแห่งมีร้านค้าให้เลือกซื้อสินค้ามากมายแต่การจัดการเรื่องความเป็นระเบียบของร้านค้าที่ปราสาทเขาพนมรุ้งมีความเป็นระเบียบมากกว่า

3.2.2.16 สถานที่ตั้งร้านขายเครื่องดื่มและอาหาร ทั้งสองแห่งประสบปัญหาเดียวกันคือ ขายของคล้ายๆ กันหมดไม่ค่อยมีเอกลักษณ์ และที่สำคัญคือความแออัดของร้านค้า

3.2.2.17 คุณค่าจากการสื่อความหมาย ทั้งสองแห่งจำเป็นต้องสร้างคุณค่าในเรื่องของการสื่อความหมายด้วยแนวคิดและเทคโนโลยีใหม่ เพื่อสร้างจุดดึงดูดในกับนักท่องเที่ยวและเพิ่มความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

3.2.2.18 ความต้องการเดินทางกลับมา ทั้งสองแห่งมีผู้ที่ตอบว่าจะเดินทางกลับมามากมายกันคือหากจะกลับมาที่ปราสาทหินพิมายจะกลับมาเที่ยวงานเทศกาล ส่วนที่ปราสาทเขาพนมรุ้งนักท่องเที่ยวที่จะกลับมาอีกก็เพื่อต้องการมาชมปรากฏการณ์พระอาทิตย์ส่องตรงทั้ง 15 ช่องประตู และนักท่องเที่ยวที่ไม่ต้องการเดินทางกลับมาอีกมักตอบเหตุผลเดียวกันคืออากาศร้อน

3.2.2.19 การบอกต่อกันแบบปากต่อปากเป็นการประชาสัมพันธ์ที่ดี จากการสอบถามนักท่องเที่ยวและบุคคลใกล้ชิดที่เคยเดินทางไปท่องเที่ยวว่าคิดเห็นอย่างไรกับแหล่งท่องเที่ยวนี้ ซึ่งผู้วิจัยพบว่า หากเป็นกลุ่มนักเรียนนักศึกษามักมีความเห็นตรงกันคือไม่ค่อยชอบเนื่องจากไม่เข้าใจในเรื่องของงานศิลปะ แต่หากสอบถามบุคคลที่มีความสนใจในเรื่องโบราณสถานกับพบว่าการจัดการการท่องเที่ยวของพิมายยังไม่ค่อยมีการพัฒนาทุกอย่างยังคงเหมือนอดีต ไม่ค่อยมีอะไรใหม่ๆ การนำเสนอก็ยังต้องมีแบบเดิมๆ

3.2.2.20 การเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยว ทั้งสองแห่งนั้นยังมีจุดเชื่อมต่อการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน ส่วนแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะเดียวกันอาจต้องใช้เวลาในการท่องเที่ยวมากกว่าหนึ่งวัน แต่สำหรับในตัวปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งผู้วิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวภายในวันเดียวก็เพียงพอแล้ว

3.2.3 การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการที่มีความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม พบว่าสถานการณ์การทางการท่องเที่ยวในปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองยังอยู่ในระดับดี โดยนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เข้ามาท่องเที่ยวเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย แต่ผลที่เกิดจากการท่องเที่ยวมีผลกระทบทั้งด้านดีและด้านเสีย จึงจำเป็นต้องมีงบประมาณในการดูแลรักษา ส่วนการส่งเสริมการท่องเที่ยวนั้นควรมีการปรับรูปแบบเพื่อให้ทันสมัย และมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวด้านสภาพที่ตั้ง พบว่าปราสาทหินพิมายตั้งอยู่กลางชุมชน การจัดการด้านภูมิทัศน์จึงทำได้ยากมาก ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งตั้งอยู่บนภูเขาจึงไม่มีผลกระทบในเรื่องนี้ แต่ทั้งสองแห่งมีปัญหาที่คล้ายกันคือในเรื่องของงบประมาณที่จะใช้

ในการบูรณะ ส่วนการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวกลุ่มอีสานใต้เน้นควรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และต้องให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทด้วยเพื่อเป็นตัวกลางที่คอยประสานระหว่างชุมชนกับภาครัฐ

ด้านการคมนาคม ปราสาทหินพิมายมีความได้เปรียบเพราะอยู่ในเมืองเดินทางสะดวก มีรถประจำทางผ่าน แต่ที่ปราสาทเขาพนมรุ้งไม่มีรถประจำทางผ่าน ทำให้นักท่องเที่ยวที่ไม่มีรถยนต์ส่วนตัวเดินทางลำบาก ส่วนที่เป็นข้อเสียเปรียบของปราสาทหินพิมาย คือ บริเวณลานจอดรถค่อนข้างคับแคบ และหาที่จอดรถค่อนข้างยาก ทำให้มีความแออัดบริเวณด้านหน้าปราสาท ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งบริเวณลานจอดรถมีขนาดใหญ่กว่าจึงทำให้สามารถรองรับรถที่เข้ามาในพื้นที่ได้คราวละมากๆ

ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ปราสาทหินพิมายจะพบปัญหาใหญ่คือห้องสุขามีจำนวนน้อยและสกปรกแต่ไม่เสียค่าบริการ ด้านปราสาทเขาพนมรุ้งมีจำนวนห้องสุขาที่มากกว่าและสะอาดกว่า แต่เสียค่าบริการ ส่วนเรื่องการดูแลความสะดวกสบายไปในบริเวณปราสาททั้งสองแห่งทางอุทยานฯ เป็นผู้ดูแล สิ่งที่ควรปรับปรุงอย่างเร่งด่วนของทั้งสองแห่งคือเรื่องการทำบ่อน้ำเสีย และเรื่องการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ในเรื่องภาษาต่างประเทศ

ด้านการจัดการและบริการ ปราสาทหินพิมายศูนย์บริการนักท่องเที่ยวอยู่ในสภาพดี แต่มีขนาดเล็กเกินไป ส่วนศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของปราสาทเขาพนมรุ้งค่อนข้างทรุดโทรม ในด้านการบริการนั้นทางปราสาทหินพิมายมีวิทยุภาคต่อไว้คอยให้บริการซึ่งเป็นการร่วมมือกับชุมชนในท้องถิ่น ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งอยู่ในช่วงเริ่มต้นแต่มีการพัฒนาวิทยุภาคต่อให้สามารถบรรยายเป็นภาษาอังกฤษได้

ด้านการจัดการสภาพพื้นที่โดยรอบ เป็นข้อได้เปรียบของปราสาทเขาพนมรุ้ง เพราะบริเวณโดยรอบไม่มีชุมชนตั้งอยู่ทำให้จัดการได้ง่ายกว่า ทำให้มีภูมิทัศน์ที่กลมกลืนและสวยงาม ปราสาทหินพิมายมีชุมชนตั้งล้อมอยู่ทำให้ภูมิทัศน์ไม่สวยงาม

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยว คือ ต้องให้ต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว และต้องมีการจัดการระบบขนส่งมวลชนขึ้นเพื่อให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้น

3.2.4 ผลจากความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว พบว่าข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งจำนวน 30 คน เป็นเพศชายร้อยละ 56.7 อายุระหว่าง 21 – 30 ปี ร้อยละ 40.0 การศึกษาระดับปริญญาตรี ร้อยละ 66.7 สถานภาพโสดร้อยละ 60.0 พนักงานเอกชนร้อยละ 40.0 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 10,000 – 20,000 บาท ร้อยละ 36.7 และภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดกรุงเทพมหานครร้อยละ 73.3

นักท่องเที่ยวมีความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมในระดับปานกลาง มีร้อยละ 63.3 โดยมีคะแนนเฉลี่ย 7.33 คะแนน

ผลการศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งพบว่า เหตุผลที่เดินทางมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง เพราะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง และมีความสนใจในรูปแบบของงานศิลปะ นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าปราสาทเขาพนมรุ้งมีความน่าสนใจมากกว่าเพราะมีตำแหน่งที่ตั้งมีความสวยงาม ส่วนใหญ่ไม่แน่ใจว่าจะกลับมาท่องเที่ยวอีกเพราะต้องขึ้นอยู่กับโอกาส

ผลการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทั้งสอง โดยทำการศึกษาทั้งหมด 5 ด้าน ผลการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองว่าเหมือนหรือแตกต่างกันในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ด้านการเข้าถึง นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าปราสาทหินพิมายเข้าถึงได้สะดวกในระดับมากมีร้อยละ 50.0 ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งมีที่จอดรถเพียงพอในระดับมากมีร้อยละ 80.0

2. ด้านสถานที่ นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าปราสาทหินพิมายมีบรรยากาศที่น่ารื่นรมย์ในระดับปานกลางมีร้อยละ 90.0 ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งมีความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวในระดับปานกลางมีร้อยละ 40.0

3. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งมีถึงขยะที่เพียงพอและมีความกลมกลืนกับสถานที่ในระดับปานกลางมีร้อยละ 60.0 เท่ากัน

4. ด้านการบริการ นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อร้านขายของที่ระลึกของปราสาทหินพิมายในระดับต่ำมีร้อยละ 70.0 ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้ง ร้านขายของที่ระลึกอยู่ในระดับปานกลางมีร้อยละ 90.0

5. ด้านการจัดการโดยรอบ นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าบริเวณโดยรอบปราสาทมีความกลมกลืนกับปราสาทหินพิมายในระดับต่ำมีร้อยละ 80.0 ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งมีบรรยากาศโดยรอบดีในระดับปานกลางมีร้อยละ 60.0

ผลการวิเคราะห์ถึงปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงแก้ไขพัฒนาการท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งพบว่า นักท่องเที่ยวที่ตอบแบบสอบถามมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจำนวน 16 คน ข้อเสนอแนะอันดับที่ 1 คือ ควรมีการเพิ่มจำนวนห้องสุขาให้มากขึ้นและดูแลความสะอาด มีร้อยละ 56.25 ข้อเสนอแนะอันดับที่ 2 คือ ควรมีการขยายพื้นที่ลานจอดรถของปราสาทหินพิมายให้มากกว่าเดิม มีร้อยละ 37.50

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาจัดทำเป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ผู้วิจัยมีวิธีการดำเนินงานตามขั้นตอนดังนี้

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทราบถึงศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
2. ทราบถึงความเหมือนและความแตกต่างของศักยภาพทางการท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ และนำผลที่เป็นจุดดีมาเป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน ส่วนผลที่เป็นจุดด้อยนำเสนอหน่วยงานเพื่อหาวิธีการปรับปรุงและพัฒนาต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของเนื้อหา เพื่อศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมด 5 ด้าน ได้แก่ สภาพของแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพพื้นที่โดยรอบ และการจัดการการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว

ขอบเขตของแหล่งข้อมูล

1. เอกสาร ได้จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่มีผู้รวบรวมไว้ทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน คือ เอกสารของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย รายงานฉบับสมบูรณ์แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี

หนังสือทางวิชาการ บทความ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

2. **พื้นที่** ทำการสำรวจภาคสนาม ทำการสัมภาษณ์ และการทำแบบสอบถาม

3. **บุคคล** ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ผู้เชี่ยวชาญ และประชากรทั่วไป

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

1. ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ที่มีคุณวุฒิ ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม หรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะของแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองแห่ง รวมถึงเจ้าหน้าที่ของอุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสองแห่งนี้ด้วย

2. ประชากรทั่วไป แบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เคยท่องเที่ยวทั้งปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง และอีกกลุ่มเป็นนักท่องเที่ยวที่ท่องเที่ยวที่ใดที่หนึ่งในช่วงเวลาไม่เกินสองปี

ขอบเขตทางด้านพื้นที่ ในการวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาในบริเวณพื้นที่เขตอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และพื้นที่เขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกวิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพร่วมกับการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อให้ข้อมูลที่ครอบคลุมเนื้อหาอย่างสมบูรณ์ เพื่อสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม โดยใช้เครื่องมือดังนี้

1. เครื่องมือที่ใช้วิจัยเชิงคุณภาพ

1.1 แบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน

1.2 แบบสัมภาษณ์

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ

2.1 แบบสอบถาม

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังนี้

1. ข้อมูลจากเอกสาร เป็นข้อมูลที่ได้จากหนังสือวิชาการ เอกสาร และรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ข้อมูลจากการตรวจสอบ เป็นข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบของผู้วิจัยโดยตรง และจากการสอบถามเจ้าหน้าที่ประจำอุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสอง จากนั้นนำมาสรุปตามประเด็นเนื้อหาของการตรวจสอบในภาพรวม

3. ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์มาตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้อง จากนั้นนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล แล้วอธิบายเชิงพรรณนา

4. ข้อมูลจากแบบสอบถามความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว โดยแบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เคยท่องเที่ยวทั้งปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง และอีกกลุ่มเป็นนักท่องเที่ยวที่ท่องเที่ยวที่ใดที่หนึ่ง ในช่วงเวลาไม่เกินสองปี จำนวนไม่น้อยกว่า 30 คน นำมาวิเคราะห์และประมวลผล โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS (Statistic package for social sciences) เพื่อหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นโบราณสถานในศิลปะร่วมแบบเขมรสมัยนครวัดตอนต้น ถูกจัดตั้งในรูปแบบของอุทยานประวัติศาสตร์ ภายใต้การดูแลของกรมศิลปากร มีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยทำหน้าที่ช่วยประชาสัมพันธ์ ถนนที่เดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองอยู่ในสภาพดี มีลักษณะการให้บริการนักท่องเที่ยวที่เหมือนกัน เปิดให้เข้าชมทุกวันตั้งแต่เวลา 07.30 -18.00 น. โดยเสียค่าเข้าชมชาวไทยคนละ 20 บาท ส่วนชาวต่างประเทศคนละ 100 บาท

2. ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

2.1 ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งมีศักยภาพที่มีความเหมือนหรือมีความใกล้เคียงกันในประเด็นต่างๆ ดังนี้

2.2.1 เป็นโบราณสถานในศิลปะร่วมแบบเขมรสมัยนครวัดตอนต้นเหมือนกัน โดยดูจากปราสาทประธานเป็นหลัก ปราสาทประธานหินพิมายถูกสร้างก่อนเล็กน้อยในช่วงต้นของสมัยนครวัด

2.1.2 เป็นโบราณสถานที่ถูกบูรณะและพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยว ในรูปแบบของอุทยานประวัติศาสตร์ ภายใต้การกำกับดูแลจากกรมศิลปากร

2.1.3 รูปแบบการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว มีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยว มีเจ้าหน้าที่ให้คำแนะนำ นำบรรยายเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว และมียุวมัคคุเทศก์ที่เป็นนักเรียนในชุมชนโดยรอบแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองเข้ามาให้บริการฟรี โดยที่ปราสาทหินพิมายมีการเริ่มโครงการยุวมัคคุเทศก์ก่อน และที่ปราสาทเขาพนมรุ้งเพิ่งเริ่มต้นโครงการยุวมัคคุเทศก์

2.2 ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งมีศักยภาพที่มีความแตกต่างกันในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

2.2.1 ความแตกต่างทางด้านศาสนา ปราสาทหินพิมายเป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธนิกายมหายาน ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย โดยดูจากปราสาทประธานเป็นหลัก

2.2.2 ความแตกต่างด้านวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ปราสาทประธานปราสาทหินพิมายสร้างจากหินทรายสีเหลือง ส่วนปราสาทประธานปราสาทเขาพนมรุ้งสร้างจากหินทรายสีชมพู

2.2.3 ความแตกต่างของที่ตั้ง ปราสาทหินพิมายตั้งอยู่ใจกลางชุมชนทำให้เกิดปัญหาเรื่องภูมิทัศน์ซึ่งการจัดการเรื่องนี้ทำได้ยาก เนื่องจากชุมชนมีการกระจุกตัวที่บริเวณรอบปราสาทหินพิมายทำให้ปรับปรุงภูมิทัศน์ไม่ได้ แตกต่างจากปราสาทเขาพนมรุ้งที่ได้เปรียบเพราะมีที่ตั้งอยู่บนภูเขา และโดยรอบไม่มีชุมชนเข้ามาอาศัยทำให้การจัดการหรือการปรับปรุงภูมิทัศน์ทำได้ง่ายกว่า

2.2.4 ความแตกต่างในการรองรับนักท่องเที่ยว ปราสาทหินพิมายเป็นปราสาทหินที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยก็จริงแต่เนื่องจากมีเนื้อที่จำกัดทำให้เมื่อนักท่องเที่ยวมาคราวละมากๆ ก็จะมีการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวในบริเวณปราสาทด้วย ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งมีบริเวณที่กว้างขวาง มีจุดพักและจุดชมทัศนียภาพหลายจุดทำให้นักท่องเที่ยวสามารถกระจายตามจุดต่างๆ ได้ และในส่วนลานจอดรถก็มีลักษณะที่ต่างกันคือปราสาทหินพิมายจะมีที่จอดรถอยู่ด้านหน้าทางเข้าปราสาทซึ่งจอดได้เฉพาะรถยนต์ส่วนบุคคล แต่จอดได้ประมาณ 30 คัน ส่วนรถบัสขนาดใหญ่ไม่สามารถจอดได้ทำได้แค่หยุดให้นักท่องเที่ยวลง จากนั้นต้องนำรถไปจอดที่บริเวณประตูชัย ทำให้การจราจรติดขัด และเมื่อลานจอดรถเต็ม นักท่องเที่ยวต้องทำการวนรถเพื่อหาที่จอดในที่อื่นๆ ทำให้การจราจรบริเวณด้านหน้าปราสาทมีความแออัด ส่วนบริเวณลานจอดรถของปราสาทเขาพนมรุ้งมีพื้นที่ขนาดใหญ่มากสามารถรองรับรถยนต์และรถบัสขนาดใหญ่พร้อม ๆ กันได้ และปราสาทเขาพนมรุ้งยังมีจอดรถด้านหลังปราสาทด้วยซึ่งในปัจจุบันปิดในส่วนนี้แล้ว

2.2.5 ความแตกต่างในการเดินทางท่องเที่ยว ปราสาทหินพิมายมีข้อได้เปรียบเนื่องจากตั้งอยู่ใกล้เมือง มีชุมชนขนาดใหญ่ มีรถประจำทางให้บริการ มีสิ่งอำนวยความสะดวก คือ โรงแรมที่พัก ร้านอาหารซื้อ และตลาด ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งนั้นไม่มีรถประจำทางผ่านโดยตรง แต่มีรถผ่านที่อำเภอนางรอง และต้องใช้บริการรถในท้องถิ่นอีกต่อหนึ่งถึงจะเดินทางมายังปราสาทเขาพนมรุ้งได้ และในบริเวณใกล้เคียงไม่มีโรงแรมที่พัก

2.2.6 ความแตกต่างของศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ที่ปราสาทหินพิมายมีลักษณะพื้นที่ค่อนข้างเล็กแต่มีข้อดีคืออยู่ใกล้ทางเข้า ทำให้เป็นจุดสังเกตของนักท่องเที่ยวได้ง่าย ส่วนที่ปราสาทเขาพนมรุ้งมีขนาดใหญ่มาก แต่มีสภาพที่ค่อนข้างทรุดโทรมมากกว่าต้องมีการบูรณะเพิ่มเติม

2.2.7 ความแตกต่างในการให้บริการห้องสุขา ที่ปราสาทหินพิมายห้องน้ำ ตั้งอยู่ภายในบริเวณด้านหลังของศูนย์บริการนักท่องเที่ยว มีขนาดเล็กมากค่อนข้างสกปรก และยังมีปัญหาเรื่องน้ำภายในห้องสุขาด้วย แต่บริการฟรี ส่วนด้านนอกของปราสาทนั้นก็มีการให้บริการห้องสุขาแต่ต้องเสียเงินด้วย ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งมีห้องน้ำหลายจุด ตั้งอยู่บริเวณร้านค้าด้านล่างก่อนถึงศูนย์บริการนักท่องเที่ยว จุดที่สองตั้งอยู่ด้านซ้ายมือของทางเดินตอนกลางของทางขึ้นปราสาท (บริเวณที่มีเสานางเรียง) จุดที่สามอยู่ด้านหลังปราสาท แต่ละจุดมีความสะอาดมากกว่า เพราะมีการเก็บค่าบำรุงรักษาด้วย

2.3 ผลจากการศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

2.3.1 ผลการศึกษาความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญศึกษาศิลปวัฒนธรรมอย่างแท้จริง ส่วนใหญ่เห็นว่าการมาท่องเที่ยวเพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจมากกว่าจะมาศึกษาหาความรู้จากแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้จะมาเรียนในสาขาวิชาที่มีความเกี่ยวข้อง

2.3.2 ด้านการเข้าถึง นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าการเดินทางมาที่ปราสาทหินพิมายเข้าถึงได้สะดวกกว่าที่ปราสาทเขาพนมรุ้ง แต่ในทางกลับกันนักท่องเที่ยวรู้สึกพอใจลานจอดรถของปราสาทเขาพนมรุ้งมากกว่า หากการเข้าถึงทำได้ง่าย ก็จะเป็นแรงดึงดูดให้เกิดการท่องเที่ยว แต่ต้องมีการปรับปรุงสภาพพื้นที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่จะตามมาด้วย

2.3.3 ด้านสถานที่ แสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวรู้สึกพอใจในบรรยากาศภายในแหล่งท่องเที่ยว และความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวทั้งสอง

2.3.4 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าการปรับปรุงห้องสุขาเพราะมีความสกปรก และปรับปรุงระบบน้ำประปาที่ปราสาทหินพิมายเป็นการด่วน ซึ่งในเรื่องระบบน้ำประปานั้นสอดคล้องกับความเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อปราสาทเขาพนมรุ้งในระดับเดียวกันด้วย

2.3.5 ด้านการบริการ นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าการบริการของเจ้าหน้าที่ทั้งสองแห่งมีเฉพาะในศูนย์บริการนักท่องเที่ยวเท่านั้น ซึ่งนักท่องเที่ยวต้องการให้เจ้าหน้าที่ออกมาอำนวยความสะดวกภายนอกศูนย์บริการนักท่องเที่ยวด้วย

2.3.6 ด้านการจัดการโดยรอบ นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าบริเวณโดยรอบของปราสาทเขาพนมรุ้งมีความกลมกลืนกับแหล่งท่องเที่ยวและสวยงามมากกว่าปราสาทหินพิมาย ส่วนในเรื่องยุวมัคคุเทศก์หรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่นนั้นนักท่องเที่ยวมีความเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีที่ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว

2.4 ผลการวิเคราะห์ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงแก้ไขพัฒนาการท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง สิ่งที่ต้องได้รับการแก้ไขเป็นอันดับ

แรก คือ ต้องมีการเพิ่มจำนวนห้องสุขา และดูแลในเรื่องความสะอาด ข้อเสนอแนะในลำดับต่อมาคือ ในบริเวณของปราสาทหินพิมายควรต้องขยายพื้นที่สำหรับลานจอดรถให้มากขึ้นกว่าเดิม

อภิปรายผล

จากการศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ผลการศึกษาศักยภาพของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นโบราณสถานในศิลปะร่วมแบบเขมรสมัยนครวัดตอนต้น ซึ่งสอดคล้องกับ ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ (2549: 10) กล่าวว่า ปราสาทประธานของปราสาทเขาพนมรุ้งได้แสดงถึงรูปแบบและลวดลายของศิลปกรรมที่ตรงกับศิลปะนครวัดตอนต้น แต่ยังคงมีอิทธิพลของศิลปะแบบบาปวนอยู่บ้างทางด้านสภาพของแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองค่อนข้างมีความสมบูรณ์ การจัดพื้นที่ต่าง ๆ ภายในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ของทั้งสองแห่งมีความเหมือนกัน ส่วนการให้บริการนั้นทั้งสองแห่งมีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำ และมียุวมัคคุเทศก์ที่เป็นนักเรียนในชุมชนโดยรอบแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองคอยให้บริการ ซึ่งการให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวนั้นสอดคล้องกับ พงนา สวนศรี (2546: 20) ว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวจนนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้ต้องเริ่มต้นจากชุมชนท้องถิ่น ด้านการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองแหล่งมีจุดเชื่อมต่อการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่ใกล้เคียง

2. ผลการเปรียบเทียบศักยภาพทางการท่องเที่ยวของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งพบว่า ปราสาทหินพิมายสร้างจากหินทรายสีเหลือง เป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธนิกายมหายาน ดังที่ ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ (2549: 10) กล่าวว่า ปราสาทหินพิมายเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาและต้นกำเนิดประติมานวิทยาพระพุทธรูปทรงเครื่องที่สืบทอดต่อมายังเมืองพระนครด้วย ส่วนปราสาทเขาพนมรุ้งสร้างจากหินทรายสีชมพู เป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย สอดคล้องกับ ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ (2549: 43-44) กล่าวว่า ดังเช่นศิลาจารึกภาษาสันสกฤตที่ K. 384 บทที่ 1 กล่าวถึงพระศิวะ “ตรินยน” บทที่ 36 เปรียบเทียบนเรนทรทิตยกับพระศิวะผู้สูงสุด บทที่ 63 กล่าวถึงการถวายของแด่พระศิวะ และบทที่ 65 กล่าวถึงการสร้างรูปเหมือนนเรนทรทิตยเป็นรูปของพระศิวะ เป็นต้น ปราสาทหินพิมายมีจุดเด่นในเรื่องการเข้าถึงสามารถเดินทางได้สะดวกมากกว่าเพราะตั้งอยู่ในเขตเมือง ส่วนจุดเด่นของปราสาทเขาพนมรุ้งคือ การรองรับนักท่องเที่ยวภายในแหล่งได้คราวละจำนวนมาก บริเวณลานจอดรถที่มีขนาดใหญ่ ลักษณะทางเดินเป็นทางขึ้นเขาทำให้นักท่องเที่ยวสามารถชมทัศนียภาพที่สวยงามโดยรอบที่ยังคงมีความเป็นธรรมชาติจากบนยอดเขา สถานที่จำหน่ายของที่ระลึกมีการจัดพื้นที่ให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกที่ดีกว่า สอดคล้องกับสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว (2550: 2 – 4) กล่าวไว้ว่า ศักยภาพใน

การดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวนั้นต้องแหล่งท่องเที่ยวที่มีจุดดึงดูด มีความน่าสนใจ หรือมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สามารถสร้างความประทับใจและความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว เช่น ความงดงามทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ความโดดเด่น ความมีเอกลักษณ์ มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งศักยภาพทางกายภาพและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัย และความหลากหลายของกิจกรรมท่องเที่ยว ถือเป็นอีกส่วนหนึ่งที่สามารถดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวได้อีกด้วย

3. ผลการวิเคราะห์ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงแก้ไขพัฒนาการท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง คือ การเพิ่มจำนวนห้องสุขาและดูแลในเรื่องความสะอาด การขยายพื้นที่สำหรับลานจอดรถให้มากขึ้นกว่าเดิมของปราสาทหินพิมาย ในด้านการบริหารงานควรมีการเพิ่มงบประมาณในการดูแลรักษาโบราณสถาน การให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นต้องเข้ามามีบทบาทร่วมเพื่อเป็นตัวกลางที่คอยประสานระหว่างชุมชนกับภาครัฐและการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องแนวคิดของพจนานวนศรี (2546: 22) ในมิติด้านเศรษฐกิจที่กล่าวว่า กิจกรรมที่เกิดจากการท่องเที่ยวควรนำไปสู่การกระจายรายได้และผลกำไรให้กับชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้นประชาชนในพื้นที่จะเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนา และควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง โดยไม่เกิดความขัดแย้งกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยและการอภิปรายผลดังกล่าวแล้วมีข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัยเป็น 4 ระดับดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการจัดการ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า ควรให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทและร่วมจัดการวางแผนแม่บทกับกรมศิลปากร เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนทางการท่องเที่ยว ชุมชนจะเกิดความรู้สึกหวงแหนและสร้างความเป็นเอกลักษณ์ให้กับท้องถิ่นของตนเองได้ นอกจากนี้ควรมีการประสานงานเพื่อจัดทำเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ในกลุ่มอีสานใต้ได้อย่างจริงจัง

2. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะว่า กรมศิลปากร กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยต้องคำนึงถึงโบราณสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งการเรียนรู้ต้องเร่งจัดสรรงบประมาณเพื่อการพัฒนาและบูรณะอย่างแท้จริง นอกจากนี้ควรปลูกฝังเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจทางด้านการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมผ่าน

สื่อท้องถิ่น เพื่อให้นักท่องเที่ยวทุก ๆ คน มีความรู้ความเข้าใจที่ดียิ่งขึ้น ฝ่ายบริการการท่องเที่ยวควรจัดพิมพ์แผนที่และข้อมูลออกแจกจ่ายตามจุดสำคัญในตัวเมือง อาทิ ร้านอาหาร ร้านสะดวกซื้อ ร้านขายของที่ระลึก และสิ่งที่สำคัญควรสร้างจุดเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงเพื่อเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวให้กับแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ หรือเรียกง่าย ๆ ว่าควรจัดแหล่งท่องเที่ยวเป็นกลุ่ม ๆ นั้นเอง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับนักท่องเที่ยว

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า นักท่องเที่ยวควรศึกษาข้อมูลทางการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวไว้ล่วงหน้าเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น เมื่อได้รับข้อมูลความรู้จากแหล่งท่องเที่ยวเพิ่มเติม ควรเคารพสถานที่ด้วยการปฏิบัติตามข้อเสนอแนะและข้อห้ามของสถานที่ รวมทั้งการมีจิตสำนึกในการดูแลรักษาโบราณสถานและสิ่งแวดล้อม

4. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไป

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากการลงพื้นที่ผู้วิจัยประสบปัญหาในเรื่องของการเดินทางไปยังพื้นที่ทำการศึกษาที่ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะไม่มีรถประจำทางผ่าน การขอเช่าสัมภาระและผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการเป็นไปด้วยความลำบาก เนื่องจากต้องหาผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองแห่ง ค่าใช้จ่ายเกินงบประมาณที่กำหนดไว้ ในการศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดเส้นทางท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม กรณีศึกษาเส้นทางเขมรโบราณ (ราชมรรคา)

บรรณานุกรม

- กวี วรกวิน; พิพัฒน์ นวลอนันต์; และ พิเศษ เสนาวงศ์. (2546). *ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) จำกัด. กรมศิลปากร. *แผ่นพับประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย*. กรมศิลปากร. *อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง*. สืบค้นเมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2550, จาก http://www.finearts.go.th/th/view_dservice.php?ID=0000000006&ID_Name=ID_Park&TBL_Name=tbl_ppark&Part_Image=ppark
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (6 มกราคม 2547). *ยุทธศาสตร์การพัฒนากการท่องเที่ยวไทย พ.ศ.2547-2549*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว.
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. *ข้อมูลดาวนโหลดยุทธศาสตร์กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ปี 2547- 2551*. สืบค้นเมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2550, จาก http://www.thailandstrategy.com/images/images_up/invest4.doc
- กัลยา วานิชย์บัญชา. (2546). *การใช้ SPSS for Windows ในการวิเคราะห์ข้อมูล*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. *ข้อมูลดาวนโหลดของจังหวัดบุรีรัมย์*. สืบค้นเมื่อ 29 พฤศจิกายน 2549, จาก http://www.tat.or.th/download.asp?prov_id=31
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. *ข้อมูลท่องเที่ยวจังหวัดนครราชสีมา*. สืบค้นเมื่อ 2 ธันวาคม 2549, จาก <http://203.78.109.3/download/information//northeast/nakhonratchaisima.doc>
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2543). *คือถิ่นฐาน คือบ้านเรา อบต. กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: แปลน โมทิฟ.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2545). *รายงานฉบับสมบูรณ์แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2545). *รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาและจัดทำคู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทผจญภัยกึ่งอนุรักษ์ธรรมชาติ*. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ข่าวการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. *แผนผังปราสาทหินพิมาย*. สืบค้นเมื่อ 27 มีนาคม 2550, จาก http://www.tatnews.org/be_our_guest/phimai.html
- ฉลองศรี พิมพ์สมพงศ์. (2546). *การวางแผนและพัฒนาลาดการท่องเที่ยว*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ภาควิชาศิลปาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- ชมนาด ดันดิเสรี. (2546). ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : กรณีศึกษา ชุมชนเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (พัฒนาศักดิ์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ชูศรี วงศ์รัตน์. (2541). เทคนิคการใช้สถิติเพื่อการวิจัย. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2542?). อุตสาหกรรมท่องเที่ยว. (เอกสารประกอบคำสอน). เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. อัดสำเนา.
- จารุณี บุญธรรม. (2543). ศักยภาพของชุมชนมั่งในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษา บ้านน้ำเค้ ตำบลผาขาวน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- ทองสง่า ผ่องแผ้ว. การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง. สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2551, จาก <http://gotoknow.org/blog/eduresearch/69609>
- แทคไทยแลนด์ดอทเน็ต. แผนผังปราสาทเขาพนมรุ้ง. สืบค้นเมื่อ 27 มีนาคม 2550, จาก <http://www.trekthailand.net/places/3/index4.html>
- นรินทร์ นำเจริญ. การเลือกกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัย. สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2551, จาก http://www.narinsite.com/knownledges/mc_306/07.ppt
- นริศรา สอนเสาวภาคย์. (2545). การวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวรายได้นอกภาคเกษตรกรรม. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (เศรษฐศาสตร์ธุรกิจ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- นิภา จันทมาลา. (2546). การศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี (เส้นทางระหว่างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุถึงแหล่งเตาเผาบ้านบางปูน). วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ศิลปะ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- ปกรณ ปรียากร. (2537?). การบริหารการพัฒนาเอกสารประกอบการ. (เอกสารประกอบคำสอน). กรุงเทพฯ: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. อัดสำเนา.
- พจนา สวนศรี. (2546). โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ: กองทุนแคนาดา ประจำประเทศไทย.
- พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น. (2541). ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ศึกษาเฉพาะกรณี : เส้นทางสายลำน้ำกก จังหวัดเชียงใหม่-เชียงราย. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (พัฒนาชุมชน). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

- ภราเดช พยัณวิเชียร. (2539 ,เมษายน-มิถุนายน). พัฒนาท่องเที่ยวไทยในทิศทางที่ยั่งยืน. จุลสารการท่องเที่ยว. 15(2): 4 - 7.
- มณฑิรา ยืนนาน. (2544). ศักยภาพขององค์กรบริหารส่วนตำบลและประชาชนในการส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม : กรณีศึกษา ตำบล บางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัด สุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (พัฒนาสังคม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย สถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- มณีวรรณ พุทฺธเสถียร. (2548). ความต้องการของประชาชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืนในอำเภอฟิมมาย จังหวัดนครราชสีมา. สารนิพนธ์ วท.ม.(การวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. คณะวนศาสตร์ ศูนย์วิจัยป่าไม้. (2538). โครงการศึกษาการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ : กรณีศึกษาภาคใต้. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. โครงการสานสัมพันธ์เครือข่ายชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. (2547). หลักการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2549, จาก http://www.stou.ac.th/Tourism/Acheive/April/Topic1_1_1.htm
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. สาขาวิทยาการจัดการ. (2545). การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว หน่วยที่ 9-15. (เอกสารการสอนชุดวิชา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2542). การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ(2). สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2548, จาก <http://www.seub.ksc.net/News/dec-42/kt-131242-1.htm>
- ฤทัยวัลลภ มโนสา. (2544). แนวความคิดในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). ศักยภาพ สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2550, จาก <http://rirs3.royin.go.th/ridictionary/lookup.html>
- รัตนา จันทโย. (2546). การศึกษาเปรียบเทียบแรงจูงใจ และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในการมาเยือนแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ : กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติแม่วังก์ และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (อุทยานและนันทนาการ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- รำไพพรรณ แก้วสุริยะ. (2545, พฤศจิกายน). แล ล่อง ท่องนิเวศ. อนุสาร อสท. หน้า 118.
- วรรณ วาษ์วานิช. (2539). ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. (2540). การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. กรุงเทพฯ: กองบริการที่ปรึกษา ศูนย์บริการวิชาการ. ถ่ายเอกสาร.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. (2548). การท่องเที่ยว. สืบค้นเมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2550, จาก http://www.thaienvi.net/Storehouse/Human_Environment/Tourism.asp
- สารคดี. (2549). ศิขร จันท์. สืบค้นเมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2551, จาก <http://www.sarakadee.com/web/modules.php?name=News&file=print&sid=726>
- สุชาดา รัตนภูมิพงษ์. (2546). วัฒนธรรมชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ศึกษากรณีแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (สิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. (2549). ปราสาทเขาพนมรุ้ง ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5. สมุทรปราการ: เรือนบุญ.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. (2542). ปราสาทหินและทับหลัง. โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: สตาร์ปรีนท์.
- เสนห์ แสนมูล. (2546). การเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนระหว่างราษฎรบ้านแม่จองไฟ อำเภอลองและบ้านโป่ง อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การบริหารทรัพยากรป่าไม้). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว. (2550). คู่มือการประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว.
- สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว. (2550). คู่มือการประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดนครราชสีมา. สืบค้นเมื่อ 30 มกราคม 2550, จาก <http://www.moc.go.th/opscenter/nm>
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์. สืบค้นเมื่อ 31 มกราคม 2550, จาก <http://www.moc.go.th/opscenter/br/data/brmk2003/section01.pdf>
- สำนักงานนโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร สำนักงานเขตบางกอกน้อย และสถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2548). ข้อมูลเบื้องต้นเพื่อการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร.

- อิทธิพล ไทยกมล. (2545). *ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาชุมชนตำบลบางหญ้าแพรก จังหวัดสมุทรสาคร*. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การบริหารทรัพยากรป่าไม้). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- อุไรพรรณ ปรางอุตมทรัพย์. (2544). *ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งสูง จังหวัดกระบี่*. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การจัดการทรัพยากร). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- Buckley, R. (1993). *International centre for ecotourism research (Research Report 1993)*. Gold coast, ICER.
- Gail Nash. (2542). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ(2)*. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2548, จาก <http://www.seub.ksc.net/News/dec-42/kt-131242-1.htm>
- Gee, Chuck Y.; Choy, J. L.; & Jame C. Makent. (1984). *The Travel Industry*. Westport Connecticut: AVI Publishing.
- Longman. (1987). *Dictionary of Contemporary*. Harlow: Longman Press.
- McIntosh, Robert W.; & Goeldner, Chariess R. (1986). *Tourism-Principles, Practices, Philosophies*. 5th ed. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Mill, C., R. (1990). *Tourism the international business*. New Jersey: Prentice Hall.
- Pond, Kathleen Lingle. (1993). *The Professional Guide: Dynamics of Tour Guiding*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Poria, Y.; Reichel, A.; & Biran, A. (2006). *Heritage site management : Motivations and Expectations*. Annals of Tourism Research. (Volume 33, Issue 1, January) : 7 – 29. New York : John Wiley & Sons, Inc.
- World Tourism Organization. (1997). *Tourism 2020 Vision*. Madrid: WTO

แบบตรวจสอบเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน (Heritage site)

1. Image and Promotion	
2. Sign Sequence and Local Access	
3. Parking Access to	
4. Gateway	
5. Services	
6. Sign Language	
7. Managed Paths	
8. Themes and Stories	

9. Layered Information	
10. Market Awareness	
11. Currency Information	
12. Daily Care	
13. Focused Experience	
14. Opportunity to Re-Sequence	
15. Purchases	
16. Refreshment	

17. Values	
18. Return to Visits	
19. Word of Mouth	
20. Linkage	

ดัดแปลงจาก **Brian Goodey**
 ของสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มศว ประสานมิตร

แบบสัมภาษณ์
เรื่อง

การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของ
ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

โดย นายสมภพ ชาตวนิช

นิสิตปริญญาโท สาขาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากท่าน ผู้วิจัยจะปกปิดไว้เป็นความลับ แต่จะนำมาวิเคราะห์รวบรวมในเชิง
เนื้อหาเพื่อนำไปใช้ให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ)

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อ - นามสกุล
2. อายุ ปี
3. ระดับการศึกษา
4. ตำแหน่ง
5. ระยะเวลาการทำงาน

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ทางการท่องเที่ยว

1. ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาอย่างน้อยเพียงใด
ในช่วงใด และส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย หรือชาวต่างประเทศ
.....
.....
.....
.....
2. ท่านคิดว่าเพราะเหตุใดนักท่องเที่ยวจึงเข้ามาท่องเที่ยวที่ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขา
พนมรุ้ง
.....
.....
.....
.....

3. ท่านคิดว่า ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง ได้รับผลกระทบด้านดีและด้านเสียจากการท่องเที่ยวบ้างหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

4. ท่านคิดว่าสถานการณ์การท่องเที่ยวในปัจจุบันของ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

ด้านสภาพของแหล่งท่องเที่ยว

1. มีการพัฒนาพื้นที่ในบริเวณ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง เพื่อรองรับการท่องเที่ยวหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

2. ท่านคิดว่า ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ถือว่าเป็นแหล่งวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

3. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรในการที่มีการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในกลุ่มอีสานใต้

.....

.....

.....

4. ในการพัฒนาพื้นที่ของ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง นั้นท่านคิดว่ามีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง และท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

ด้านการคมนาคม

1. ท่านคิดว่าเส้นทางในการเข้าถึง ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง มีสภาพถนนที่ดี และมีความปลอดภัย มากน้อยเพียงใด

.....

.....

.....

2. ท่านคิดว่าป้ายบอกทางจากตัวเมืองที่มีอยู่มีเพียงพอและมีความชัดเจน ทำให้นักท่องเที่ยว เดินทางมาได้อย่างสะดวกหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

3. ท่านคิดว่าสถานที่จอดรถที่มีอยู่ในปัจจุบันเพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในแต่ละวันหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

4. ในการพัฒนาด้านคมนาคมของ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง นั้นท่านคิดว่ามี ปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง และท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

ด้านสิ่งแวดล้อมความสะดวก

1. ห้องสุขาในบริเวณ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง มีทั้งหมดกี่แห่ง มีสภาพเป็น อย่างไร มีเพียงพอกับนักท่องเที่ยวหรือไม่

.....

.....

.....

2. ถังขยะในบริเวณ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง มีเพียงพอต่อปริมาณขยะในแต่ละวันหรือไม่ อย่างไร และมีวิธีกำจัดขยะอย่างไร

.....

.....

.....

3. ในบริเวณ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง มีระบบสาธารณูปโภค เช่นไฟฟ้า และ น้ำประปา ที่ดีหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

4. ในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกของ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง นั้นท่าน คิดว่ามีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง และท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

ด้านการจัดการและบริการ

1. ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวที่มีอยู่ จัดตั้งอยู่ในบริเวณที่เหมาะสม รองรับจำนวนนักท่องเที่ยว ได้เพียงพอ และสามารถให้ความรู้และความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวได้หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

2. ที่ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ช่วยให้นักท่องเที่ยว เกิดความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม รวมถึงประวัติความเป็นมาของปราสาทหรือไม่ อย่างไร และกิจกรรมดังกล่าวช่วยสร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับนักท่องเที่ยวด้วยหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

3. ที่ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง ได้ให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว เช่น มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ชมรมอนุรักษ์ หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

4. ในการพัฒนาการท่องเที่ยวด้านการจัดการของ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง นั้น ท่านคิดว่ามีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง และท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

ด้านการจัดการสภาพพื้นที่โดยรอบ

1. ท่านคิดว่าสภาพพื้นที่โดยรอบ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง มีความกลมกลืนกับตัวแหล่งท่องเที่ยวหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

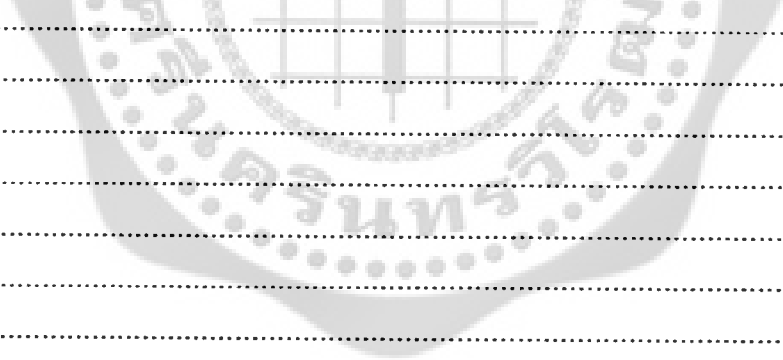
2. ท่านคิดว่าบริเวณที่ตั้งร้านขายของต่าง ๆ โดยรอบมีความเหมาะสมหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

3. ในการพัฒนาสภาพพื้นที่โดยรอบ ปราสาทหินพิมาย / ปราสาทเขาพนมรุ้ง นั้นท่านคิดว่ามี ปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง และท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรบ้าง

.....

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยว

แบบสอบถามนักท่องเที่ยว

เรื่อง

การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม
ของปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

คำชี้แจง แบบสอบถามมีทั้งหมด 4 ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

ตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยว

ขอความกรุณาตอบแบบสอบถามนี้โดยใส่เครื่องหมาย ✓ ลงใน () หรือเติมข้อความลงในช่องว่าง ซึ่งข้อมูลที่ได้จากท่าน ผู้วิจัยจะปกปิดไว้เป็นความลับ แต่จะนำมาวิเคราะห์รวบรวมในเชิงเนื้อหาเพื่อนำไปใช้ให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

สมภพ ชาตวนิช

ผู้วิจัย

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

1. เพลง

- () 1. ขยาย () 2. หัก

2. อายุ ปี

3. ระดับการศึกษา

- () 1. ไม่ได้เรียนหนังสือ () 2. ประถมศึกษา
() 3. มัธยมศึกษาตอนต้น () 4. มัธยมศึกษาตอนปลาย
() 5. ปริญญาตรี () 6. สูงกว่าปริญญาตรี

4. สถานภาพ

- () 1. โสด () 2. สมรส
() 3. หย่าร้าง () 4. หม้าย

5. อาชีพ

- () 1. รับราชการ, รัฐวิสาหกิจ () 2. เกษตรกร
() 3. รับจ้าง () 4. พนักงานเอกชน
() 5. นักเรียน นิสิต นักศึกษา () 6. อื่น ๆ ระบุ

6. รายได้ของท่านเฉลี่ยต่อเดือน

- () 1. ไม่เกิน 5,000 บาท () 2. 5,001 – 10,000 บาท
() 3. 10,001 – 20,000 บาท () 4. มากกว่า 20,001 บาท

7. ภูมิสำเนา

- () 1. กรุงเทพมหานคร () 2. จังหวัดนครราชสีมา
- () 3. จังหวัดบุรีรัมย์ () 4. จังหวัดอื่น ๆ ระบุ

ตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม

8. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในเรื่องต่อไปนี้ใช่หรือไม่ใช่

เรื่อง	ใช่	ไม่ใช่
1) การท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิต ประเพณี และประวัติศาสตร์ ถือเป็นการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม		
2) การจัดการการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณของแหล่งท่องเที่ยวด้วย		
3) การท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมควรให้ภาครัฐดูแลแต่เพียงผู้เดียว		
4) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมควรจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยวให้พร้อมทุกด้าน		
5) การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมควรจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับพื้นที่ที่สามารถรองรับได้		
6) ควรมีการจัดแนวกันชน (Buffer zone) ระหว่างแหล่งท่องเที่ยวกับชุมชนโดยรอบ		
7) การท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมสามารถสร้างรายได้ให้แก่ ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวได้		
8) ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งได้รับการดูแลในรูปแบบของอุทยานแห่งชาติ		
9) ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นปราสาทขอมที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย		
10) ปรากฏประธานของปราสาทหินพิมายสร้างจากหินทราย		

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง

9. ท่านเดินทางท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้งเพราะเหตุใด

- () 1. เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่น
- () 2. เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง
- () 3. มีความสนใจในรูปแบบของงานศิลปะ
- () 4. มีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา
- () 5. อื่น ๆ ระบุ

แบบสอบถามนักท่องเที่ยว

10. ท่านคิดว่าปราสาทหินพิมายหรือปราสาทเขาพนมรุ้งที่ได้มีความน่าสนใจมากกว่ากัน

- () 1. ปราสาทหินพิมายมีความน่าสนใจมากกว่า เพราะ
-
- () 2. ปราสาทเขาพนมรุ้งมีความน่าสนใจมากกว่า เพราะ
-
- () 3. อื่น ๆ ระบุ
-

11. หากมีโอกาสท่านคิดว่าจะกลับมาท่องเที่ยวที่แหล่งท่องเที่ยวทั้งสองอีกหรือไม่

- () 1. กลับมาท่องเที่ยวอีก เพราะ
-
- () 2. กลับมาท่องเที่ยวที่ปราสาทหินพิมายแห่งเดียว เพราะ
-
- () 3. กลับมาท่องเที่ยวที่ปราสาทเขาพนมรุ้งแห่งเดียว เพราะ
-
- () 4. ไม่แน่ใจ เพราะ
-
- () 5. ไม่กลับมาท่องเที่ยวอีก เพราะ
-

12. ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองแห่งแตกต่างกันดังข้อความต่อไปนี้ว่ามากน้อยเพียงใด

ข้อความ	ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทหินพิมาย					ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทเขาพนมรุ้ง				
	มากที่สุด (5)	มาก (4)	ปานกลาง (3)	น้อย (2)	น้อยที่สุด (1)	มากที่สุด (5)	มาก (4)	ปานกลาง (3)	น้อย (2)	น้อยที่สุด (1)
ก. ด้านการคมนาคม										
1) สามารถเข้าถึงได้สะดวก										
2) สภาพถนนจากตัวเมือง										
3) ที่จอดรถเพียงพอ										
4) ป้ายบอกทางมีความชัดเจน										
ข. ด้านสถานที่										
1) การจัดบริเวณมีความกลมกลืนกับปราสาท										
2) ความสมบูรณ์ของปราสาท										
3) บรรยากาศมีความรื่นรมย์										
4) ความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยว										
5) การจัดเส้นทางเดินภายในแหล่งท่องเที่ยว										
6) ป้ายสื่อความหมายมีความชัดเจน และกลมกลืนกับสถานที่										
ค. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก										
1) ห้องสุขา										
2) ดำเนินตรวจ ป้อมยาม										
3) ระบบน้ำประปา										
4) ถังขยะ (เพียงพอและกลมกลืนกับสถานที่)										

ข้อความ	ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทหินพิมาย					ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปราสาทเขาพนมรุ้ง				
	มากที่สุด (5)	มาก (4)	ปานกลาง(3)	น้อย (2)	น้อยที่สุด (1)	มากที่สุด (5)	มาก (4)	ปานกลาง(3)	น้อย (2)	น้อยที่สุด (1)
ง. ด้านการบริการ 1) การจัดศูนย์บริการนักท่องเที่ยว 2) การจัดทำเอกสารแนะนำแหล่งท่องเที่ยว 3) ร้านขายสินค้าที่ระลึก 4) การให้บริการของเจ้าหน้าที่										
จ. ด้านการจัดการโดยรอบ 1) มีความกลมกลืนกับแหล่งท่องเที่ยว 2) บรรยากาศโดยรอบดี เช่น กลิ่น เสียง 3) บริเวณที่จัดร้านขายของโดยรอบมีความเหมาะสม 4) ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว เช่น มีคฤหาสน์ท้องถิ่น ชมรมอนุรักษ์ เป็นต้น										

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยว

13. ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงหรือพัฒนาการท่องเที่ยวในปราสาทหินพิมาย และปราสาทเขาพนมรุ้ง อย่างไรบ้าง

1.
2.
3.

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือ
นักวิจัย

ภาคผนวก ง

จดหมายขอความอนุเคราะห์เพื่อการวิจัย

ที่ ศธ 0519.12/๑๘ ๖ 3

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

๖๐ ตุลาคม 2551

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เพื่อการวิจัย

เรียน หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

เนื่องด้วย นายสมภพ ชาตวนิช นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการ การท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของปราสาทหินพิมาย และ ปราสาทเขาพนมรุ้ง” โดยมี รองศาสตราจารย์สุภาพร ลูกสีเหลือง และ ศาสตราจารย์ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญานิพนธ์ ในการนี้ นิสิตมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูล เพื่อการวิจัย โดยขอให้นักท่องเที่ยว และ เจ้าหน้าที่อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตอบแบบสอบถาม และ แบบสัมภาษณ์ ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2551 - มกราคม 2552

จึงเรียนมาเพื่อขอบความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาให้ นายสมภพ ชาตวนิช ได้เก็บข้อมูล เพื่อการวิจัย และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 0-2664-1000 ต่อ 5730

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 081-554-2007

ที่ ศธ 0519.12/๗๘๖๖

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

๑๐ ตุลาคม 2551

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เพื่อการวิจัย

เรียน หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทพนมรุ้ง

เนื่องด้วย นายสมภพ ชาตวนิช นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการ การท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมของปราสาทหินพิมาย และ ปราสาทเขาพนมรุ้ง” โดยมี รองศาสตราจารย์สุภาพร สุกสีเหลือง และ ศาสตราจารย์ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญานิพนธ์ ในกรณีนี้ นิสิตมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูล เพื่อการวิจัย โดยขอให้สำนักท่องเที่ยว และ เจ้าหน้าที่อุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทพนมรุ้ง ตอบแบบสอบถาม และ แบบสัมภาษณ์ ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2551 - มกราคม 2552

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาให้ นายสมภพ ชาตวนิช ได้เก็บข้อมูล เพื่อการวิจัย และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 0-2664-1000 ต่อ 5730

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 081-554-2007

ประวัติย่อผู้ทำปริญญานิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำปริญญานิพนธ์

ชื่อ ชื่อสกุล	นายสมภพ ชาดวนิช
วันเดือนปีเกิด	12 กันยายน 2520
สถานที่เกิด	จังหวัดกรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	129/9 ซอยเพชรเกษม 38 ถนนเพชรเกษม แขวงบางหว้า เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร 10160

ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน อาจารย์ประจำภาควิชาการโรงแรมและการท่องเที่ยว

สถานที่ทำงานปัจจุบัน มหาวิทยาลัยสยาม ภาควิชาการโรงแรมและการท่องเที่ยว

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2535	มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนวัดนวลนรดิศ
พ.ศ.2538	ประกาศนียบัตรวิชาชีพ(บัญชี) โรงเรียนพณิชยการราชดำเนิน
พ.ศ.2542	ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาการโรงแรมและการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยสยาม
พ.ศ.2542	ประกาศนียบัตรมัคคุเทศก์ (ต่างประเทศ) มหาวิทยาลัยสยาม ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
พ.ศ.2552	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและ การจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ